

مركز القانون العربي والإسلامي
Centre de droit arabe et musulman
Zentrum für arabisches und islamisches Recht
Centro di diritto arabo e musulmano
Centre of Arab and Islamic Law

الفتاحة وثقافة الكراهية
La Fatiha et la culture de la haine
Interprétation du 7e verset à travers les siècles

Sami A. Aldeeb Abu-Sahlieh

2ème édition

Ce livre peut être acquis auprès de
www.amazon.com
2014

Le Centre de droit arabe et musulman

Fondé en mai 2009, le Centre de droit arabe et musulman offre des consultations juridiques, des conférences, des traductions, des recherches et des cours concernant le droit arabe et musulman, et les relations entre les musulmans et l'Occident. D'autre part, il permet de télécharger gratuitement du site www.sami-aldeeb.com un bon nombre d'écrits.

L'auteur

Sami A. Aldeeb Abu-Sahlieh: Chrétien d'origine palestinienne. Citoyen suisse. Docteur en droit. Habilité à diriger des recherches (HDR). Professeur des universités (CNU-France). Responsable du droit arabe et musulman à l'Institut suisse de droit comparé (1980-2009). Professeur invité dans différentes universités en France, en Italie et en Suisse. Directeur du Centre de droit arabe et musulman. Auteur de nombreux ouvrages dont une traduction française, italienne et anglaise du Coran.

Éditions

Centre de droit arabe et musulman

Ochettaz 17

CH-1025 St-Sulpice

Tél. fixe: 0041 (0)21 6916585

Tél. portable: 0041 (0)78 9246196

Site: www.sami-aldeeb.com

Email: sami.aldeeb@yahoo.fr

© Tous droits réservés

Ce livre est disponible en trois langues auprès d'Amazon:

- La Fatiha et la culture de la haine
- The Fatiha and the culture of hate
- Die Fatiha und die Kultur des Hasses

Table des matières

Introduction	5
Partie I. Présentation de la Fatiha	9
1. Traduction	9
2. Sens donné par les exégètes et leurs justifications	11
3. Les versets du Coran en rapport avec le verset 7	14
4. Les récits de Mahomet en rapport avec le verset 7	18
5. Analogie avec la prière catholique	19
6. Antagonisme avec les normes antiracistes	21
Partie II. Les exégètes par ordre chronologique	23

Introduction

La prière fait partie des cinq piliers de l'islam, qui sont: l'attestation de la foi, la prière, le jeûne, l'aumône et le pèlerinage. En droit musulman, celui qui nie l'obligation de prier est considéré comme apostat et passible de la peine de mort. Et celui qui ne prie pas par paresse est considéré comme un pécheur, et doit être contraint de prier. Puis, s'il refuse, il peut être mis à mort. Cette obligation de prier, sous peine de mort, est confirmée dans le traité de droit d'Ibn Ruchd, le fameux philosophe et juriste dit Averroès (décédé en 1198)¹. Le père de famille peut contraindre les membres de sa famille qui ne s'y conforment pas, et cela s'applique même au mineur à partir de l'âge de dix ans².

Aujourd'hui aussi, les musulmans sont obligés, dans certains pays, d'accomplir les cinq prières et doivent pour cela interrompre toutes leurs activités. Une fatwa demande à l'État de licencier l'employé qui ne prie pas, et permet à son collègue de le tuer³. L'article 306 du Code pénal mauritanien⁴ réitère la peine de mort contre le récalcitrant:

Tout musulman majeur qui refuse de prier tout en reconnaissant l'obligation de la prière sera invité à s'en acquitter jusqu'à la limite du temps prescrit pour l'accomplissement de la prière obligatoire concernée. S'il persiste dans son refus jusqu'à la fin de ce délai, il sera puni de la peine de mort.

S'il ne reconnaît pas l'obligation de la prière, il sera puni de la peine pour apostasie et ses biens confisqués au profit du Trésor public. Il ne bénéficiera pas de l'office consacré par le rite musulman.

Selon le droit musulman, les cinq prières quotidiennes que doit accomplir le musulman ne sont valides que si la Fatiha y est récitée⁵. Elle est récitée aussi lors de la conclusion du contrat de mariage, lors des visites des cimetières et à d'autres occasions.

Al-Fatiha, écrite aussi Al-Fatihah, traduite par La Liminaire, Le Prologue, L'Ouverture ou L'Inaugurale, etc. est le titre du premier chapitre du Coran dans l'ordre canonique qu'utilisent les musulmans et le cinquième chapitre dans l'ordre chronologique. Elle est composée de sept versets, dont les 6e et 7e versets compor-

1 Bidayat Al-Mujtahid, vol. 1, p. 96-99: <http://goo.gl/ESuU20>

2 Mahomet dit: «Commandez vos enfants de prier dès l'âge de sept ans, et frappez-les la concernant à l'âge de dix ans», récit rapporté par Abu-Da'ud مروا أولادكم بالصلاة وهم أبناء سبع سنين واضربوهم عليها وهم أبناء عشر سنين <http://goo.gl/a9yA80>

3 Fatwa du cheikh Salih Al-Fawzan: <http://goo.gl/2KIQ7F>

4 <http://goo.gl/YaV2Ww>

5 Mahomet dit: «Pas de prière pour celui qui ne récite pas la fatiha», récit rapporté par Al-Bukhari no 723 لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب: <http://goo.gl/vK3T3A>

tent l'invocation suivante: «Dirige-nous vers le chemin droit. Le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels [tu n'es] pas en colère et qui ne sont pas égarés.» L'aspect qui nous intéresse dans cette étude est l'interprétation qui a été donnée à cette invocation à travers les siècles, et plus particulièrement à ce que désignent les deux groupes: «les gens contre lesquels Dieu est en colère», et «les gens égarés».

La réponse à cette question peut être résumée en une phrase: chez l'écrasante majorité des exégètes, **les gens contre lesquels Dieu est en colère** **المغضوب عليهم** sont les **juifs, et les gens égarés الضالين** sont les chrétiens¹. Mais il ne suffit pas de le dire, il faut aussi le démontrer à travers des citations de ces exégètes et indiquer les justifications qu'ils ont fournies. Sans ces justifications, il serait téméraire et hasardeux d'avancer le sens particulier donné à ces termes, car ils peuvent aussi bien revêtir une signification générale et désigner tout pécheur et toute personne qui s'égaré de la voie prescrite par Dieu.

Si effectivement le sens avancé par les exégètes est celui que nous venons d'évoquer, on se demande comment les musulmans peuvent coexister en paix et en harmonie avec les juifs et les chrétiens alors qu'ils répètent ce chapitre dans leurs cinq prières quotidiennes, y compris le septième verset précité? Et si telle est leur posture à l'égard des juifs et des chrétiens, qui sont les Gens du Livre, que penser alors de leur attitude à l'égard de ceux qui ne font même pas partie des Gens du Livre?

Dans une vidéo², une petite fille de deux ans répond à des questions sur la religion. Parmi celles-ci: qui sont les gens contre lesquels Dieu est en colère? Et la petite fille de répondre: ce sont les juifs. Et qui sont les égarés? Ce sont les chrétiens. Quel espoir pouvons-nous avoir en nos jeunes gens si on leur enseigne une telle discrimination dès leur plus tendre enfance?

La société arabe et musulmane brûle dans le feu d'un sectarisme religieux odieux. Nous sommes en droit de nous demander d'où viennent ce sectarisme et cette haine? Et comment nous pouvons y mettre fin sans **un changement radical de la religion musulmane?**

La haine que génère le verset 7 envers les juifs et les chrétiens ne se limite pas à ces derniers. Les musulmans sont des êtres humains comme tous les autres, et la haine ne peut que susciter un rejet chez ceux qui réfléchissent parmi eux. Chacun de nous cherche un idéal dans la religion, toute religion. Mais quand on ne trouve que haine et discrimination à la lecture des **textes fondateurs** de la religion dans laquelle on est né, on éprouve de la répulsion pour cette religion, imposée par le milieu familial, scolaire, social et étatique.

Cela peut expliquer la vague d'athéisme qui déferle actuellement sur les pays arabes et musulmans. Ainsi, le texte fondateur ne donne pas seulement naissance à des fanatiques djihadistes qui tranchent des têtes, enlèvent des femmes, les asser-

1 Le Coran et les exégètes utilisent le terme «nazaréens» (nassara) en lieu et place de «chrétiens» (massihiyyoun). Malgré l'existence de différences historiques entre les deux termes, on les utilise aujourd'hui indistinctement en arabe, alors que seul le terme «chrétiens» est en usage dans les langues occidentales. C'est donc ce terme que nous utiliserons dans la partie française de la présente étude.

2 <http://goo.gl/sbP0h3>

vissent et leur imposent des normes vestimentaires dégradantes. Il donne aussi naissance à des révoltés contre la religion. On l'a vu en Occident lorsque l'Église a voulu exercer son pouvoir et museler la liberté d'expression par des bûchers allumés à chaque coin de rue et par son tribunal d'inquisition. Et on le voit aujourd'hui avec des musulmans qui brûlent le Coran et affichent leur rejet de l'islam. Certaines sources estiment que le nombre des athées dans le monde arabe et musulman atteint 75 millions de personnes¹, soit un chiffre plus élevé que celui des djihadistes, même si ces derniers se rendent plus visibles par leurs actes de violence. Cet ouvrage est divisé en deux parties. La première partie est consacrée à l'étude de la Fatiha, et la deuxième présente les exégètes par ordre chronologique.

¹ Voir cet article: <http://goo.gl/CiEX6h>: مصطفى راشد: الإلحاد زاد بفضل الجماعات الكافرة والحكومات الفاشية

Partie I. Présentation de la Fatiha

1. Traduction

Nous en donnons ici la version arabe, en orthographe uthmani et moderne, et cinq traductions: la nôtre, celle de Hamidullah, celle de Zeinab Abdelaziz, celle de Malek Chebel, et celle de Berque.

Versets du Coran	Orthographe uthmani	Orthographe usuelle
<p>1. Au nom de Dieu, le tout miséricordieux, le très miséricordieux. Au nom d'Allah, le Tout Miséricordieux, le Très Miséricordieux. Au nom d'Allah, le Miséricordeur, le Miséricordieux. Au nom d'Allah, le Clément, le Miséricordieux. Au nom de Dieu, le Tout miséricordieux, le Miséricordieux.</p>	<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p>	<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p>
<p>2. Louange à Dieu, le Seigneur du monde! Louange à Allah, Seigneur de l'univers. Louanges à Allah, Seigneur des univers. Louange à Allah1, le Seigneur des mondes. Louange à Dieu, Seigneur des univers</p>	<p>الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ</p>	<p>الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ</p>
<p>3. Le tout miséricordieux, le très miséricordieux. Le Tout Miséricordieux, le Très Miséricordieux, le Miséricordeur, le Miséricordieux. Le Clément, le Miséricordieux. le Tout miséricordieux, le Miséricordieux.</p>	<p>الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p>	<p>الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p>

4. Possesseur du jour du jugement.

Maître du Jour de la rétribution.

Maître du Jour du jugement.

Maître du Jour de la rétribution.

Le roi du Jour de l'allégeance.

5. C'est toi que nous adorons, et c'est toi dont nous demandons

l'aide.

C'est Toi [Seul] que nous adorons, et c'est Toi [Seul] dont nous implorons secours.

C'est Toi Seul que nous adorons et c'est Toi Seul à que nous recourons.

C'est Toi que nous adorons, et Toi dont nous implorons l'assistance.

C'est toi que nous adorons, Toi de qui le secours implorons.

6. Dirige-nous vers le chemin droit.

Guide-nous dans le droit chemin, Indique-nous le chemin de rectitude,

Conduis-nous sur le droit chemin, Guide-nous sur la voie de rectitude,

7. Le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels [tu n'es] pas en colère et qui ne sont pas égarés.

Le chemin de ceux que Tu as comblés de faveurs, non pas de ceux qui ont encouru Ta colère, ni des égarés.

Le chemin de ceux que Tu as gratifiés: ni les réprouvés, ni les fourvoyés.

Le chemin de ceux que Tu as comblés de Tes bienfaits, et non pas de ceux qui ont suscité Ta colère, ni le chemin des égarés.

La voie de deux que tu as gratifiés, non pas celle des réprouvés, non plus que de ceux qui s'égareront.

مَا لِكَ يَوْمَ الدِّينِ

مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ

نَسْتَعِينُ

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ
وَلَا الضَّالِّينَ

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

وَلَا الضَّالِّينَ

Si l'on considère que le Coran est la parole de Dieu, comme le prétendent les musulmans, ces propos ne peuvent provenir de Dieu. On conçoit mal comment Dieu peut se rendre louange à lui-même ou solliciter sa propre aide. De ce fait, **Ibn-Masoud, fameux compagnon de Mahomet, refusait l'intégration de ce chapitre dans son Coran.** Mais laissons ce point de côté et examinons le sens donné aux deux groupes: «les gens contre lesquels Dieu est en colère», et «les gens égarés» mentionnés dans le verset 7.

2. Sens donné par les exégètes et leurs justifications

Au verset 6, les croyants demandent à Dieu de les diriger vers le chemin droit. Et le verset 7 précise que

Le chemin droit est celui des gens que Dieu a gratifiés

Et non pas le chemin des gens contre qui Dieu est en colère

Ni le chemin des gens qui sont égarés:

Versets du Coran	Orthographe uthmani	Orthographe usuelle
M-5/1:6. Dirige-nous vers le chemin droit,	أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
M-5/1:7. le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels (tu n'es) pas en colère et qui ne sont pas égarés.	صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ	صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

On se trouve donc face à trois groupes:

- 1) **Ceux qui sont gratifiés**
- 2) **Ceux contre lesquels Dieu est en colère**
- 3) **Ceux qui sont égarés**

Certains estiment que ces trois catégories doivent être lues à la suite et ne forment qu'un seul et même groupe, les éléments 2 et 3 qualifiant simplement ceux qui sont gratifiés. Mais l'écrasante majorité distingue entre ces trois groupes et tente de les définir. On constate d'ailleurs cette divergence dans les traductions citées plus haut. Si l'on suit l'opinion majoritaire, le verset 7 comporterait des lacunes et devrait être lu comme suit:

M-5/1:7. le chemin de ceux que tu as gratifiés, non pas [le chemin de ceux] contre lesquels (tu es) en colère, et ni [le chemin] de ceux qui sont égarés.	صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ [...] الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا [...] الضَّالِّينَ	صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ [...] الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا [...] الضَّالِّينَ
---	---	---

Les exégètes divergent sur le premier groupe (les gratifiés): ils seraient les prophètes, voire les juifs avant qu'ils se détournent de la vraie foi, voire les musulmans eux-mêmes qui ont été gratifiés par la foi.

Cette première catégorie ne nous intéresse pas ici, et nous n'en parlerons que par ricochet.

Quant aux deuxième et troisième groupes («les gens contre lesquels Dieu est en colère», et «les gens égarés»), en règle générale, les exégètes disent qu'il s'agit respectivement des juifs (al-yahoud) et des chrétiens (al-nassara). La formulation de cette appréciation diffère d'une exégèse à l'autre.

Les exégètes se limitent parfois à une ou deux phrases indiquant que le verset 7 susmentionné désigne les juifs comme étant les gens contre qui Dieu est en colère, et les chrétiens comme étant les gens égarés. Ceci sans fournir de justification à leur interprétation.

D'autres en revanche recourent aux deux sources du droit musulman, à savoir le Coran et la sunnah de Mahomet. En effet, pour les musulmans, la détermination de ce qui est bien et de ce qui est mal, de ce qui est licite et de ce qui est illicite, doit nécessairement se baser sur ces deux sources, conjointement ou séparément, de façon directe ou indirecte, à travers un raisonnement par analogie. Nous nous limitons ici à trois passages du Coran:

Versets du Coran	Orthographe uthmani	Orthographe usuelle
M-70/16:116. Ne dites pas, conformément aux mensonges proférés par vos langues: «Ceci est permis, et ceci est interdit», pour fabuler sur Dieu le mensonge. Ceux qui fabulent sur Dieu le mensonge ne réussissent pas.	وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ	وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ
H-88/8:20. Ô vous qui avez cru! Obéissez à Dieu et à son envoyé et ne lui tournez pas le dos lorsque vous l'écoutez.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ

H-92/4:59. Ô vous qui avez cru! Obéissez à Dieu, et obéissez à l'envoyé et à ceux parmi vous chargés des affaires. Si vous vous disputez à propos d'une chose, ramenez-la à Dieu et à l'envoyé, si vous croyez en Dieu et au jour dernier. Voilà ce qui est mieux et un meilleur aboutissant.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ
مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ
فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ
مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ
فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

- 1 La règle veut que le musulman commence par interroger le Coran, censée être la parole divine et qui, même si son interprétation peut largement varier, reste la source la plus sûre. Il ne recourra à la sunnah que si le Coran ne prévoit pas de réponse précise et détaillée. Mais la sunnah pose un problème d'authenticité, les recueils comportant les récits de Mahomet n'étant pas révélées à la lettre, et ces recueils contiennent de nombreuses imperfections pouvant amener à écarter un récit attribué à Mahomet pour une raison ou une autre, notamment du fait que le rapporteur de ce récit serait une personne peu fiable.
- 2 Dans le cas d'espèce, les exégètes procèdent souvent de manière inverse: ils commencent par le verset 7 dont les éléments ne sont pas déterminés avec précision, et vont chercher chez Mahomet une interprétation de ce verset dans le récit suivant: «Les juifs sont les gens contre qui Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés.»
- 3 Certains exégètes s'arrêtent à cette deuxième étape, mais nombre d'entre eux passent à une troisième étape, en cherchant dans le Coran une attestation qui corrobore le contenu du récit de Mahomet. Ceci vise généralement à contrer toute mise en doute de l'authenticité du récit. Ce qui signifie que même si le récit est écarté pour des raisons formelles, son contenu est conforme à ce que dit le Coran à propos des juifs et des chrétiens. Ils vont donc chercher dans le Coran les termes utilisés dans le verset 7 accolés soit aux juifs (contre lesquels Dieu est en colère) soit aux chrétiens (qui sont les égarés). Certains exégètes se bornent à citer un verset, d'autres plusieurs, et pas toujours les mêmes.
- 4 Certains exégètes vont plus loin, et cherchent dans une quatrième étape les raisons pour lesquelles Dieu est en colère contre les juifs et pourquoi les chrétiens sont considérés comme égarés. Certains versets en effet motivent leur jugement contre les juifs et contre les chrétiens.
- 5 Certains exégètes expliquent dans une cinquième étape que les juifs comme les chrétiens sont à la fois des gens contre lesquels Dieu est en colère et des gens égarés, mais le qualificatif «gens contre lesquels Dieu est en colère» caractérise plus particulièrement les juifs pour des raisons données, et le qualificatif «gens égarés» caractérise plus particulièrement les chrétiens.

6 Dans une sixième étape, certains exégètes se demandent si seuls les juifs et les chrétiens sont concernés par ces qualificatifs, ou si ces qualificatifs peuvent en fait concerner d'autres groupes. Certains estiment que les polythéistes seraient dans un état plus alarmant encore que celui des juifs et des chrétiens. Et que, dans tous les cas, ces qualificatifs peuvent être attribués aussi aux hypocrites (qui font semblant d'être musulmans), aux pervers, voire aux musulmans qui n'observent pas la loi musulmane et commettent une injustice.

Certains enfin se demandent pourquoi le verset mentionne d'abord les gens contre lesquels Dieu est en colère, et ensuite les gens égarés.

Il arrive, mais très rarement, qu'un exégète ne fasse aucune mention des juifs et des chrétiens et donne au verset 7 un sens général. On l'observe surtout chez des exégètes soufis, qui brodent autour du verset 7 en lui donnant un sens ésotérique. Et certains exégètes chiites attribuent les deux qualificatifs non seulement aux juifs et aux chrétiens, mais aussi à ceux qui n'adhèrent pas à leur communauté.

Malgré les modalités susmentionnées, l'écrasante majorité des exégètes affirment en premier lieu, avec ou sans nuances, avec ou sans développement, que les juifs sont des gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens des gens égarés. Cette affirmation se retrouve aussi bien chez les exégètes anciens que chez leurs confrères contemporains. Et aucun exégète ne conteste explicitement l'interprétation selon laquelle les gens frappés de la colère de Dieu sont les juifs et les gens égarés sont les chrétiens.

3. Les versets du Coran en rapport avec le verset 7

Nous donnons ici une liste des versets auxquels les exégètes se réfèrent, ce qui nous évite de nous répéter dans les traductions, d'autant que les exégètes se limitent souvent à citer un bref élément du verset, censé être connu par cœur. La traduction complète de tous ces versets rendrait le texte trop lourd.

Nous utiliserons notre propre traduction du Coran par ordre chronologique, en faisant usage des deux numérotations: le premier numéro renvoie à l'ordre chronologique du Coran, et le deuxième à l'ordre conventionnel. Ces deux numéros sont suivis du numéro du verset, et précédés d'un H (Hégire) sur fond gris pour les versets médiinois, et d'un M en noir pour les versets mecquois.

Versets du Coran	Orthographe uthmani	Orthographe usuelle
M-39/7: 152. Ceux qui ont pris le veau (pour un dieu), auront sur eux de la part de leur Seigneur, une colère, et une humiliation dans la vie ici-bas. Ainsi rétribuons-nous les fabulateurs.	إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ	إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ

M-42/25:44. Ou bien penses-tu que la plupart d'entre eux écoutent ou discernent? Ceux-là ne sont que comme les bêtails. Ils sont plutôt plus égarés de la voie.

M-51/10:32. Voilà Dieu, votre vrai Seigneur! Qu'y a-t-il après la vérité sinon l'égarement? Comment vous (en) détournez-vous?"

M-70/16:106. Quiconque a mécru en Dieu après avoir cru (...), sauf celui qui a été contraint alors que son cœur est rassuré par la foi. Mais celui qui ouvre la poitrine à la mécréance, une colère de Dieu tombera sur eux et ils auront un très grand châtement.

H-87/2:40. Ô fils d'Israël! Rappelez-vous ma grâce dont je vous ai gratifiés. Acquitez-vous de votre engagement envers moi, et je m'acquitterai de mon engagement envers vous. Ayez donc de l'effroi de moi.

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ
يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ
إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ
أَضَلُّ سَبِيلًا

فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ
فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا
الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ
مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ
إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ
وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ
وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ
صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ
اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ
الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا
بِعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّيَ
فَارْهَبُونَ

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ
يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ
إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ
سَبِيلًا

فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا
بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى
تُصْرَفُونَ

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ
إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ
مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ
شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ
غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا
نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ
بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونَ

H-87/2:61. (...) lorsque vous dites: «Ô Moïse! Nous n'endurerons plus une seule nourriture. Appelle donc ton Seigneur pour qu'il nous fasse sortir de la terre ce qu'elle fait pousser, de ses légumes, ses concombres, son ail, ses lentilles et ses oignons!» Il dit: «Voulez-vous échanger le meilleur contre le moindre? Descendez en Égypte. Vous y trouverez ce que vous demandez!» Ils seront frappés d'humiliation et d'indigence, et encourront la colère de Dieu. Cela parce qu'ils mécréaient dans les signes de Dieu, et qu'ils tuaient les prophètes sans droit. Cela parce qu'ils désobéissaient et transgressaient.

H-87/2:65. Vous avez connu ceux des vôtres qui transgressèrent le sabbat. Nous leur dûmes: «Soyez des singes humiliés!»

H-87/2:90. Combien détestable ce contre quoi ils ont troqué leurs âmes: ils mécroient en ce que Dieu a fait descendre, abusés par le fait que Dieu fasse descendre de sa faveur envers qui il souhaite de ses serviteurs. Ils ont encouru colère sur colère. Les mécréants auront un châtement humiliant!

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ
عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا
رَبَّكَ تُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ
الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا
وَفُومِهَا وَعَدَسِيهَا وَبَصِلِهَا
قَالَ أَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي
هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ
أَهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا
سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا
بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
بِعَايَةِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيَِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ
وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا
مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ
كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ
بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ
أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
بَعِيًّا أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ
فَضْلِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ
عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَىٰ
غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ
مُهِينٌ
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ
نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ
فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا
مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ
بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِيهَا وَبَصِلِهَا قَالَ
أَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ
بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا
مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ
وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ
مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا
يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا
مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ
كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ
أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
بَعِيًّا أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ
فَضْلِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ
عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَىٰ
غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ
مُهِينٌ

H-89/3:112. Où qu'on les trouve, ils seront frappés d'humiliation, à moins d'une corde (de secours) de la part de Dieu ou d'une corde (de secours) de la part des humains. Ils encourront la colère de Dieu, et seront frappés d'indigence. Cela parce qu'ils mécroyaient dans les signes de Dieu, et qu'ils tuaient les prophètes sans droit. Cela parce qu'ils désobéissaient et transgressaient.

H-92/4:69. Quiconque obéit à Dieu et à l'envoyé, ceux-là seront avec ceux que Dieu a gratifiés: prophètes, véridiques, témoins et vertueux. Quels bons compagnons que ceux-là!

H-92/4:93. Quiconque tue délibérément un croyant, sa rétribution sera la géhenne. Il y sera éternellement. Dieu est en colère contre lui, l'a maudit et lui a préparé un très grand châtiment.

H-92/4:167. Ceux qui ont mécréu et ont rebuté (les autres) de la voie de Dieu se sont égarés d'un égarement lointain.

ضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةَ أَيْنَ مَا
تُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ
وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاءُوا
بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضَرَبْتَ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَتَةَ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ
ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْتَدُونَ

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ
فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشَّاهِدِينَ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ
رَفِيقًا

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا
فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا
وَعَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ
وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنِ
سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا
بَعِيدًا

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ
فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشَّاهِدِينَ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ
رَفِيقًا

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ
فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشَّاهِدِينَ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ
رَفِيقًا

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ
فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشَّاهِدِينَ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ
رَفِيقًا

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ
فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشَّاهِدِينَ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ
رَفِيقًا

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ
فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشَّاهِدِينَ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ
رَفِيقًا

H-112/5:60. Dis: «Vous informerai-je de ce qui est pire que cela, comme rétribution auprès de Dieu? Celui que Dieu a maudit, contre lequel il est en colère, ceux dont il a fait des singes et des porcs, de même que celui qui a adoré les idoles, ceux-là ont la pire situation et sont les plus égarés de la voie droite.»

قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشَرِّ مَن
ذَلِكَ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مَن
لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ
وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ
أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَن
سَوَاءِ السَّبِيلِ

قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشَرِّ مَن
ذَلِكَ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مَن
لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ
وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ
الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا
وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ

H-112/5:77. Dis: «Ô gens du livre! N'exagérez pas dans votre religion, (Ne dites) que la vérité. Ne suivez pas les désirs des gens qui se sont égarés auparavant, ont égaré beaucoup et se sont égarés de la voie droite.»

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا
فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا
أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا
مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا
وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا
فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا
تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا
مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا
وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ

H-112/5:78. Ceux qui ont mécrû parmi les fils d'Israël ont été maudits par la langue de David et de Jésus fils de Marie. Cela parce qu'ils désobéissaient et transgressaient.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن بَنِي
إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ
وَإِسْمَاعِيلَ ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن بَنِي
إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ
وَإِسْمَاعِيلَ ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

H-112/5:79. Ils ne s'interdisaient pas les uns aux autres ce qu'ils faisaient de répugnant. Combien détestable ce qu'ils faisaient!

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن
مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَفْعَلُونَ

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن
مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَفْعَلُونَ

4. Les récits de Mahomet en rapport avec le verset 7

Nous donnons ici les récits attribués à Mahomet dans les recueils de sunnah en rapport avec le verset 7. Ces récits sont importants car ils constituent la deuxième source du droit musulman. Le Coran incite le croyant à s'y soumettre, comme nous l'avons vu plus haut, et les juristes musulmans placent ces récits au même niveau que le Coran, même si l'authenticité de bon nombre d'entre eux est mise en question. Signalons ici qu'un courant très minoritaire appelé «Les Coranistes» rejette tout recours à la sunnah.

Un récit de Mahomet est présenté en deux parties:

- La première partie (appelée **isnad**) comporte une liste de personnes qui ont rapporté le dit récit. On parle de **chaîne de transmission**: A a entendu B qui a entendu C qui a entendu D qui a entendu Mahomet dire ... Cette liste peut s'étendre sur plusieurs lignes et sert à vérifier l'authenticité du récit en question.
- La deuxième partie (appelée **matn**) mentionne ce que Mahomet aurait dit. Nous nous limitons ici à la deuxième partie, classant les sources selon l'année de décès de leurs auteurs. On remarquera à cet égard que ces récits étaient connus et cités par des exégètes que nous mentionnerons avant qu'ils ne soient publiés dans des recueils.

Source	Texte arabe	Traduction
Ibn-Hanbal ابن حنبل (décédé en 855) ¹	ان المغضوب عليهم اليهود وان الضالين النصارى	Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.
Al-Tirmidhi الترمذي (décédé en 892) ²	اليهود مغضوب عليهم والنصارى ضلال	Les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés.
Al-Tabarani الطبراني (décédé en 918) ³	صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم اليهود ولا الضالين النصارى	Le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels tu n'es pas en colère (les juifs) et qui ne sont pas égarés (les chrétiens).
Al-Tabarani الطبراني (décédé en 918) ⁴	ان المغضوب عليهم اليهود وان الضالين النصارى	Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.
Ibn-Habban ابن حبان (décédé en 965) ⁵	المغضوب عليهم: اليهود والضالون: النصارى	Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.
Al-Bayhaqi البيهقي (décédé en 1066) ¹	هؤلاء اليهود المغضوب عليهم وهؤلاء النصارى الضالون	Ces juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et ces chrétiens sont les gens égarés.

1 <http://goo.gl/at5mrj>
2 <http://goo.gl/zGQTb2>
3 <http://goo.gl/l0evrv>
4 <http://goo.gl/P1STTF>
5 <http://goo.gl/JGpqZw>

Ibn-al-Athir ابن الأثير
(décédé en 1233)²

المغضوب عليهم: اليهود،
والضالين: النصارى

Les gens contre lesquels
Dieu est en colère sont
les juifs, et les gens éga-
rés sont les chrétiens.

Al-Suyyuti السيوطي
(décédé en 1505)³

إن المغضوب عليهم اليهود وإن
الضالين النصارى

Les gens contre lesquels
Dieu est en colère sont
les juifs, et les gens éga-
rés sont les chrétiens.

5. Analogie avec la prière catholique

La liturgie catholique du Vendredi saint introduite au VIIe siècle disait: Oremus et pro perfidis Judaeis, ce qui devait signifier, à l'origine, «Prions aussi pour les Juifs incroyants» ou «Prions aussi pour les Juifs infidèles», au sens où ces derniers n'adhéraient pas à la foi chrétienne. Cependant, avec l'évolution de la liturgie et les traductions dans les langues communes, notamment le français (Prions aussi pour les Juifs perfides afin que Dieu Notre Seigneur enlève le voile qui couvre leurs cœurs et qu'eux aussi reconnaissent Jésus, le Christ, Notre-Seigneur), l'expression a rapidement changé de sens. Elle est devenue, dans un contexte d'antijudaïsme, synonyme de «déloyauté», de «fourberie», puis a pris un caractère gravement offensant et chargé d'antisémitisme.

Cette terminologie a suscité des controverses depuis le début du XIXe siècle, tant à l'extérieur qu'à l'intérieur de l'Église catholique. Les discussions officielles au sein de la hiérarchie catholique pour l'abolir ou la réformer commencèrent dans les années 1920. En 1959, le pape Jean XXIII fit supprimer les termes contestés (perfidis, ainsi que perfidiam, qui figurait dans l'oraison). Lors de la réforme liturgique qui suivit le concile Vatican II, ces termes ne réapparaissent pas, et les allusions à la conversion des juifs, présentes dans l'oraison, sont supprimées.

Depuis le missel de Paul VI, promulgué en 1970, la formulation est devenue «Prions pour les Juifs à qui Dieu a parlé en premier: qu'ils progressent dans l'amour de son Nom et la fidélité de son Alliance». Le motu proprio Summorum Pontificum de Benoît XVI, paru en 2007 et facilitant l'utilisation, dans la liturgie, du missel de 1962, a suscité quelques inquiétudes. La prière pour les juifs a donc été modifiée dans cette édition, les propos concernant l'«aveuglement» étant supprimés, mais l'intention demeurant, selon l'ancienne tradition, la conversion des juifs au christianisme⁴.

Certes, il est délicat de demander aux musulmans d'abandonner la récitation de la Fatiha, qui constitue une condition de validité de la prière musulmane. Mais on est en droit de signaler que ce chapitre du Coran, telle qu'il est compris par la quasi-totalité des exégètes musulmans, y compris Mahomet, sème la haine. Et il est loin

1 <http://goo.gl/ZKA8gx>

2 <http://goo.gl/NIIJeh>

3 <http://goo.gl/0GSEkF>

4 Information reprise de l'article Oremus et pro perfidis Judaeis: <http://goo.gl/sP8OXO>

de constituer la seule composante discriminante de la prière musulmane. On n'a à cet égard qu'à écouter **les prêches du vendredi, qui comportent souvent des invocations demandant à Dieu de détruire les mécréants, de rendre veuves leurs femmes, et orphelins leurs enfants, et de les frapper par des maladies incurables¹**. De tels prêches sont entendus et diffusés non seulement dans les pays arabes et musulmans, mais parfois aussi dans les lieux de culte des pays occidentaux².

6. Antagonisme avec les normes antiracistes

Le but de cette étude consiste à attirer l'attention, en premier lieu, des musulmans eux-mêmes sur le fait que leurs prières ne favorisent pas la paix, bien au contraire, et qu'ils sont les premières victimes de ces invocations haineuses. Ensuite, cette étude souhaite alerter les organisations internationales qui œuvrent pour la paix ainsi que des responsables politiques et académiques en Occident afin que des mesures soient prises pour inciter les autorités religieuses musulmanes à dénoncer l'interprétation du chapitre coranique en question et à interdire les prêches haineux dans les lieux de culte et leur diffusion.

Rappelons ici le préambule de **l'Acte constitutif de l'UNESCO³**:

Les gouvernements des États parties à la présente Convention, au nom de leurs peuples, déclarent:

Que, les guerres prenant naissance dans l'esprit des hommes, c'est dans l'esprit des hommes que doivent être élevées les défenses de la paix.

Mais il faut relever également que la récitation régulière de la Fatiha, dans sa compréhension tant classique que moderne, viole les normes contre la discrimination, dont nous citons ici des extraits tirés des **articles 261 et 261bis du Code pénal suisse⁴**:

Article 261 – Celui qui, publiquement et de façon vile, aura offensé ou bafoué les convictions d'autrui en matière de croyance, en particulier de croyance en Dieu, ou aura profané les objets de la vénération religieuse, (...) sera puni d'une peine pécuniaire de 180 jours-amende au plus.

Article 261bis – Celui qui, publiquement, aura incité à la haine ou à la discrimination envers une personne ou un groupe de personnes en raison de leur appartenance raciale, ethnique ou religieuse;

celui qui, publiquement, aura propagé une idéologie visant à rabaisser ou à dénigrer de façon systématique les membres d'une race, d'une ethnie ou d'une religion; (...)

celui qui aura publiquement, par la parole, l'écriture, l'image, le geste, par des voies de fait ou de toute autre manière, abaissé ou discriminé d'une façon qui porte atteinte à la dignité humaine une personne ou un groupe de personnes en raison de leur race, de leur appartenance ethnique ou de leur re-

1 Voir Al-Qaradawi sur la chaîne arabe Aljazeera علاقة المسلمين باليهود : <http://goo.gl/i1AZpn>

2 Enquête sur les prêches haineux dans une mosquée de Londres: <http://goo.gl/knbTRC>

3 <http://goo.gl/OgCDs1>

4 <http://goo.gl/iBkGTI>

ligion ou qui, pour la même raison, niera, minimisera grossièrement ou cherchera à justifier un génocide ou d'autres crimes contre l'humanité; (...) sera puni d'une peine privative de liberté de trois ans au plus ou d'une peine pécuniaire.

Certes, des actions en justice fondées sur l'affrontement entre les résultats de la présente étude et les lois en vigueur, par exemple en Suisse, présenteraient un caractère provocateur peu compatible avec l'idéal premier d'information et de médiation qui doit présider à la résolution des problèmes posés par des incitations malsaines telles que celles révélées ici.

Cependant, force est de constater que deux visions très antagonistes s'affrontent bel et bien, dans la réalité quotidienne des pays occidentaux, qui connaissent une immigration musulmane croissante, entre **la pratique rituelle de l'islam classique et les lois anti-discrimination modernes**. Il peut donc s'avérer raisonnable de faire usage de la présente étude, dans un cadre juridique limité, pour sinon interdire la prière musulmane, du moins faire connaître, ou rappeler, le problème que pose, très concrètement, la pratique normalisée de la religion musulmane, dont le respect **conduit le croyant à répéter au moins 17 fois par jour¹ ce qui constitue sans doute aucun des incitations à la discrimination et à la haine en raison d'une appartenance religieuse**. Pour résoudre un problème, il faut commencer par prendre conscience de sa présence.

¹ Consulter par exemple le site <http://islamfrance.free.fr/priere03.html>, qui décrit très précisément le déroulement des cinq prières quotidiennes et prescrit ainsi au **total 17 récitations de la Fatiha par jour**. Or ce nombre n'est que le **minimum obligatoire** – le croyant est par ailleurs incité à multiplier de telles récitations en certaines occasions, ou simplement par piété.

Partie II.

Les exégètes par ordre chronologique

Avant de passer en revue les interprétations données au verset 7 de la Fatiha, il nous faut indiquer **la méthode suivie**:

- 1) Nous nous basons sur les exégèses publiées par le site www.altafsir.com placé sous le patronage du Royal Aal al-Bayt Institute for Islamic Thought qui dépend de la famille royale jordanienne, complétées par celles publiées par www.islamport.com. Pour chaque exégèse, un lien internet permet de revenir à la source.
- 2) **Les exégètes sont classés selon leur année de décès**. Nous donnons le nom de l'exégète et le titre de son exégèse en arabe et en translittération, et mentionnons un lien internet le concernant, de préférence en français. Nous indiquons aussi l'école à laquelle il appartient: sunnite, chiite, zaydite, ibadite, etc.
- 3) **Nous ne citons pas forcément toute l'exégèse donnée au verset 7**, mais nous nous contentons, pour les plus longues, **d'extraits** se rapportant aux deux expressions qui nous intéressent: «les gens contre lesquels Dieu est en colère», et «les gens égarés». En effet, certains exégètes consacrent de nombreuses pages à ce verset. Ainsi Al-Tabari¹ y consacre 12 pages, Ibn-'Ashur² 8 pages, Al-Qurtubi³ 7 pages, Al-Baydawi⁴ 2 pages, alors que Al-Jalalayn⁵ ne fournit que 4 lignes et Al-Muntakhab⁶ 2 lignes. L'extrait est suivi d'une traduction littérale ou sommaire en français faite par nos soins.
- 4) Pour justifier le sens spécifique donné aux expressions «les gens contre qui Dieu est en colère» et les «gens égarés», les exégètes se réfèrent soit à un récit de Mahomet cité par différents rapporteurs, soit à des versets coraniques. En ce qui concerne ces versets, les exégètes se bornent à en donner de très brefs extraits, estimant que le reste est connu des lecteurs musulmans. Afin de ne pas encombrer le texte, nous avons rassemblé plus haut les récits de Mahomet ainsi que les versets coraniques en arabe et en traduction française en nous basant sur notre propre traduction.

1 <http://goo.gl/TDmncU>

2 <http://goo.gl/t34VMw>

3 <http://goo.gl/sctMPI>

4 <http://goo.gl/KMUc0c>

5 <http://goo.gl/YBmcaU>

6 <http://goo.gl/8rruoj>

- 5) Pour faciliter la lecture de ce document, nous avons adopté la même grille pour chaque commentaire et nous avons mis sur fond gris les termes «juifs» et «chrétiens» du texte arabe.

À relever ici que les exégèses font partie de l'enseignement standard de tous les imams, même en Europe, comme le rappelle par exemple un ouvrage réunissant les contributions présentées lors de deux journées d'étude par le centre de recherches PRISME – Société, Droit et Religions en Europe et intitulé «Formation des cadres religieux en France – une affaire d'État?¹», dont nous citons un extrait:

Fondements scripturaires de la foi et de la loi

Ces enseignements fondamentaux comprennent les sciences dites coraniques, les sciences du hadith et les sciences des fondements juridiques.

Le postulant à la charge d'imam doit connaître le texte coranique. Cette maîtrise du texte coranique se traduit le plus souvent par la mémorisation du texte coranique (hifz al Qoran), la psalmodie (al tajwîd), l'exégèse (tafsîr) et l'herméneutique du texte (ta'wil) (p. 107).

Par ailleurs, les exégèses les plus fameuses sont traduites en de nombreuses langues, notamment en français, et se vendent bien. À titre d'exemple, la version française du tafsîr d'Ismaïl ibn Kathîr (1302-1373) en quatre volumes (traduction Harkat Abdou, éditions Dar Al-Kotob Al-Ilmiyah, Beyrouth²) en était à sa huitième édition en 2012.

1 <http://goo.gl/XcLJos>

2 <http://goo.gl/rHnkml>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Zayd Ibn-'Ali ¹	740 – Zaydite	زيد بن علي
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Gharib al-Qur'an		غريب القرآن ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية
وقوله تعالى: الْمُعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ هم اليهود والنصارى

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Allah est en colère et les gens égarés sont les juifs et les chrétiens.

1 <http://goo.gl/CvT1se>

2 <http://goo.gl/vok7ro>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Muqatil Ibn-Sulayman	767 – Sunnite	مقاتل بن سليمان ¹
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Tafsir Muqatil Ibn-Sulayman		تفسير مقاتل بن سليمان ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (آية: 6)، يعنى دين الإسلام؛ لأن غير دين الإسلام ليس بمستقيم، وفى قراءة ابن مسعود: ارشدنا صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ، يعنى دلنا على طريق الذين أنعمت عليهم، يعنى النبيين الذين أنعم الله عليهم بالنبوة، كقوله سبحانه: أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ (مريم: 58)، غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ، يعنى دلنا على دين غير اليهود الذين غضب الله عليهم، فجعل منهم القردة والخنازير، وَلَا الضَّالِّينَ (آية: 7)، يقول: ولا دين المشركين، يعنى النصارى.

Traduction et commentaire

- Dirige-nous vers le chemin droit (verset 6): signifie la religion de l'islam, parce que toute religion autre que l'islam n'est pas droite.
- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: à savoir les prophètes que tu as gratifiés par la prophétie comme il est dit dans le verset H-44/19:58: «Ceux-là sont ceux que Dieu a gratifiés, parmi les prophètes.»
- Contre lesquels (tu n'es) pas en colère signifie: dirige-nous vers une autre religion que celle des juifs contre lesquels Dieu est en colère et «dont il a fait des singes et des porcs» (H-112/5:60).
- Et qui ne sont pas égarés (verset 7) signifie: ne nous dirige pas vers la religion des polythéistes qui sont les chrétiens.

1 <http://goo.gl/rb3pqE>

2 <http://goo.gl/gnvs2m>

Nom de l'exégète 'Abd-al-Razzaq Al-San'ani ¹	Décès - École 825 – Sunnite	اسم المفسر همام الصنعاني
Titre de l'exégète Tafsir 'Abd-al-Razzaq Al-San'ani		عنوان التفسير تفسير عبد الرزاق الصنعاني ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية

وحدثنا الحسن بن يحيى قال أنبأنا عبد الرزاق قال أخبرنا معمر عن بديل العقيلي قال أخبرني عبد الله بن شقيق أنه أخبره من سمع النبي وهو بوادي القرى وهو على فرسه وسأله رجل من بني القين فقال يا رسول الله من هؤلاء قال المغضوب عليهم وأشار إلى اليهود.

وحدثنا الحسن بن يحيى قال حدثنا عبد الرزاق قال أخبرنا معمر عن بديل العقيلي قال أخبرني عبد الله بن شقيق أنه أخبره من سمع النبي وهو بوادي القرى وهو على فرسه وسأله رجل من بني القين فقال يا رسول الله من هؤلاء قال هؤلاء الضالون يعني النصارى.

Traduction et commentaire

L'exégète indique qu'on a demandé à Mahomet qui sont les gens contre lesquels Dieu est en colère. Il a alors désigné les juifs. Puis on lui a demandé qui sont les gens égarés et il a répondu: les chrétiens.

1 <http://goo.gl/nbQ62k>

2 <http://goo.gl/pcXeGU>

Nom de l'exégète

Furat Al-Kufi

Titre de l'exégète

Tafsir Furat Al-Kufi

Remarques préliminaires

Décès - École

912 – Zaydite

اسم المفسر

فُرات الكوفي

عنوان التفسير

تفسير فُرات الكوفي¹

Extrait arabe

فقرات عربية

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ، صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ: حدثنا فرات بن إبراهيم الكوفي قال: حدثني عبيد بن كثير قال: حدثنا محمد بن مروان قال: حدثنا عبيد بن يحيى بن مهران العطار قال: حدثنا محمد بن الحسين عن أبيه عن جده: قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم في قوله عز وجل: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ دِينِ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ بِهِ جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ: شِيعَةُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ بِوَلَايَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمْ تَغْضَبْ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يَضَلُّوا

Traduction et commentaire

L'exégète rapporte un récit selon lequel Mahomet aurait dit:

- Dirige-nous vers le chemin droit: cela signifie la religion de Dieu, que Gabriel a fait descendre sur Mahomet.
- Le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels (tu n'es) pas en colère et qui ne sont pas égarés: cela désigne la shi'ah de 'Ali, que tu as gratifiée par le pouvoir que tu lui as transmis, ceux contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne se sont pas égarés.

1

<http://goo.gl/bqvu46>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Tabarani	918 – Sunnite	الطبراني ¹
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Al-tafsir al-kabir		التفسير الكبير ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 قَوْلُهُ تَعَالَى: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ؛ هُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَأَهْلُ طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى.
 قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ هُمُ الْيَهُودُ؛ وَالضَّالِّينَ هُمُ النَّصَارَى.

Traduction et commentaire

- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: cela désigne les prophètes et ceux qui obéissent à Dieu.
- Contre lesquels (tu n'es) pas en colère et qui ne sont pas égarés: les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.

1 <http://goo.gl/OLkQax>

2 <http://goo.gl/zDkp3J>

Nom de l'exégète

Al-Tabari¹

Titre de l'exégète

Jami' al-bayan

Remarques préliminaires

Il s'agit de l'exégète sunnite le plus important.

Extrait arabe

فقرات عربية

فإن قال لنا قائل: فمن هؤلاء المغضوب عليهم الذين أمرنا الله جل ثناؤه بمسألته أن لا يجعلنا منهم؟ قيل: هم الذين وصفهم الله جل ثناؤه في تنزيله فقال:

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِمَّا تُدْرِكُونَ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْحَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ. فَأَعْلَمْنَا جَلْ ذِكْرَهُ بَمَنْه مَا أَحَلَّ بِهِمْ مِنْ عِقَابِهِ بِمَعْصِيَتِهِمْ إِيَّاهُ، ثُمَّ عَلَّمْنَا، مَثَّةً مِنْهُ عَلَيْنَا، وَجِهَ السَّبِيلَ إِلَى النِّجَاةِ، مِنْ أَنْ يَحِلَّ بِنَا مِثْلَ الَّذِي حَلَّ بِهِمْ مِنَ الْمَثَلَاتِ، وَرَأْفَةً مِنْهُ بِنَا

حدثني أحمد بن الوليد الرملي، قال: حدثنا عبد الله بن جعفر الرقي، قال: حدثنا سفيان بن عيينة، عن إسماعيل بن أبي خالد، عن الشعبي، عن عدي بن حاتم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: المَغْضُوبُ عَلَيْهِمْ: اليهود وحدثنا محمد بن المثنى، قال: حدثنا محمد بن جعفر، قال: حدثنا شعبة عن سماك بن حرب، قال: سمعت عباد بن حبيش يحدث عن عدي بن حاتم قال: قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنَّ المَغْضُوبَ عَلَيْهِمْ: اليهود وحدثني علي بن الحسن، قال: حدثنا مسلم بن عبد الرحمن، قال: حدثنا محمد بن مصعب، عن حماد بن سلمة، عن سماك بن حرب، عن مُرِّي بن قَطْرِي، عن عدي بن حاتم قال: سألت النبي صلى الله عليه وسلم عن قول الله جل وعز: غير المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ قال: هُمُ الْيَهُودُ وحدثنا حميد بن مسعدة الشامي، قال: حدثنا بشر بن المفضل، قال: حدثنا الجريري عن عبد الله بن شقيق: أن رجلاً أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو محاصرٌ وادي القرى فقال: من هؤلاء الذين تحاصر يا رسول الله؟ قال: هؤلاء المَغْضُوبُ عَلَيْهِمْ: اليهود وحدثني يعقوب بن إبراهيم، قال: حدثنا ابن عليه، عن سعيد الجريري، عن عروة، عن عبد الله بن شقيق، أن رجلاً أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكر نحوه.

فإن قال لنا قائل: ومن هؤلاء الضالون الذين أمرنا الله بالاستعاذة بالله أن يسلك بنا سبيلهم، أو نضل ضلالهم؟ قيل: هم الذين وصفهم الله في تنزيله، فقال: يا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ فإن قال: وما برهانك على أنهم أولاء؟ قيل:

حدثنا أحد بن الوليد الرملي، قال: حدثنا عبد الله بن جعفر، قال: حدثنا سفيان بن عيينة، عن إسماعيل بن أبي خالد، عن الشعبي، عن عدي بن أبي حاتم، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ولا الضَّالِّينَ قال: النصارى حدثنا محمد بن المثنى، أنبأنا محمد بن جعفر، أنبأنا شعبة عن سماك، قال: سمعت عباد بن حبيش يحدث عن عدي بن حاتم، قال: قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنَّ الضَّالِّينَ: النصارى وحدثني علي بن الحسن، قال: حدثنا مسلم بن عبد الرحمن، قال: حدثنا محمد بن مصعب، عن حماد بن سلمة، عن سماك بن حرب، عن مري بن قطري، عن عدي بن حاتم، قال: سألت النبي صلى الله عليه وسلم عن قول الله ولا الضَّالِّينَ قال: النصارى هُمُ الضَّالُّونَ وحدثنا حميد بن مسعدة الشامي، قال: حدثنا بشر بن المفضل، قال: حدثنا الجريري، عن عبد الله بن شقيق: أن رجلاً أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو محاصر وادي القرى قال: قلت: من هؤلاء؟ قال: هؤلاء الضَّالُّونَ: النصارى وحدثنا يعقوب بن إبراهيم، قال: حدثنا ابن عليه، عن سعيد الجريري، عن عروة، يعني ابن عبد الله بن قيس، عن عبد الله بن شقيق، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم بنحوه. (...)

قال أبو جعفر: وكل حائد عن قصد السبيل وسالك غير المنهج القويم فضالٌّ عند العرب لإضلاله وجه الطريق، فلذلك سمى الله جل ذكره النصارى ضلالاً لخطئهم في الحق منهج السبيل، وأخذهم من الدين في غير الطريق المستقيم.

1 <http://goo.gl/AiIrmD>

2 <http://goo.gl/GEs2Fd>

فإن قال قائل: أو ليس ذلك أيضاً من صفة اليهود؟ قيل: بلى. فإن قال: كيف خصّ النصارى بهذه الصفة، وخصّ اليهود بما وصفهم به من أنهم مغضوب عليهم؟ قيل: إن كلا الفريقين ضلّال مغضوب عليهم، غير أن الله جل ثناؤه وسمّ كل فريق منهم من صفته لعباده بما يعرفونه به إذا ذكره لهم، أو أخبرهم عنه، ولم يسمّ واحداً من الفريقين إلا بما هو له صفة على حقيقته، وإن كان له من صفات الذم زيادات عليه.

Traduction et commentaire

Al-Tabari consacre 12 pages au verset 7. Dans les extraits choisis ici, il se demande qui sont les gens contre lesquels Dieu est en colère et il répond: ce sont les juifs dont parle le verset H-112/5:60. Et comme preuve, il mentionne plusieurs rapporteurs du récit de Mahomet: les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs. Ensuite, il se demande qui sont les gens égarés, et il répond: ce sont les chrétiens dont parle le verset H-112/5:77. Et comme preuve qu'il s'agit des chrétiens, il mentionne plusieurs rapporteurs du récit de Mahomet: les gens égarés sont les chrétiens.

Ensuite, il explique que l'égarement signifie le fait de prendre un chemin qui n'est pas droit. C'est la raison pour laquelle les chrétiens sont qualifiés d'égarés, ayant pris le chemin qui n'est pas droit en religion.

Il se demande également pourquoi les chrétiens sont qualifiés d'égarés et les juifs de gens contre lesquels Dieu est en colère. Et il répond que chacun des deux groupes, en fait, est égaré et que Dieu est en colère contre tous deux, mais Dieu a attribué à chacun des deux le qualificatif le plus approprié, répondant le mieux à ses caractéristiques centrales.

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Sijistani	941 – Sunnite	السجستاني ¹
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Nazhat al-qulub (Gharib al-Qur'an)		نزهة القلوب (أو غريب القرآن) ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية
المَعْضُوبِ عَلَيْهِم: الْيَهُودِ. وَلَا الضَّالِّينَ: النَّصَارَى.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.

1 <http://goo.gl/RHK2SC>

2 <http://goo.gl/jT2vw1>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Maturidi¹	944 – Sunnite	الماتريدي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Ta'wilat ahl al-sunnah		تاويلات أهل السنة²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية
 اختلف في غير المَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ. منهم من قال: هو واحد؛ إذ كل ضال قد استحق الغضب عليه، وكل مغضوب عليه استحق الوصف بالضلال. ومنهم من قال: المَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ هم اليهود، وإنما خصوا بهذا: بما كان منهم من فضل تمرد وعتو لم يكن ذلك من النصارى نحو إنكارهم بعبسي، وقصدتهم قتله مما لم يكن ذلك من النصارى. ثم قولهم في الله: يَدُ اللَّهِ مَغْلُوبَةٌ. الآية (المائدة: 64). وقولهم: لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فُقِيرٌ. الآية (آل عمران: 181). وقول الله تعالى فيهم: لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ. الآية (المائدة: 82). وكفروهم برسول الله صلى الله عليهم وسلم بعد استفتاحهم، وشدة تعنتهم، وظهور النفاق؛ فاستحقوا بذلك اسم الغضب عليهم، وإن كانوا شركاء غيرهم في اسم الضلال.

Traduction et commentaire

Les opinions divergent en ce qui concerne les gens contre lesquels Dieu est en colère et les gens égarés. Certains pensent qu'il s'agit du même groupe puisque tout égaré mérite la colère de Dieu, et toute personne qui mérite la colère de Dieu peut être qualifiée d'égarée.

D'autres disent que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et ce qualificatif est propre à eux parce qu'ils sont connus par leur révolte et leur orgueil qu'on ne trouve pas chez les chrétiens, et parce qu'ils ne reconnaissent pas Jésus et ont cherché à le tuer, ce qu'on ne trouve pas chez les chrétiens. Et parce qu'ils ont dit: «La main de Dieu est entravée!» (H-112/5:64), et «Dieu est pauvre» (H-89/3:181). Également en raison de ce qui est dit dans le verset H-112/5:82, et pour avoir mécru à Mahomet, leur entêtement, leur hypocrisie. Pour toutes ces raisons ils méritent la colère de Dieu, même s'ils partagent avec les autres l'égarement.

1 <http://goo.gl/UiyF5f>

2 <http://goo.gl/xJxEWx>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Hawwari¹	III ^e s. H. – Iba-dite	الهوري
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Tafsir kitab Allah al-'Aziz		تفسير كتاب الله العزيز ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 قوله: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ يَعْنِي الْيَهُودَ. وَلَا الضَّالِّينَ يَعْنِي النَّصَارَى. وَالْمَشْرُكُونَ كُلُّهُمْ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ وَكُلُّهُمْ ضَالُونَ، وَلَكِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى يَقْرَأُونَ الْكِتَابَيْنِ: التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَيَنْتَحِلُونَهُمَا، وَيَزْعَمُونَ أَنَّهُمْ يَدِينُونَ بِهِمَا. وَقَدْ حَرَّفُوهُمَا، وَهَمَّ عَلَى غَيْرِ هَدًى. ذَكَرُوا عَنِ الْحَسَنِ أَنَّهُ قَالَ: الْمَغْضُوبُ عَلَيْهِمُ الْيَهُودُ، وَالضَّالُّونَ النَّصَارَى.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les égarés sont les chrétiens. En ce qui concerne les polythéistes, Dieu est en colère contre eux tous, et tous sont des égarés. Les juifs et les chrétiens lisent la Torah et l'Évangile, mais ils les ont falsifiés et prétendent qu'ils les suivent, et ils sont mal guidés. On rapporte que Hassan a dit: les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les égarés sont les chrétiens.

¹ <http://goo.gl/7yekOR>

² <http://goo.gl/yHCnuD>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Nahhas	950 – Sunnite	النحاس ¹
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Ma'ani al-Qur'an		معاني القرآن ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية

قال تعالى: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ. رَوَى أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِي عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ الذَّيْنِ أَنْعَمَ عَلَيْهِمُ: النَّبِيُّونَ. وَقَالَ غَيْرُهُ: يَعْنِي الْأَنْبِيَاءَ وَالْمُؤْمِنِينَ. وَقِيلَ: هُمْ جَمِيعُ النَّاسِ. ثُمَّ قَالَ تَعَالَى: غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ. وَرُوِيَ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَرَأَ صِرَاطَ مَنْ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَغَيْرَ الضَّالِّينَ. وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ الْأَنْبَارِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الْمَكِّيُّ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ سَمَّاكٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْيَهُودُ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ، وَالنَّصَارَى ضَالُّونَ، قَالَ: قُلْتُ: فَإِنِّي حَنِيفٌ مُسَلِّمٌ، قَالَ: فَرَأَيْتُ وَجْهَهُ تَبَسَّمَ فَرِحاً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَرَوَى بِدِيلُ الْعَقْبَلِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ - وَبَعْضُهُمْ يَقُولُ عَمَّنْ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَبَعْضُهُمْ يَقُولُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ بَوَادِي الْقُرَى وَهُوَ عَلَى فَرَسِهِ، وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي الْقَيْنِ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَنْ هَؤُلَاءِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ؟ فَأَشَارَ إِلَى الْيَهُودِ، قَالَ: فَمَنْ هَؤُلَاءِ الضَّالُّونَ؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ الضَّالُّونَ، يَعْنِي النَّصَارَى. فَعَلَى هَذَا يَكُونُ عَامًّا يَرَادُ بِهِ الْخَاصُّ، وَذَلِكَ كَثِيرٌ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ، مُسْتَعْنٍ عَنِ الشَّوَاهِدِ لَشَهْرَتِهِ.

Traduction et commentaire

Le chemin de ceux que tu as gratifiés: il s'agit des prophètes, ou des prophètes et des croyants, ou de tous les gens.

L'exégète cite ensuite le récit de Mahomet: les juifs sont les gens contre qui Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés. Ainsi le terme utilisé par le Coran a un sens général mais il désigne un groupe particulier, comme c'est notoirement connu dans la langue arabe.

1 <http://goo.gl/NJOK2D>

2 <http://goo.gl/Wb7yhX>

Nom de l'exégète

Al-Samarqandi¹

Titre de l'exégète

Bahr al-'ulum

Remarques préliminaires

Décès - École

983 – Sunnite

اسم المفسر

السمرقندي

عنوان التفسير

بحر العلوم²

Extrait arabe

فقرات عربية

وقوله تعالى: غَيَّرَ الْمَغْضُوبُ عَلَيْهِمْ أَي غَيْرَ طَرِيقِ الْيَهُودِ. يقول: لا تخذلنا بمعصيتنا، كما خذلت اليهود فلم تحفظ قلوبهم، حتى تركوا الإسلام.

وَلَا الضَّالِّينَ يَعْنِي وَلَا النَّصَارَى، لَمْ تَحْفَظْ قُلُوبَهُمْ وَخَذَلْتَهُمْ بِمَعْصِيَتِهِمْ حَتَّى تَتَّصِرُوا. وقد أجمع المفسرون أن المغضوب عليهم أراد به اليهود، والضالين أراد به النصاري، فإن قيل: أليس النصاري من المغضوب عليهم؟ واليهود أيضاً من الضالين؟ فكيف صرف المغضوب إلى اليهود، وصرف الضالين إلى النصاري؟ قيل له: إنما عرف ذلك بالخبر واستدللاً بالآية. فأما الخبر، فما روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أن رجلاً سأله وهو بوادي القرى: من المغضوب عليهم؟ قال: اليهود قال: ومن الضالين؟ فقال: النصاري؛ وأما الآية، فلأن الله تعالى قال في قصة اليهود: بِنَسَمَاتِهِمْ اشْتَرَوْا بِه أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ نَبِيًّا أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ (البقرة: 90) وقال تعالى في قصة النصاري: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77).

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère: ce sont les juifs. Le verset dit: Ne nous délaisse pas à cause de nos péchés comme tu as délaissé les juifs, dont tu n'as pas préservé les cœurs et qui ont quitté l'islam.

Les gens égarés: ce sont les chrétiens, dont tu n'as pas préservé les cœurs, et que tu as délaissés à cause de leurs péchés et qui sont devenus chrétiens.

Les commentateurs sont unanimes à affirmer que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Et si l'on demande: Dieu n'est-il pas en colère contre les chrétiens? Et les juifs ne sont-ils pas des égarés? Pourquoi alors limiter les gens contre lesquels Dieu est en colère aux seuls juifs, et pourquoi limiter les gens égarés aux seuls chrétiens? Réponse: ceci est déduit du récit et du verset. Quelqu'un a demandé à Mahomet qui sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, il répondit: les juifs. Et qui sont les gens égarés? Il répondit les chrétiens. Ceci ressort aussi, en ce qui concerne les juifs, du verset H-87/2:90, et en ce qui concerne les chrétiens du verset H-112/5:77.

1 <http://goo.gl/PJpCwP>

2 <http://goo.gl/c4W2go>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibn Abi Zamanayn	1008 – Sunnite	ابن أبي زمنين ¹
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Tafsir al-Qur'an al-'aziz		تفسير القرآن العزيز ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ بِالْإِسْلَامِ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ الْحَسَنُ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ
اليهود والضالون النصارى.

Traduction et commentaire

- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: par l'islam.
- Et selon Hassan, les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.

1 <http://goo.gl/cv5hND>

2 <http://goo.gl/vIMSxF>

Nom de l'exégète

Al-Sulami¹

Décès - École

1021 – Sunnite
soufi

اسم المفسر

السلمي

Titre de l'exégète

Haqa'iq al-tafsir

عنوان التفسير

حقائق التفسير²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

قوله تعالى: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ. قال ابن عطاء: غير المخذولين ولا المطرودين ولا المهانين ولا الضالين الذين ضلوا عن طريق هدايتك ومعرفتك وسبيل ولايتك. وقيل: غير المغضوب عليهم في طريق الهلكى، ولا الضالين عن طريق الهدى باتباع الهوى. وقيل: غير المغضوب عليهم المستهلكين في مفاوز الشيطان، ولا الضالين المطرودين عن طاعة الرحمن. وقيل: غير المغضوب عليهم برؤية الأفعال ولا الضالين عن رؤية المنن، وقيل غير المغضوب عليهم بطلب الأعواض على أعمالهم ولا الضالين عن طريق الشكر بتيسير الخدمة عليهم. وقيل: غير المغضوب عليهم بترك حسن الأدب في أوقات القيام بخدمتك، ولا الضالين عن. فيستغفر وينيب. وقيل: غير المغضوب عليهم بالرياء ولا الضالين بترك السنن في أركان العبادات. وقال أبو عثمان: غير المغضوب عليهم بترك قراءة هذه السورة في صلواتهم، ولا الضالين عن ترك قراءتها. وقيل: غير المغضوب عليهم بأن وكلتهم إلى أنفسهم ولا الضالين بقطعك الاعتصام عنهم. وقيل: غير المغضوب عليهم باتباع البدع ولا الضالين عن سنن الهدى والسنة.

Traduction et commentaire

Cet exégète soufi indique que les gens contre lesquels Dieu est en colère et les gens égarés sont ceux qui désobéissent à Dieu, délaissent les prières, suivent les sectes et abandonnent la sunnah de Mahomet. Il ne fait pas mention des juifs et des chrétiens.

1 <http://goo.gl/Ydc26C>

2 <http://goo.gl/aIT5sQ>

Nom de l'exégète

Al-Tha'labi¹

Décès - École

1035 – Sunnite

اسم المفسر

الثعلبي

Titre de l'exégète

Al-Kashf wal-bayan

عنوان التفسير

الكشف والبيان²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

أخبرنا عبد الله بن حامد، أخبرنا أحمد بن عبد الله المزني، حدثنا محمد بن عبد الله بن سليمان، أخبرنا أحمد بن حنبل ومحمد بن دينار قالوا: حدثنا محمد بن جعفر عن شعبة عن سماك قال: سمعت عباد بن حبيش عن عدي بن حاتم عن النبي صلى الله عليه وسلم غير المغضوب عليهم قال: اليهود، ولا الضالين قال: النصارى. وأخبرنا أبو القاسم الحبيبي، أخبرنا أبو زكريا العنبري، حدثنا محمد بن عبد الله الوراق، أخبرنا إسحاق بن إبراهيم، أخبرنا عبد الرزاق عن معمر عن عبد الله بن بديل العقيلي عن عبد الله بن شقيق أنه أخبره من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بوادي القرى على فرسه فسأله رجل من القين، فقال: يا رسول الله، من هؤلاء الذين يقاتلونك؟ قال: المغضوب عليهم، وأشار إلى اليهود. فقال: من هؤلاء الطائفة الأخرى؟ فقال: الضالون، وأشار إلى النصارى. وتصديق هذا الحديث حكم الله تعالى بالغضب على اليهود في قوله: هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِمَّنْ ذَلِكُمْ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ، وحكم الضلال على النصارى في قوله: وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا. وقال الواقدي: غير المغضوب عليهم بالمخالفة والعصيان، ولا الضالين عن الدين والإيمان. وقال التستري: غير المغضوب عليهم البدعة، ولا الضالين عن السنة.

Traduction et commentaire

Cet exégète cite une longue liste de personnes rapportant le récit de Mahomet: les juifs sont les gens contre qui Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés. Pour étayer sa position, il renvoie au verset H-112/5:60 à l'encontre des juifs, et au verset H-112/5:77 à l'encontre des chrétiens. Il mentionne aussi Al-Waqidi selon lequel les gens contre lesquels Dieu est en colère sont ceux qui désobéissent à Dieu, et les gens égarés sont ceux qui s'égarerent de la religion et de la foi. Il mentionne Al-Tassatturi selon qui les gens contre lesquels Dieu est en colère sont ceux qui suivent les sectes (al-bid'ah) et les gens égarés sont ceux qui s'écartent de la sunnah de Mahomet.

1 <http://goo.gl/LP1RrA>

2 <http://goo.gl/VR0arW>

Nom de l'exégète

Makki Ibn Abu-Talib

Décès - École

1045 – Sunnite
soufi

اسم المفسر

مكي بن أبي طالب¹

Titre de l'exégèse

Al-hidayah ila bulugh al-nihayah

عنوان التفسير

الهداية إلى بلوغ النهاية²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

قوله: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ. صراط بدل من الأول. والذين أنعم عليهم هم الأنبياء صلوات الله عليهم والصديقون والصالحون بدلالة قوله: فَأَوْلَانِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ (النساء: 69). وقيل: هم أصحاب النبي (عليه السلام)، قاله الحسن. وقيل: هم المؤمنون من بني إسرائيل الذين لم يغيروا ولا بدلوا، بدليل قوله: يُبَيِّنِي إِسْرَائِيلَ أَذْكَرُوا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ (البقرة: 40). فلذلك قال هنا: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ. وقيل: هم المسلمون. وقال أبو العالية: هم محمد (عليه السلام) وأبو بكر وعمر. وقال قتادة: هم الأنبياء خاصة. وقال ابن عباس: هم أصحاب موسى قبل أن يبذلوا. وهذا دعاء أمر الله عز وجل رسول الله صلى الله عليه وسلم والمؤمنين أن يدعوا به وألا يكونوا مثل المغضوب / عليهم - وهم اليهود -، ولا مثل الضالين - وهم النصارى -، ولا على صراطهم.

Traduction et commentaire

Cet exégète dit que les gens gratifiés sont les prophètes et les justes, comme le prouve le verset H-92/4:69: «Quiconque obéit à Dieu et à l'envoyé, ceux-là seront avec ceux que Dieu a gratifiés: prophètes, véridiques, témoins et vertueux.» On dit aussi qu'il s'agit des compagnons de Mahomet, ou ce sont les fils d'Israël qui n'ont pas changé leurs livres, comme le prouve le verset H-87/2:40: «Ô fils d'Israël! Rappelez-vous ma grâce dont je vous ai gratifiés.»

On dit aussi qu'il s'agit des musulmans, ou de Muhammad, d'Abu-Bakr et d'Umar, ou des prophètes en particulier. Il s'agit d'une invocation que Dieu a prescrite à Mahomet et aux croyants pour qu'ils la répètent et qu'ils ne soient pas comme les gens contre lesquels Dieu est en colère qui sont les juifs, ni comme les gens égarés qui sont les chrétiens, et qu'ils ne suivent pas leur chemin.

1 <http://goo.gl/H8cqdf>

2 <http://goo.gl/iagdYy>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Mawardi¹	1058 – Sunnite	الماوردي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Nukat wa-'uyun		النكت والعيون²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية
 وأما قوله: **غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ** فقد روى عن عدي بن حاتم قال: سألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم، عن المغضوب عليهم، فقال: **هُمُ الْيَهُودُ** وعن الضالين فقال: **هُمُ النَّصَارَى**. وهو قول جميع المفسرين. وفي غضب الله عليهم، أربعة أقاويل:
 أحدها: الغضب المعروف من العباد.
 والثاني: أنه إرادة الانتقام، لأن أصل الغضب في اللغة هو الغلظة، وهذه الصفة لا تجوز على الله تعالى.
 والثالث: أن غضبه عليهم هو دمه لهم.
 والرابع: أنه نوع من العقوبة سمي غضباً، كما سُمِّيَتْ نِعْمُهُ رَحْمَةً. والضلال ضد الهدى، وخصَّ الله تعالى اليهود بالغضب، لأنهم أشدَّ عداوة.

Traduction et commentaire

Cet exégète dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Il cite le récit de Mahomet: les juifs sont les gens qui suscitent la colère de Dieu, et les chrétiens sont les gens égarés. Il ajoute: «Telle est l'opinion de tous les exégètes (...) Dieu a spécifié la colère pour les juifs parce qu'ils sont forts en inimitié.»

1 <http://goo.gl/1XsZzL>

2 <http://goo.gl/zS3R7V>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Abd-al-Karim Al-Qushayri¹	1072 – Sunnite soufi	عبد الكريم القشيري
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Lata'f al-isharat		لطائف الإشارات²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية
قوله جل ذكره: **غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ**. المغضوب عليهم الذين صدمتهم هواجم الخذلان، وأدركتهم مصائب الحرمان، وركبتهم سطوة الرد، وغلبتهم بؤاده الصد والطرْد. ويقال هم الذين لحقهم ذل الهوان، وأصابهم سوء الخسران، فشغلوا في الحال باجتلاب الحظوظ - وهو في التحقيق (شقاء)؛ إذ يحسبون أنهم على شيء، وللحق في شقائهم سر. ويقال هم الذين أنسوا بنفحات التقريب زماناً ثم أظهر الحق سبحانه في بابهم شانا؛ يُدَلُّوا بالوصول بعداً، وطمعوا في القرب فلم يجدوا مراداً، أولئك الذين ضلَّ سعيهم، وخاب ظنهم. ويقال غير المغضوب عليهم بنسيان التوفيق، والتعامي عن رؤية التأييد. ولا الضالين عن شهود سابق الاختيار، وجريان التصاريف والأقدار. ويقال غير المغضوب عليهم بتضييعهم آداب الخدمة، وتقصيرهم في أداء شروط الطاعة. ويقال غير المغضوب عليهم هم الذين تقطعوا في مفاوز الغيبة، وتفرقت بهم الهموم في أودية وجوه الحساب.

Traduction et commentaire

Cet exégète soufi ne fait aucune mention des juifs ou des chrétiens. Il indique que les gens contre lesquels Dieu est en colère et les gens égarés sont les pécheurs et ceux qui désobéissent à Dieu.

1 <http://goo.gl/4UKdWi>

2 <http://goo.gl/Cdg4xe>

Nom de l'exégète

Al-Wahidi Al-Naysaburi

Décès - École

1076 – Sunnite

اسم المفسر

الواحدى النيسابورى¹

Titre de l'exégète

عنوان التفسير

Al-wajiz

الوجيز²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

اهدنا الصراط المستقيم أي: دلنا عليه واسلك بنا فيه وثبتنا عليه. صراط الذين أنعمت عليهم بالهداية وهم قوم موسى وعيسى عليهما السلام قبل أن يغيروا نعم الله عز وجل وقيل: هم الذين ذكرهم الله عز وجل في قوله تعالى فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم الآية غير المغضوب عليهم أي: غير الذين غضبت عليهم وهم اليهود ومعنى الغضب من الله تعالى: إرادة العقوبة ولا الضالين أي: ولا الذين ضلوا وهم النصارى فكان المسلمون سألوا الله تعالى أن يهديهم طريق الذين أنعم عليهم ولم يغضب عليهم كما غضب على اليهود ولم يضلوا عن الحق كما ضلت النصارى.

Traduction et commentaire

- Dirige-nous vers le chemin droit: c.à.d. indique-le nous et maintiens nous dans ce chemin.
- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: c.à.d. les gens gratifiés par ta direction comme les gens de Moïse et de Jésus avant qu'ils changent les grâces de Dieu. On dit aussi ceux mentionnés dans le verset H-92/4:69: «Ceux que Dieu a gratifiés: prophètes, véridiques, témoins et vertueux.»
- Les gens contre lesquels tu es en colère: les juifs.
- Et qui sont égarés: c.à.d. les chrétiens.

Ainsi les musulmans demandent à Dieu de les guider sur le chemin des gens gratifiés par lui, et contre lesquels il n'est pas en colère comme il a été en colère contre les juifs, et qui ne se sont pas égarés hors de la vérité comme les chrétiens.

1 <http://goo.gl/kaCkZ2>

2 <http://goo.gl/0Y8NrZ>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Raghib Al-Isfahani¹	1108 – Sunnite	الراغب الأصفهاني
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Al-mufradat fi gharib al-Qu'ran		المفردات في غريب القرآن ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 وقوله: غير المغضوب عليهم (الفاحة/7)، قيل: هم اليهود (أخرجه أحمد والترمذي وحسنه وابن حبان في صحيحه عن عدي بن حاتم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن المغضوب عليهم اليهود، وإن الضالين النصارى). مسند أحمد 378/4؛ وعارضة الأحوزي 75/11؛ وانظر: الدر المنثور 42/1).

Traduction et commentaire

Cet exégète dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Il cite le récit de Mahomet: les juifs sont les gens qui suscitent la colère de Dieu, et les chrétiens sont les gens égarés. Il indique de nombreuses sources de ce récit.

1 <http://goo.gl/KfHCOO>

2 <http://goo.gl/jK06Aa>

Nom de l'exégète

Al-Baghawi¹

Titre de l'exégète

Ma'alim al-tanzil

Remarques préliminaires

Décès - École

1122 – Sunnite

اسم المفسر

البغوي

عنوان التفسير

معالم التنزيل²

Extrait arabe

فقرات عربية

قوله صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ أي مننت عليهم بالهداية والتوفيق قال عكرمة: مننت عليهم بالثبات على الإيمان والاستقامة وهم الأنبياء عليهم السلام، وقيل: هم كل من ثبته الله على الإيمان من النبيين والمؤمنين الذين ذكرهم الله تعالى في قوله: فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ (النساء: 69) الآية وقال ابن عباس: هم قوم موسى وعيسى عليهما السلام قبل أن غيروا دينهم. وقال عبد الرحمن ابن زيد هم النبي صلى الله عليه وسلم ومن معه. وقال أبو العالية: هم آل الرسول صلى الله عليه وسلم وأبو بكر وعمر رضي الله عنهما وأهل بيته وقال شهر ابن حوشب: هم أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وأهل بيته (...). قوله تعالى: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ يعني غير صراط الذين غضبت عليهم، والغضب هو إرادة الانتقام من العصاة، وغضب الله تعالى لا يلحق عصاة المؤمنين إنما يلحق الكافرين. وَلَا الضَّالِّينَ أي وغير الضالين عن الهدى. وأصل الضلال الهلاك والغيوبية، يقال: ضل الماء في اللبن إذا هلك وغاب. وغير هاهنا بمعنى لا، ولا بمعنى غير ولذلك جاز العطف كما يقال: فلان غير محسن ولا مجمل. فإذا كان غير بمعنى سوى فلا يجوز العطف عليها بلا، ولا يجوز في الكلام: عندي سوى عبد الله ولا زيد. وقرأ عمر بن الخطاب رضي الله عنه: صراط من أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم وغير الضالين. وقيل: المغضوب عليهم هم اليهود والضالون: هم النصارى لأن الله تعالى حكم على اليهود بالغضب فقال: مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ (المائدة: 60) وحكم على النصارى بالضلال فقال: وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ (المائدة: 77) وقال سهل بن عبد الله: غير المغضوب (عليهم) بالبدعة، ولا الضالين عن السنة.

Traduction et commentaire

- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: c.à.d. ceux que tu as dirigés et maintenus dans la foi et la rectitude, à savoir les prophètes. On dit aussi: tous ceux que Dieu a maintenus dans la foi parmi les prophètes et les croyants cités dans le verset H-92/4:69. On dit aussi: les gens de Moïse et de Jésus avant qu'ils ne changent leur religion, ou Mahomet, les gens de sa maison, Abu-Bakr et Umar.
- Contre lesquels tu n'es pas en colère. La colère signifie la volonté de se venger des pécheurs. Toutefois la colère de Dieu ne touche pas les pécheurs musulmans – uniquement les mécréants.
- Qui ne sont pas égarés: c.à.d. ceux qui ne s'éloignent pas de la bonne direction. On dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens, comme le prouve le verset H-112/5:60 à l'encontre des juifs, et le verset H-112/5:77 à l'encontre des chrétiens. Ibn-Sahl Ibn-'Abdallah dit: les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les sectaires, et les égarés sont les gens qui se sont écartés de la sunnah de Mahomet.

1 <http://goo.gl/SLWTb6>

2 <http://goo.gl/DpHWJC>

Nom de l'exégète

Al-Zamakhshari¹

Décès - École

1143 – Mutazi-
lite

اسم المفسر

الزمخشري

Titre de l'exégèse

Al-Kashshaf

عنوان التفسير

الكشاف²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

الذين أنعمت عليهم: هم المؤمنون، وأطلق الإنعام ليشمل كل إنعام؛ لأن من أنعم عليه بنعمة الإسلام لم تبق نعمة إلا أصابته واشتملت عليه. وعن ابن عباس: هم أصحاب موسى قبل أن يغيروا، وقيل هم الأنبياء. (...)
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ بَدَلٍ مِنَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ، عَلَى مَعْنَى أَنَّ الْمَنْعَمَ عَلَيْهِمْ: هُمُ الَّذِينَ سَلِمُوا مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَالضَّلَالِ، أَوْ صِفَةً عَلَى مَعْنَى أَنَّهُمْ جَمَعُوا بَيْنَ النِّعْمَةِ الْمَطْلُوقَةِ وَهِيَ نِعْمَةُ الْإِيمَانِ، وَبَيْنَ السَّلَامَةِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَالضَّلَالِ. (...)
وقيل المغضوب عليهم: هم اليهود؛ لقوله عز وجل: مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ (المائدة: 60). والضالون: هم النصارى؛ لقوله تعالى: قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ (المائدة: 77).

Traduction et commentaire

Le chemin de ceux que tu as gratifiés: ce sont les croyants. Le verset utilise la forme générale pour désigner toutes les grâces, parce que celui qui a été gratifié par la grâce de l'islam le sera par toute autre grâce. Selon Ibn-Abbas ceux qui sont gratifiés sont les gens de Moïse avant qu'ils ne changent, et on dit qu'il s'agit des prophètes.

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont par opposition à ceux qui sont gratifiés. Et on dit qu'il s'agit des juifs en raison du verset H-112/5:60.

Les gens égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77.

1 <http://goo.gl/Mv89K7>

2 <http://goo.gl/t70Mdk>

Nom de l'exégète

Ibn-'Atiyyah

Titre de l'exégète

Al-muharrar al-wajiz fi tafsir al-kitab al-'aziz

Remarques préliminaires

Décès - École

1148 – Sunnite

اسم المفسر

ابن عطية¹

عنوان التفسير

المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز²

Extrait arabe

فقرات عربية

والمغضوب عليهم اليهود، والضالون النصارى.
وهكذا قال ابن مسعود، وابن عباس، ومجاهد، والسدي، وابن زيد، وروي ذلك عدي بن حاتم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وذلك بين من كتاب الله تعالى، لأن ذكر غضب الله على اليهود متكرر فيه كقوله: وبأؤوا بغضب من الله (البقرة: 61، آل عمران: 112)، وكقوله تعالى: قل أُوْنِيْكُمْ بِشَرِّ مَن ذلِكَ مَثْوِيَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ (المائدة: 60) فهؤلاء اليهود، بدلالة قوله تعالى بعده: ولقد علمتم الذين اعتدوا منكم في السبت فقلنا لهم كونوا قردة خاسئين (البقرة: 65) والغضب عليهم هو من الله تعالى، وغضب الله تعالى عبارة عن إظهاره عليهم محناً وعقوبات وذلة ونحو ذلك، مما يدل على أنه قد أبعدهم عن رحمته بعداً مؤكداً مبالغاً فيه، والنصارى كان محققوهم على شرعة قبل ورود شرع محمد صلى الله عليه وسلم، فلما ورد ضلوا، وأما غير محققهم فضلالهم متقرر منذ تفرقت أقوالهم في عيسى عليه السلام. وقد قال الله تعالى فيهم: ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً وضلوا عن سواء السبيل (المائدة: 77).

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.

Ibn-'Atiyyah cite plusieurs juristes qui défendent cette opinion et indique que cela est rapporté de Mahomet et répété dans le Coran, dont les versets H-87/2:61, H-89/3:112. H-112/5:60, H-87/2:65 concernant les juifs. Il ajoute que la colère contre eux est de Dieu, et que cette colère se manifeste par des épreuves, des sanctions, des humiliations et autres, ce qui indique que Dieu les a écartés de sa miséricorde de façon certaine. Quant aux chrétiens, ils sont les égarés en raison du verset H-112/5:77.

1 <http://goo.gl/eKg8Ub>

2 <http://goo.gl/fUQHA2>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Tabarsi¹	1153 – Chiite	الطبرسي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Majma' al-bayan fi tafsir al-Qur'an		مجمع البيان في تفسير القرآن²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية

وأراد بالمغضوب عليهم اليهود عند جميع المفسرين الخاص والعام ويدل عليه قوله تعالى: من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير (المائدة: 60) وهؤلاء هم اليهود بدلالة قوله تعالى: ولقد علمتم الذين اعتدوا منكم في السبت فقلنا لهم كونوا قردة خاسئين (البقرة: 65) وأراد بالضالين النصاري بدلالة قوله تعالى: ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً وضلوا عن سواء السبيل (المائدة: 77) وقال الحسن البصري: إن الله تعالى لم يبرئ اليهود من الضلالة بإضافة الضلالة إلى النصاري ولم يبرئ النصاري من الغضب بإضافة الغضب إلى اليهود بل كل واحدة من الطائفتين مغضوب عليهم وهم ضالون إلا أن الله تعالى يخص كل فريق بسمة يعرف بها ويميز بينه وبين غيره بها وإن كانوا مشتركين في صفات كثيرة.

Traduction et commentaire

Tous les exégètes sont d'avis que Dieu a voulu désigner les juifs comme étant les gens contre lesquels il est en colère comme l'indique le verset H-112/5:60: «Celui que Dieu a maudit, contre lequel il est en colère, ceux dont il a fait des singes et des porcs.» Et ceux-ci sont les juifs comme l'indique le verset H-87/2:65 «Vous avez connu ceux des vôtres qui transgressèrent le sabbat. Nous leur dîmes: Soyez des singes humiliés!» Et Dieu a voulu désigner les gens égarés comme étant les chrétiens, comme l'indique le verset H-112/5:77.

Hassan Al-Basri dit que Dieu n'a pas acquitté les juifs de l'égaré en désignant les chrétiens comme étant les égarés, et il n'a pas acquitté les chrétiens de la colère en désignant les juifs comme étant les gens contre lesquels il est en colère. Dieu est en colère contre les deux groupes et les deux groupes sont égarés, mais il a attribué à chaque communauté un qualificatif qui le spécifie par rapport aux autres même si ces communautés ont de nombreuses caractéristiques communes.

1 <http://goo.gl/edYKjC>

2 <http://goo.gl/rmOLFd>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Abd al Qadir Al-Jilani¹	1166 – Sunnite soufi	عبد القادر الجيلاني
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Tafsir Al-Jilani		تفسير الجيلاني²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ، وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ مِنَ الْمُرْتَدِّينَ الشَّاكِينَ، الْمُنْصَرِفِينَ بِمُتَابَعَةِ الْعَقْلِ الْمَشُوبِ بِالْوَهْمِ عَنِ الطَّرِيقِ الْمُسْتَبِينِ. وَلَا الضَّالِّينَ (الفاتحة: 7) بتغريرات الدنيا وتسويلات الشياطين عن منهج الحق ومحجة اليقين.

Traduction et commentaire

Cet exégète soufi ne mentionne nulle part les juifs et les chrétiens. Nous traduisons littéralement:

- Dirige-nous dans le chemin droit: celui des prophètes, des véridiques, des témoins et des vertueux. Quels bons compagnons que ceux-là! (reprise du verset H-92/4:69)
- Ceux contre lesquels tu es en colère: il s'agit des apostats, de ceux qui se plaignent, de ceux qui suivent la raison affectée par l'illusion à propos du chemin clair.
- Les égarés: il s'agit des gens égarés, par les tentations de la vie et les incitations des démons, loin de la voie de la vérité et de la certitude.

¹ <http://goo.gl/KO1DQw>

² <http://goo.gl/h8FeIr>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibn-al-Jawzi¹	1201 – Sunnite	ابن الجوزي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Zad al-massir fi-'ilm al-tafsir		زاد المسير في علم التفسير²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 فأما المغضوب عليهم فهم اليهود والضالون النصارى. رواه عدي بن حاتم عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ابن قتيبة والضلال الحيرة والعدول عن الحق.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens, selon un récit de Mahomet rapporté par 'Adiy Ibn-Hatim. Ibn-Qutaybah dit: l'égarement est l'état de perplexité et le fait de s'écarter de la vérité.

1 <http://goo.gl/DgKE1g>

2 <http://goo.gl/TCXMWd>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Tusi¹	1201 – Chiite	الطوسي
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Al-Tibyan al-jami' li-'ulum al-Qur'an		التبيان الجامع لعلوم القرآن²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 والمغضوب عليهم هم اليهود عند جميع المفسرين الخاص والعام، لأنه تعالى قد أخبر انه غضب عليهم وجعل فيهم القرود والخنازير، ولا الضالين هم النصارى لأنه قال: وضلوا عن سواء السبيل وقال لعن الذين كفروا يعني النصارى. وروي ذلك عن النبي (صلى الله عليه وسلم).

Traduction et commentaire

Tous les exégètes sont d'avis que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs parce que Dieu a informé qu'il est en colère contre eux et en a fait des singes et des porcs (H-112/5:60). Et les gens égarés sont les chrétiens parce que Dieu dit qu'ils se sont écartés du chemin (H-112/5:77), et a dit que les mécréants ont été maudits (H-112/5:78), à savoir les chrétiens. Ceci est aussi rapporté de Mahomet.

1 <http://goo.gl/szxO4o>

2 <http://goo.gl/tsab6B>

Nom de l'exégète

Ruzbehan Al-Baqli¹

Décès - École

1209 – Sunnite
soufi

اسم المفسر

البقلي

Titre de l'exégèse

'Ara'is al-bayan fil haqa'iq al-Qur'an

عنوان التفسير

عرائس البيان في حقائق القرآن²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

قوله تعالى صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ أي منازل الدين انعمت عليهم بالمعرفة وحسن الأدب في الخدمة وايضاً انعمت عليهم باليقين التام والصدق على الدوام واطلاعهم على مكائد النفس والشيطان وكشف غرائب الصفات وعجائب انوار الذات والاستقامة في جميع الاحوال وبسعادة الهداية الى القرية بعناية الازلية وهم الانبياء والاولياء والصديقون والمقربون والعارفون والامناء والنخباء (...). قوله تعالى غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ يعني المطرودين عن باب العبودية وقال ابو عثمان الذين غَضِبْتَ عَلَيْهِمْ وخذلتهم ولم تحفظ قلوبهم حتى تَهَوَّدُوا وتنصروا وقال الاستاذ الذين صدمتهم هوازم الخذلان وأدركتهم مصائب الحرمان قال ابو العباس الديبوري وكنتم الى حَوْلِهِمْ وقوتهم وعزبتهم من حولك وقوتك وقيل هم الذين لَجَّوْهُم ذُلُّ الْهَوَانِ واصابهم سوء الخسران وشغلوا في الحلال باجتلاب الحظوظ وهو في التحقيق مكرر وبحسبون انهم على شيء وللحق في شقاوتهم سير ولا الضالين عن شهود سابق الاختيار وجزيان تصاريق الاقدار وَلَا الضَّالِّينَ يعني المفلسين عن نفانس المعرفة وايضا غير المغضوب عليهم بالمكر والاستدراج وَلَا الضَّالِّينَ عن انوار السبل والمنهاج وايضاً غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ بالحجاب وَلَا الضَّالِّينَ عن رؤية المآب وايضاً غير المغضوب عليهم بالانفصال ولا الضالين عن الوصال وقال ابن عطاء غير المخذولين والمطرودين والمنهائين الذين ضلوا عن الطريق الحق وقيل غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ في طريق الهلكى وَلَا الضَّالِّينَ عن طريق الهدى لاتباع.

Traduction et commentaire

C'est un exégète soufi, mais qui fait mention des juifs et des chrétiens. Nous en donnons ici une traduction sommaire:

Le chemin de ceux que tu as gratifiés: c.à.d. ceux qui ont été gratifiés par la connaissance, la bonne conduite dans le service, la certitude complète et la véracité des propos, la rectitude: à savoir les prophètes, les rapprochés, les connaisseurs, les fidèles et les élites (...). Contre lesquels tu es en colère: c.à.d. ceux qui ont été chassés de la porte de l'adoration, et selon Abu-'Uthaman ceux contre qui tu as été en colère, que tu as délaissés et dont tu n'as pas préservé les cœurs, de sorte qu'ils sont devenus des juifs et des chrétiens, ceux que tu as remis à leur force et que tu as privés de ta force (...). Qui sont égarés: c.à.d. ceux qui s'égarèrent des lumières du chemin, de la vue du destin final et de la vérité (...)

1 <http://goo.gl/PIMmkb>

2 <http://goo.gl/7vpz77>

Nom de l'exégète

Al-Razi¹

Titre de l'exégète

Mafatih al-ghayb / Al-Tafsir al-kabir

Remarques préliminaires

Décès - École

1210 – Sunnite

اسم المفسر

الرازي

عنوان التفسير

مفاتيح الغيب \ التفسير الكبير²

Extrait arabe

فقرات عربية

المشهور أن المغضوب عليهم هم اليهود، لقوله تعالى: مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ (المائدة: 60) والصالين: هم النصارى لقوله تعالى: فَذُضِلُّوا مِنْ قَبْلِ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77) وقيل: هذا ضعيف؛ لأن منكري الصانع والمشركين أخبث ديناً من اليهود والنصارى، فكان الاحتراز عن دينهم أولى، بل الأولى أن يحمل المغضوب عليهم على كل من أخطأ في الأعمال الظاهرة وهم الفساق، ويحمل الصالون على كل من أخطأ في الاعتقاد لأن اللفظ عام والتقييد خلاف الأصل، ويحتمل أن يقال: المغضوب عليهم هم الكفار، والصالون هم المنافقون. وذلك لأنه تعالى بدأ بذكر المؤمنين والثناء عليهم في خمس آيات من أول البقرة، ثم أتبعه بذكر الكفار وهو قوله: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا (البقرة: 6) ثم أتبعه بذكر المنافقين وهو قوله: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا (البقرة: 8) فكذا ههنا بدأ بذكر المؤمنين وهو قوله: أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ثم أتبعه بذكر الكفار وهو قوله: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ثم أتبعه بذكر المنافقين وهو قوله: وَلَا الصَّالِينَ.

Traduction et commentaire

L'exégète dit: il est notoire est que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, en raison du verset H-112/5:60. Et les égarés sont les chrétiens, en raison du verset H-112/5:77. Il a été cependant dit que cette interprétation est faible parce que ceux qui nient le créateur et les polythéistes sont plus pernicieux que les juifs et les chrétiens. À plus forte raison on doit se garder de leur religion. Et à plus forte raison encore on devrait attribuer le qualificatif «ceux contre qui Dieu est en colère» à toute personne qui commet un péché apparent comme les pervers, et le qualificatif «égarés» à toute personne qui se trompe dans la croyance parce que le sens est général, et la restriction est contraire au principe.

Il est aussi possible de qualifier les mécréants de gens contre lesquels Dieu est en colère, et les hypocrites d'égarés. Ceci découle du fait que Dieu a commencé par la mention des croyants, qu'il a loués dans les cinq versets au début du chapitre 2, et ensuite il a parlé des mécréants (verset 6), et ensuite des hypocrites (verset 8). Ici aussi, il a commencé par les croyants, suivis des gens contre lesquels Dieu est en colère, puis des hypocrites: le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés.

1 <http://goo.gl/r0Flv8>

2 <http://goo.gl/uL9oB7>

Nom de l'exégète

Ahmad Ibn-'Umar Naj-
muddin Kubra¹

Décès - École

1220 – Sunnite
soufi

اسم المفسر

أحمد بن عمر نجم الدين كبرى

Titre de l'exégèse

Al-Ta'wilat al-najmiyyah fi al-tafsir
al-ishari al-soufi

عنوان التفسير

التأويلات النجمية في التفسير الإشاري الصوفي²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

إن الله خلق الخلق في ظلمة، ثم رش عليهم من نوره فمن أصابه ذلك النور فقد اهتدى ومن أخطاه فقد ضل فكان فتح باب صراط الله إلى العبد رشاش ذلك النور وأول الغيث رش ثم ينسكب، فالمؤمنون ينظرون بذلك النور المرشوش إلى مشاهدة الغيب وينظرون الغيث ويستغيثون: أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (الفاتحة: 6)، وهو صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (الفاتحة: 7)، بجذبات أطافك وفتحت عليهم أبواب فضلك ليهتدوا بك إليك فأصابوا بما أصابهم منك بك غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (الفاتحة: 7)، قال الواحدي: غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (الفاتحة: 7)، بالمخالفة والعصيان وَلَا الضَّالِّينَ (الفاتحة: 7)، عن السنة. قلت: هم الذين أخطأهم ذلك النور حين رَشَّ عليهم من نوره فضلوا في تبه هوى النفس، وتاهوا في ظلمات الطبع والتقليد فغضب عليهم من اليهود ولعنهم بالطرد حتى لم يهتدوا إلى الشرع والتحقق، ودفعوا عن الصراط المستقيم عن المرتبة الإنسانية التي خلق فيها الإنسان في أحسن تقويم ومسحوا قرده وخنازير صورة ومعنى أيضاً، غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (الفاتحة: 7)، بالخذلان وَلَا الضَّالِّينَ بالنسيان لما وقعوا عن الصراط في سير البشرية مشوا بشرك الشرك كالنصارى فاتخذوا الهوى الهاً قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ (المائدة: 73)، نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ (التوبة: 67)، وأيضاً غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ بالغيبة بعد الحضور والمحنة بعد السرور، والظلمة بعد النور نعوذ بالله من الحور بعد الكور وَلَا الضَّالِّينَ في الفسق والفجور. غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (الفاتحة: 7)، بالرجوع عن الصراط المستقيم فنودوا: (وأهدوهم إلى سواء الجحيم)، وَلَا الضَّالِّينَ (الفاتحة: 7)، عن كرم الكريم ورحمة الرحيم بالإعراض عن الدين القويم، المحرومين عن القلب السليم وجنات النعيم باستحقاق العذاب الأليم، غير المغضوب عليهم بالاحتباس في المنازل والانقطاع عن القوافل، ولا الضالين بالصدور عن المقصود.

Traduction et commentaire

C'est un exégète soufi, mais qui fait mention des juifs et des chrétiens. Nous en donnons une traduction sommaire:

Dieu a créé les gens dans l'obscurité et les a aspergés de sa lumière. Ceux touchés par la lumière sont les biens dirigés, et ceux que la lumière évite s'égarer. Ceux contre qui Dieu est en colère sont ceux qui désobéissent à Dieu et pèchent. Les égarés sont les gens qui s'écartent de la sunnah de Mahomet. Ceux qui se perdent dans l'obscurité du caractère et de l'imitation sont les juifs contre lesquels Dieu est en colère, qui ont été maudits, ne parvenant pas à suivre la loi de Dieu, et ont été transformés en singes et en porcs (H-112/5:60). Les égarés sont les gens tombés dans la trappe du polythéisme comme les chrétiens qui croient en trois divinités (H-112/5:73).

1 <http://goo.gl/PZljRo>

2 <http://goo.gl/AiSIAC>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibn-'Arabi ¹	1240 – Sunitte soufi	ابن عربي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Tafsir al-Qur'an		تفسير القرآن ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية

اهدنا الصراط المستقيم أي: ثبتنا على الهداية ومكنا بالاستقامة في طريق الوحدة التي هي طريق المنعم عليهم بالنعمة الخاصة الرحيمية التي هي المعرفة والمحبة والهداية الحفانية الذاتية من النبيين والشهداء والصديقين والأولياء، الذين شاهدوه أولاً وأخيراً وظاهراً وباطناً، فغابوا في شهودهم طلعة وجهه الباقي عن وجود الظل الفاني.

غير المغضوب عليهم الذين وقفوا مع الظواهر، واحتجوا بالنعمة الرحمانية، والنعيم الجسماني، والذوق الحسي عن الحقائق الروحانية، والنعيم القلبي، والذوق العقلي كاليهود إذ كانت دعوتهم إلى الظواهر والجنان والحرور والقصور، فغضب عليهم لأن الغضب يستلزم الطرد والبعد والوقوف مع الظواهر التي هي الحجب الظلمانية غاية البعد. ولا الضالين الذين وقفوا مع البواطن التي هي الحجب النورانية واحتجوا بالنعمة الرحيمية عن الرحمانية، وغفلوا عن ظاهرية الحق، وضلوا عن سواء السبيل، فحرموا شهود جمال المحبوب في الكل كالنصارى إذ كانت دعوتهم إلى البواطن وأنوار عالم القدوس ودعوة المحمديين الموحدين إلى الكل، والجمع بين محبة جمال الذات، وحسن الصفات، كما ورد في القرآن الكريم: وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ (آل عمران، الآية: 133)، اتَّقُوا اللَّهَ وَأَمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِّن رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَل لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ (الحديد، الآية: 28)، وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا (النساء، الآية: 36)، فأجابوا الدعوات الثلاث. كما جاء في حقهم: وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ (الإسراء، الآية: 57)، يَقُولُونَ رَبَّنَا أَنْتُمْ لَنَا نُورٌ (التحریم، الآية: 8)، إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا (فصلت، الآية: 30). فأنبئوا بالجميع على ما أخبر الله تعالى: جَزَأُكُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي (البينة، الآية: 8)، لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ (الحديد، الآية: 19)، فَأَيْنَمَا تُولَؤُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (البقرة: 115)، لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ (يونس، الآية: 26).

Traduction et commentaire

C'est un exégète soufi, mais qui fait mention des juifs et des chrétiens en des termes très abstraits, peu compréhensibles. Nous en donnons une traduction sommaire:

- Dirige-nous vers le chemin droit: c.à.d. maintiens-nous dans la bonne direction et donne-nous la rectitude dans le chemin de l'unicité qui est le chemin de ceux que tu as gratifiés: les prophètes, les témoins et les justes.
- Contre lesquels tu es en colère: c.à.d. les gens qui ont choisi l'apparence, comme les juifs.
- Qui sont égarés: c.à.d. les gens qui ont choisi l'ésotérisme, comme les chrétiens.

1 <http://goo.gl/6bWmtZ>

2 <http://goo.gl/2DMkEh>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Abu-Hayyan Al-Gharnati¹	1256 – Sunnite	أبو حيان الغرناطي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Bahr al-muhit		البحر المحيط²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
وقيل المغضوب عليهم: اليهود، والضالون النصارى، قاله ابن مسعود، وابن عباس، ومجاهد، والسدي، وابن زيد. وروي هذا عن عدي بن حاتم، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وإذا صح هذا وجب المصير إليه، وقيل اليهود والمشركون، وقيل غير ذلك.

Traduction et commentaire

Il a été dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Ceci a été dit par ibn-Mas'ud, ibn-'Abbas, Mujahid, Al-Siddi et Ibn-Zayd et a été rapporté dans un récit de Mahomet par 'Adi Ibn-Hatim. Si un tel récit est véridique, alors il faut le suivre. Il a été aussi dit qu'il s'agit des juifs et des polythéistes, et d'autre chose encore.

1 <http://goo.gl/HGIE4o>

2 <http://goo.gl/zzhnyx>

Nom de l'exégète

Abu-Hayyan Al-Gharnati¹

Décès - École

1256 – Sunnite

اسم المفسر

أبو حيان الغرناطي

Titre de l'exégète

Al-Nahr al-mad

عنوان التفسير

النهر الماد²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

وروي عدي بن حاتم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن المغضوب عليهم هم اليهود وإن الضالين هم النصارى.

فقرات عربية

Traduction et commentaire

Ibn-Hatim a rapporté que Mahomet a dit: les juifs sont les gens contre qui Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés.

1 <http://goo.gl/vlzsEl>

2 <http://goo.gl/xQXwHw>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibn Abd-al-Salam	1262 – Sunnite	ابن عبد السلام ¹
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Tafsir al-Qur'an		تفسير القرآن ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
المَعْتُوبِ عَلَيْهِمُ: اليهود، والضالون، النصارى. اتفاقاً خُصت اليهود بالغضب لشدة عداوتها.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. L'unanimité est réunie pour dire que la colère est spécifique aux juifs en raison de leur fort inimitié.

1 <http://goo.gl/hXbsjd>

2 <http://goo.gl/kdPdrD>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Qurtubi¹	1273 – Sunnite	القرطبي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Jami' li-ahkam al-Qur'an		الجامع لأحكام القرآن²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية
غير المغضوب عليهم ولا الضالين اختلف في المغضوب عليهم والضالين من هم فالجمهور أن المغضوب عليهم اليهود، والضالين النصارى، وجاء ذلك مفسرا عن النبي صلى الله عليه وسلم في حديث عدي بن حاتم وقصة إسلامه، أخرجه أبو داود الطيالسي في مسنده، والتزمذي في جامعه. وشهد لهذا التفسير أيضا قوله سبحانه في اليهود: وباعوا بغضب من الله (البقرة: 61 وآل عمران: 112).
وقال: وغضب الله عليهم (الفتح: 6) وقال في النصارى: قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيرا وضلوا عن سواء السبيل (المائدة: 77).
وقيل: المغضوب عليهم المشركون. والضالين المنافقون. وقيل: المغضوب عليهم هو من أسقط فرض هذه السورة في الصلاة، والضالين عن بركة قراءتها. حكاه السلمي في حقائقه والماوردي في تفسيره، وليس بشيء. قال الماوردي: وهذا وجه مردود، لأن ما تعارضت فيه الاخبار وتقابلت فيه الآثار وانتشر فيه الخلاف، لم يجوز أن يطلق عليه هذا الحكم. وقيل: المغضوب عليهم باتباع البدع، والضالين عن سنن الهدى. قلت: وهذا حسن، وتفسير النبي صلى الله عليه وسلم أولى وأعلى وأحسن.

Traduction et commentaire

Il y a eu des divergences concernant les gens contre lesquels Dieu est en colère et les gens égarés. Selon la majorité, les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. C'est une interprétation de Mahomet corroborée par les versets H-87/2:61, H-89/3:112, H-111/48:6 à l'encontre des juifs, et par le verset H-112/5:77 à l'encontre des chrétiens.

Il est aussi dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les polythéistes, et les gens égarés sont les hypocrites. D'autres disent que ces deux groupes sont ceux qui ne récitent pas la Fatiha, ou respectivement ceux qui suivent les sectes (bida') et ceux qui se sont égarés de la sunnah. Mais Al-Qurtubi opte pour l'opinion majoritaire, étayée par un récit de Mahomet, ce qui est supérieur à toute autre interprétation.

1 <http://goo.gl/JPcuXA>

2 <http://goo.gl/CD4MT7>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Baydawi ¹	1286 – Sunnite	البيضاوي
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Anwar al-tanzil wa-asrar al-ta'wil		أنوار التنزيل وأسرار التأويل ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 قيل: المغضوب عليهم اليهود لقوله تعالى فيهم: من لعنه الله وغضب عليه والضالين النصارى لقوله تعالى: قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيرا وقد روي مرفوعا ويتجه أن يقال: المغضوب عليهم العصاة والضالين الجاهلون بالله لأن النعم عليه من وفق للجمع بين معرفة الحق لذاته والخير للعمل به وكان المقابل له من اختل إحدى قوتيه العاقلة والعاملة والمخل بالعمل فاسق مغضوب عليه لقوله تعالى في القاتل عمدا وغضب الله عليه والمخل بالعقل جاهل ضال لقوله: فماذا بعد الحق إلا الضلال.

Traduction et commentaire

Il est dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs en raison du verset H-112/5:60, et les gens égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77.

Ceci est rapporté par un récit de Mahomet. Mais il est possible de dire que les gens contre lesquels Dieu est en colère soient les pécheurs, et les gens égarés soient ceux qui ignorent Dieu, en vertu des versets H-92/4:93 et M-51/10:32.

1 <http://goo.gl/JoHrzL>

2 <http://goo.gl/Hiwa9V>

Nom de l'exégète

Al-Nassafi

Titre de l'exégète

Madarik al-tanzil wa-haqa'iq al-ta'wil

Remarques préliminaires

Décès - École

1310 – Sunnite

اسم المفسر

النسفي¹

عنوان التفسير

مدارك التنزيل وحقائق التأويل²

Extrait arabe

فقرات عربية

والسبيل والمراد به طريق الحق وهو ملة الإسلام صراط الذين أنعمت عليهم بدل من الصراط وهو في حكم تكرير العامل وفادته التأكيد والإشعار بأن الصراط المستقيم تفسيره صراط المسلمين ليكون ذلك شهادة لصراط المسلمين بالاستقامة على أبلغ وجه وأكده وهم المؤمنون والأنبياء عليهم السلام أو قوم موسى قبل أن يغيروا غير المغضوب عليهم ولا الضالين بدل من الذين أنعمت عليهم يعني أن المنعم عليهم هم الذين سلموا من غضب الله والضلال أو صفة للذين يعني أنهم جمعوا بين النعمة المطلقة وهي نعمة الإيمان وبين السلامة من غضب الله والضلال وإنما ساغ وقوعه صفة للذين وهو معرفة وغير لا يتعرف بالإضافة لأنه إذا وقع بين متضادين وكانا معرفتين تعرف بالإضافة نحو عجبت من الحركة غير السكون والمنعم عليهم والمغضوب عليهم متضادان ولأن الذين قريب من النكرة لأنه لم يرد به قوم بأعيانهم وغير المغضوب عليهم قريب من المعرفة للتخصيص الحاصل له بإضافته فكل واحد منهما فيه إبهام من وجه واختصاص من وجه فاستويا وعليهم الأولى محلها النصب على المفعولية ومحل الثانية الرفع على الفاعلية وغضب الله إرادة الانتقام من المكذبين وإنزال العقوبة بهم وإن يفعل بهم ما يفعله الملك إذا غضب على ما تحت يده وقيل المغضوب عليهم هم اليهود لقوله تعالى من لعنه الله وغضب عليه والضالون هم النصارى لقوله تعالى قد ضلوا من قبل.

Traduction et commentaire

- Le chemin est le chemin de la vérité, qui est la religion de l'islam.
- Le chemin de ceux que tu as agréés: c.à.d. le chemin des musulmans, à savoir les croyants, les prophètes ou les gens de Moïse avant qu'ils ne changent leur religion.
- Contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés: c.à.d. les gens gratifiés qui ont échappés à la colère de Dieu et à l'égarement.

On dit aussi que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs en raison du verset H-112/5:60, et les gens égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77.

1 <http://goo.gl/dJU9IS>

2 <http://goo.gl/I7j0Hr>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Khazin	1341 – Sunnite	الخازن ¹
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Lubab al-ta'wil fi ma'ani al-tanzil		لباب التأويل في معاني التنزيل ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية

اهدنا الصراط المستقيم (...) قال ابن عباس: هو دين الإسلام، وقيل هو القرآن وروى ذلك مرفوعاً. وقيل السنة والجماعة وقيل معناه اهدنا صراط المستحقين للجنة. صراط الذين أنعمت عليهم هذا بدل من الأول، أي الذين مننت عليهم بالهداية والتوفيق، وهم الأنبياء والمؤمنين الذين ذكرهم الله تعالى في قوله: فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين (النساء: 69) وقال ابن عباس: هم قوم موسى وعيسى الذين لم يغيروا ولم يبدلوا وقيل هم أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم وأهل بيته غير المغضوب عليهم يعني غير صراط الذين غضبت عليهم. والغضب في الأصل هو ثوران دم القلب لإرادة الانتقام ومنه قوله صلى الله عليه وسلم: " اتقوا الغضب فإنه جمرة تتوقد في قلب ابن آدم ألم تروا إلى انتفاخ أوداجه وحمرة عينيه " وإذا وصف الله به فالمراد منه الانتقام فقط دون غيره وهو انتقامه من العصاة وغضب الله لا يلحق عصاة المؤمنين إنما يلحق الكافرين ولا الضالين أي وغير الضالين عن الهدى وأصل الضلال الغيبوبة والهلاك يقال ضل الماء في اللبن إذا غاب فيه وهلك وقيل غير المغضوب عليهم هم اليهود والضالين هم النصارى. عن عدي بن حاتم عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: " اليهود مغضوب عليهم والنصارى ضلال " أخرجه الترمذي، وذلك لأن الله تعالى حكم على اليهود بالغضب فقال: من لعنه الله وغضب عليه وحكم على النصارى بالضللال فقال: ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وقيل: غير المغضوب عليهم بالبدعة ولا الضالين عن السنة.

Traduction et commentaire

Dirige-nous vers le chemin droit: selon ibn-'Abbas il s'agit de la religion de l'islam, ou le Coran, ou la sunnah et la communauté, ou le chemin qui conduit au paradis. Le chemin de ceux que tu as gratifiés: les gens gratifiés par la bonne direction mentionnés dans le verset H-92/4:69: les prophètes, les véridiques, les témoins et les vertueux. Ibn-'Abbas dit qu'il s'agit des gens de Moïse et de Jésus avant qu'ils ne changent leur religion, ou des compagnons de Mahomet et des gens de sa maison. Les gens contre lesquels Dieu est en colère: il s'agit des pécheurs. Toutefois la colère de Dieu ne touche pas les pécheurs croyants, seulement les mécréants. Les gens égarés: les gens qui se sont écartés de la bonne direction. Et on dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Il est rapporté de 'Adi Ibn-Hatim que Mahomet a dit: les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les égarés. Ceci est corroboré par le verset H-112/5:60 concernant les juifs, et par le verset H-112/5:77 concernant les chrétiens.

1 <http://goo.gl/gGCss4>

2 <http://goo.gl/F95liw>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibn-Qayyim Al-Jawziyyah¹	1350 – Sunnite	ابن القيم الجوزية
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Tafsir al-qayyim li-Ibn-al-Qayyim		التفسير القيم لابن القيم ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe

فقرات عربية
 قد ثبت في الحديث الذي رواه الترمذي والإمام أحمد وابن أبي حاتم تفسير المغضوب عليهم بأنهم اليهود والنصارى بأنهم الضالون.

Traduction et commentaire

Il est attesté dans le récit rapporté par Al-Tirmidhi, Ahmad et Ibn Abi-Hatim que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, les gens égarés sont les chrétiens.

¹ <http://goo.gl/Hpwunt>

² <http://goo.gl/VG1qnU>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibn-Juzay Al-Gharnati ¹	1357 – Sunnite	ابن جزى الغرناطي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Tashil li-'ulum al-tanzil		التسهيل لعلوم التنزيل ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
المغضوب عليهم اليهود، والضالين: النصارى، قال ابن عباس وابن مسعود وغيرهما، وقد روي ذلك عن النبي صلى الله عليه وسلم، وقيل ذلك عام في كل مغضوب عليه، وكل ضال، والأول أرجح لأربعة أوجه روايته عن النبي صلى الله عليه وسلم وجلالة قائله وذكر ولا في قوله: ولا الضالين دليل على تغاير الطائفتين وأن الغضب صفة اليهود في مواضع من القرآن: كقوله فَبَاءُوا بِغَضَبِ (البقرة: 90)، والضلال صفة النصارى لاختلاف أقوالهم الفاسدة في عيسى بن مريم عليه السلام، ولقول الله فيه: قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77).

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Ceci est rapporté dans un récit de Mahomet. On dit aussi qu'il s'agit de notions générales qui concernent toute personne contre laquelle Dieu est en colère et toute personne égarée. Mais la première opinion est meilleure parce qu'il s'agit d'un récit de Mahomet et que le Coran parle de colère dans plusieurs versets concernant les juifs dont le verset H-87/2:90, et parce que l'égarément est la qualité des chrétiens, en raison de leurs opinions erronées sur Jésus, et que le Coran les traite d'égarés au verset H-112/5:77.

1 <http://goo.gl/UXYxTC>

2 <http://goo.gl/5XyLHn>

Nom de l'exégète

Décès - École

اسم المفسر

Ibn Kathir¹

1373 – Sunnite

ابن كثير

Titre de l'exégète

عنوان التفسير

Tafsir al-Qur'an al-Karim

تفسير القرآن الكريم²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

روى ابن مَرْدُوَيْه، من حديث إبراهيم بن طَهْمَان، عن بديل بن ميسرة، عن عبد الله بن شقيق، عن أبي ذر قال: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المغضوب عليهم قال: اليهود، (قال) قلت: الضالين، قال: النصراني. وقال السُّدِّي، عن أبي مالك، وعن أبي صالح، عن ابن عباس، وعن مرة الهمداني، عن ابن مسعود، وعن أناس من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم: غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ هُمُ الْيَهُودُ، ولا الضالين هم النصراني. وقال الضحَّاك، وابن جُرَيْج، عن ابن عباس: غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ الْيَهُودُ، ولا الضالين (هم) النصراني. وكذلك قال الربيع بن أنس، وعبد الرحمن بن زيد بن أسلم، وغير واحد، وقال ابن أبي حاتم: ولا أعلم بين المفسرين في هذا اختلافًا.

وشاهد ما قاله هؤلاء الأئمة من أن اليهود مغضوب عليهم، والنصارى ضالون، الحديث المتقدم، وقوله تعالى في خطابه مع بني إسرائيل في سورة البقرة: بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَعِيًّا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ (البقرة: 90)، وقال في المائدة: قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 60)، وقال تعالى: لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (المائدة: 78، 79).

Traduction et commentaire

Ibn-Kathir dit que les juifs et les chrétiens constituent tous deux des groupes égarés contre lesquels Dieu est en colère. Mais la qualité particulière des juifs est la colère comme le dit le verset H-112/5:60, et la qualité particulière des chrétiens est l'égarement comme le dit le verset H-112/5:77. Cela est confirmé par un récit de Mahomet. Ibn-Hatim dit: «Je ne connais pas de divergence en cela entre les commentateurs.» Ibn-Kathir cite les versets suivants concernant les juifs: H-87/2:90, H-112/5:60, H-112/5:78 et H-112/5:79.

1 <http://goo.gl/I3r2Tz>

2 <http://goo.gl/VTm5dO>

Nom de l'exégète

Shihab-al-Dine Ibn-al-Ha'im

Décès - École

1412 – Sunnite

اسم المفسر

شهاب الدين ابن الهانم¹

Titre de l'exégète

Al-Tibyan fi tafsir gharib al-Qur'an

عنوان التفسير

التبيان في تفسير غريب القرآن²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية
أنعمت عليهم الإنعام النفع الذي يستحق به الشكر وأصله من النعمة وهي اللين والخفض والدعة ولين العيش ورفاهيته والمنعم عليهم الأنبياء أو الملائكة أو المؤمنون أو النبي عليه الصلاة والسلام وأصحابه أو موسى وعيسى عليهما الصلاة والسلام قبل النبي أنعم الله عليهم أو المشار إليهم في سورة النساء بقوله أولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين الآية أقوال: المغضوب عليهم اليهود. الضالين النصارى وقيل المغضوب عليهم المشركون والضالون المنافقون وقيل المغضوب عليهم اليهود والنصارى والضالون سائر الكفار وقيل غير ذلك.

Traduction et commentaire

Le chemin de ceux que tu as gratifiés: c.à.d. les prophètes, ou les anges, ou les croyants, ou le prophète Mahomet et ses compagnons, ou Moïse et Jésus, ou ceux mentionnés dans le verset H-92/4:69: «Ceux que Dieu a gratifiés: prophètes, véridiques, témoins et vertueux.» Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Il est aussi dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les polythéistes, et les égarés sont les hypocrites. On dit aussi que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs et les chrétiens, et les égarés sont tous les mécréants. Et on dit d'autres choses encore.

1 <http://goo.gl/FB6haZ>

2 <http://goo.gl/rzBgMf>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Fayruz Abadi¹	1414 – Sunnite	الفيروز آبادي
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Tafsir al-Qur'an		تفسير القرآن²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
 أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ أُرشدنا للدين القائم الذي ترضاه وهو الإسلام، ويقال ثبتنا عليه ويقال هو كتاب الله يقول اهدنا إلى حلاله وحرامه وبيان ما فيه. صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ دين الذين مننت عليهم بالدين وهم أصحاب موسى من قبل أن تغير عليهم نعم الله بأن ظلل عليهم الغمام وأنزل عليهم المن والسلوى في التيه ويقال هم النبيون. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ غير دين اليهود الذين غضبت عليهم وخذلتهم ولم تحفظ قلوبهم حتى تهودوا. وَلَا الضَّالِّينَ ولا دين النصارى الذين ضلوا عن الإسلام.

Traduction et commentaire

- Dirige-nous vers le chemin droit: guide-nous vers la religion que tu agrées, l'Islam, ou le livre de Dieu, ce qui est licite et ce qui illicite dans le Coran.
- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: les gens de Moïse avant que les grâces de Dieu ne changent à leur égard. On dit aussi les prophètes.
- Contre lesquels tu es en colère: c.-à-d. les juifs contre lesquels tu as été en colère, que tu as délaissés et dont tu n'as pas préservé les cœurs.
- Et qui sont égarés: il s'agit des chrétiens, qui se sont écartés de la religion musulmane.

¹ <http://goo.gl/Hs82hE>

² <http://goo.gl/1E3fRo>

Nom de l'exégète

Al-Naysaburi¹

Décès - École

1446 – Sunnite

اسم المفسر

النيسابوري

Titre de l'exégète

عنوان التفسير

Ghar'ib al-Qur'an fi-ragha'ib al-furqan

غرائب القرآن ورغائب الفرقان²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

المغضوب عليهم هم المائلون في كل خلق أو اعتقاد إلى طرف التفريط ومنهم اليهود، والمائلون هم المائلون إلى طرف الإفراط ومنهم النصارى. وإنما خص الأولون بالغضب عليهم لأن الغضب يلزمه البعد والطرده، والمفراط في شيء هو المعرض عنه غير مجد بطائل فهو بعيد عن ذلك. وأما المفراط فقد أقبل عليه وجاوز حد الاعتدال، فغاب عن المقصود ومنى بالحرمان كالذي استهوته الشياطين في الأرض حيران (الأنعام: 71) فاليهود فرطوا في شأن نبي الله ولم يطيعوه وأذوه حتى قالوا بعد أن نجاهم الله من عدوهم يا موسى اجعل لنا إلهاً كما لهم آلهة (الأعراف: 138) لن نؤمن لك حتى نرى الله جهرة (البقرة: 55) ولهذا قال عز من قائل يا أيها الذين آمنوا لا تكونوا كالذين آذوا موسى فبرأه الله مما قالوا (الأحزاب: 69) والنصارى أفرطوا وقالوا المسيح ابن الله (التوبة: 30) إن الله ثالث ثلاثة (المائدة: 73) روي عن عدي بن حاتم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: غير المغضوب عليهم اليهود والمائلون النصارى وتصديق ذلك من كتاب الله حيث قال في اليهود وبأعوا بغضب من الله (آل عمران: 112) وفي النصارى وضلوا عن سواء السبيل (المائدة: 77).

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les gens négligents en tout, caractère ou croyance, comme les juifs. Et les gens égarés sont les gens qui exagèrent, comme les chrétiens. Ainsi les juifs ont été négligents envers leur prophète Moïse, ne lui ont pas obéi et lui ont causé du tort au point qu'ils ont dit après avoir été sauvés: «Fais-nous un dieu semblable à leurs dieux» (M-39/7:138). Et les chrétiens ont exagéré avec Jésus, en le faisant fils de Dieu. Un récit de Mahomet dit: «Les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés.» Et ceci est confirmé par le verset H-87/2:61 concernant les juifs, et le verset H-112/5:77 concernant les chrétiens.

1 <http://goo.gl/kVQutg>

2 <http://goo.gl/XhHMrv>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-A'qam	IX ^e s. H. – Zay-dite	الأعقم ¹
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Tafsir Al-A'qam		تفسير الأعقم ²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
اهدنا اي دلنا الصراط المستقيم الطريق الواضح، ومنه: ولا تتعدوا بكل صراط توعدون (الأعراف: 86) وقيل: طريق الإسلام، وقيل: القرآن، وقيل: طريق رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) واصحابه، قال أمير المؤمنين على صراط إذا عوج الموارد مستقيم
وقيل: الدين الذي لا يقبل الله من العباد غيره. صراط الذين أنعمت عليهم (...) وهم النبيون والصديقون والشهداء والصالحون، وعن ابن عباس هم أصحاب موسى قبل ان يغيروا، وقيل: هم الانبياء. غير المغضوب عليهم هم اليهود. ولا الضالين هم النصارى، وقيل: المغضوب عليهم هم اليهود والنصارى، ولا الضالين هم الكفار، وقيل: هم اهل البدع.

Traduction et commentaire

- Dirige-nous vers le chemin droit: c.à.d. le chemin clair, et on dit le chemin de l'islam, le Coran, le chemin de Mahomet et de ses compagnons, ou la religion que Dieu agréé en dehors de toute autre religion.
- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: c.à.d. les prophètes, les véridiques, les témoins et les vertueux (M-39/7:138). Ibn-'Abbas dit qu'il s'agit des gens de Moïse avant qu'ils changent.
- Contre lesquels tu es en colère: c.à.d. les juifs. Les gens égarés sont les chrétiens. Et on dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs et les chrétiens, et les égarés sont les mécréants. Et on dit: ce sont les gens des sectes (bi-da').

1 <http://goo.gl/v8aMnE>

2 <http://goo.gl/vC9BW4>

Nom de l'exégète

Al-Tha'alibi¹

Décès - École

1471 – Sunnite

اسم المفسر

الثعالبي

Titre de l'exégète

Al-Jawahir al-hissan fi tafsir al-Qur'an

عنوان التفسير

الجواهر الحسان في تفسير القرآن²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

المغضوب عليهم اليهود والضالون النصارى قاله ابن مسعود وابن عباس ومجاهد والسدي وابن زيد وروى ذلك عدي بن حاتم عن النبي صلى الله عليه وسلم وذلك بين من كتاب الله لأن ذكر غضب الله على اليهود متكرر فيه كقوله وبأءوا بغضب من الله قل هل أنبئكم بشر من ذلك مثوبة عند الله الآية وغضب الله تعالى عبارة عن إظهاره عليهم محنا وعقوبات وذلة ونحو ذلك مما يدل على أنه قد أبعدهم عن رحمته بعدا مؤكدا مبالغا فيه والنصارى كان محققهم على شرعة قبل ورود شرع محمد صلى الله عليه سلم فلما ورد ضلوا وأما غير متحقيقهم فضلالتهم متفرقة منذ تفرقت أقوالهم في عيسى عليه السلام وقد قال الله تعالى فيهم ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيرا وضلوا عن سواء السبيل.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.

Al-Tha'alibi cite plusieurs juristes qui sont de cette opinion et indique que cela est rapporté de Mahomet et répété dans le Coran, notamment aux versets H-87/2:61 et H-112/5:60 concernant les juifs. Il ajoute que la colère contre eux est de Dieu, et que cette colère se manifeste par des épreuves, des sanctions, des humiliations et autres, ce qui indique que Dieu les a écartés de sa miséricorde de façon certaine. Quant aux chrétiens, ils sont les égarés en raison du verset H-112/5:77.

1 <http://goo.gl/54J3Kd>

2 <http://goo.gl/jEnxnS>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Siraj-al-Dine ibn-'Adil	1475 – Sunnite	سراج الدين ابن عادل ¹
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Lubab di-'ulum al-kitab		اللُّبَابُ فِي عُلُومِ الْكِتَابِ ²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية
 قيل: المغضوب عليهم هم اليهود. وقيل: الضالون هم النصارى؛ لأن الله -تعالى- حكم على اليهود بالعصَبِ فقال تعالى: مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ (المائدة: 60)، وحكم على النصارى بالضَّلَالِ فقال تعالى: وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ (المائدة: 77).
 وقيل: هذا ضعيف؛ لأن منكري الصَّانِعِ والمُشْرِكِينَ أَخْبَثُ دِيناً من اليهود والنصارى، فكان الاحتراز من دينهم أولى. وقيل: المغضوب عليهم: هم: الكُفَّارُ، والضَّالُّونَ: هم المنافقون. وقال سهل بن عبد الله رضي الله عنهما: غير المغضوب عليهم بالبدعة، والضالين عن السنة. والأولى أن يحمل المغضوب عليهم على كل من أخطأ في الاعتقاد؛ لأن اللفظ عام، والتقييد خلاف الأصل.

Traduction et commentaire

Il est dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs en raison du verset H-112/5:60, et les gens égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77. Il a toutefois aussi été dit que cette interprétation est faible car ceux qui nient le créateur et les polythéistes sont plus pernicieux que les juifs et les chrétiens. À plus forte raison on doit se garder de leur religion.

Il a aussi été dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les mécréants, et les gens égarés sont les hypocrites. Sahl Ibn 'Abd-Allah dit que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les gens des sectes, et les gens égarés sont ceux qui s'écarterent de la sunnah. Mais il est préférable de qualifier tous ceux qui sont dans l'erreur en matière de croyance comme étant les gens contre lesquels Dieu est en colère parce que le sens est général, et la restriction est contraire au principe.

1 <http://goo.gl/Y9KVJc>

2 <http://goo.gl/pEv1Xg>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Al-Muhalli	1459 – Sunnite	المحلي ²
Al-Suyyuti¹	1505 – Sunnite	السيوطي
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Tafsir al-Jalalayn		تفسير الجلالين ³

Remarques préliminaires

Une fameuse exégèse souvent publiée en marge du Coran en arabe. Elle est disponible en anglais⁴.

Extrait arabe

فقرات عربية
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ بِالْهُدَايَةِ وَيُبَدِّلُ مَنْ الذِّينَ بَصَلْتَهُ غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَهُمْ الْيَهُودُ وَلَا وَغَيْرِ
الضَّالِّينَ وَهُمْ النَّصَارَى وَنَكْنَةَ الْبَدَلِ إِفَادَةَ أَنْ الْمَهْتَدِينَ لَيْسُوا يَهُوداً وَلَا نَصَارَى.

Traduction et commentaire

Le chemin de ceux que tu as gratifiés par ta guidance est en opposition à celui du groupe contre lequel Dieu est en colère, soit les juifs, et celui de ceux qui se sont égarés, soit les chrétiens. La signification subtile implicite est que les biens guidés ne sont ni les juifs, ni les chrétiens.

1 <http://goo.gl/OA8kCE>

2 <http://goo.gl/DgcS8j>

3 <http://goo.gl/afhtjG>

4 <http://goo.gl/s7nNe8>

Nom de l'exégète

Al-Suyyuti¹

Titre de l'exégète

Al-dur al-manthur fil-tafsir bil-
ma'thur

Remarques préliminaires

Décès - École

1505 – Sunnite

اسم المفسر

السيوطي

عنوان التفسير

الدر المنثور في التفسير بالمأثور²

Extrait arabe

فقرات عربية

وأخرج عبد بن حميد عن الربيع بن أنس في قوله صراط الذين أنعمت عليهم قال: النبيون. غير المغضوب عليهم قال: اليهود ولا الضالين قال: النصارى. وأخرج عبد بن حميد عن مجاهد غير المغضوب عليهم قال: اليهود ولا الضالين قال: النصارى. وأخرج عبد بن حميد عن سعيد بن جبير غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال: اليهود والنصارى. وأخرج عبد الرزاق وأحمد في مسنده وعبد بن حميد وابن جرير والبخاري في معجم الصحابة وابن المنذر وأبو الشيخ عن عبد الله بن شقيق قال: أخبرني من سمع النبي صلى الله عليه وسلم وهو بوادي القرى على فرس له وسأله رجل من بني العيينة فقال: من المغضوب عليهم يا رسول الله؟ قال: اليهود قال: فمن الضالون؟ قال: النصارى. وأخرج وكيع وعبد بن حميد وابن جرير عن عبد الله بن شقيق العقيلي قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحاصر أهل وادي القرى فقال له رجل: من هؤلاء؟ قال: هؤلاء المغضوب عليهم يعني اليهود قال: يا رسول الله فمن هؤلاء الطائفة الأخرى؟ قال: هؤلاء الضالون يعني النصارى. وأخرج ابن مردويه من طريق عبد الله بن شقيق عن أبي ذر قال سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المغضوب عليهم قال: اليهود قلت الضالين قال: النصارى. وأخرج البيهقي في الشعب من طريق عبد الله بن شقيق عن رجل من بلعين عن ابن عم له أنه قال أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بوادي القرى فقلت: من هؤلاء عندك؟ قال: المغضوب عليهم اليهود ولا الضالين النصارى. وأخرج سفيان بن عيينة في تفسيره وسعيد بن منصور عن اسمعيل بن أبي خالد أن النبي صلى الله عليه وسلم قال المغضوب عليهم اليهود والضالون هم النصارى. وأخرج أحمد وعبد بن حميد والترمذي وحسنه وابن جرير وابن المنذر وابن أبي حاتم وابن حبان في صحيحه عن عدي بن حاتم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن المغضوب عليهم اليهود وإن الضالين النصارى. وأخرج أحمد وأبو داود وابن حبان والحاكم وصححه والطبراني عن الشريد قال: مر بي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا جالس هكذا وقد وضعت يدي اليسرى خلف ظهري واتكأت على الية يدي قال: اتقعد قعدة المغضوب عليهم؟ وأخرج ابن جريج عن ابن مسعود قال المغضوب عليهم اليهود والضالين النصارى، وأخرج ابن جريج عن مجاهد مثله قال ابن أبي حاتم: لا أعلم خلافا بين المفسرين في تفسير المغضوب عليهم باليهود والضالين بالنصارى.

Traduction et commentaire

Al-Suyyuti mentionne une série d'auteurs classiques qui répètent le récit de Mahomet selon lequel les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés. Il cite à la fin Ibn Abi-Hatim qui affirme qu'il ne connaît pas de divergence entre les exégètes sur le fait que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.

1 <http://goo.gl/1hdOpr>

2 <http://goo.gl/kWukNV>

Nom de l'exégète

**Muhammad Al-Sharabini
Al-Khatib**

Décès - École

1570 – Sunnite

اسم المفسر

محمد الشربيني الخطيب¹

Titre de l'exégète

Al-Siraj al-munir

عنوان التفسير

السراج المنير²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

غير المغضوب عليهم وهم اليهود، لقوله تعالى: فيهم من لعنه الله وغضب عليه (المائدة، 60) ولا أي: وغير الضالين وهم النصارى، لقوله تعالى: قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً وضلوا (المائدة، 77) الآية، ونكتة البذل إفادة أنّ المهتدين ليسوا يهوداً ولا نصارى وقيل: إنّ غير صفة على معنى أنهم جمعوا بين النعمة المطلقة وهي نعمة الإيمان وبين السلامة من غضب الله تعالى والضللال، وقيل: المغضوب عليهم هم الكفار والضالون هم المنافقون، وذلك لأنه تعالى بدأ في أوّل البقرة بذكر المؤمنين والثناء عليهم في خمس آيات ثم أتبعه بذكر الكفار وهو المراد من قوله تعالى: إنّ الذين كفروا (البقرة، 6) ثم أتبعهم بذكر المنافقين وهو قوله تعالى: ومن الناس من يقول آمنا (البقرة، 8) إلخ. وكذا هنا بدأ بذكر المؤمنين وهو قوله: أنعمت عليهم ثم أتبعهم بذكر الكفار وهو قوله غير المغضوب عليهم ثم أتبعهم بذكر المنافقين بقوله: ولا الضالين. (...)

تنبيه: إنما سمي كل من اليهود والنصارى بما ذكر مع أنه مغضوب عليه وضالّ لا اختصاص كل منهما بما غلب عليه، وقال صلى الله عليه وسلم إن المغضوب عليهم اليهود وإنّ الضالين النصارى رواه ابن حبان وصححه، وقيل: المغضوب عليهم العصاة والضالين الجاهلون بالله لأنّ المنعم عليه من وفق للجمع بين معرفة الحق لذاته والخير للعمل، به فكان المقابل له من اختلّ إحدى قوّتيه العاقلة والعملية والمخل بالعمل فاسق مغضوب عليه لقوله تعالى في القائل عمداً: وغضب الله عليه (النساء، 97) والمخل بالعمل جاهل ضال لقوله تعالى: فماذا بعد الحق إلا الضلال (يونس: 32).

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs en raison du verset H-112/5:60, et les gens égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77.

Remarque: Les juifs et les chrétiens sont qualifiés par une désignation qui distingue chacun des deux groupes bien que Dieu soit en colère contre chacun d'eux et que tous les deux soient égarés. Mahomet dit: les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés.

1 <http://goo.gl/M9eje0>

2 <http://goo.gl/Gz3155>

Nom de l'exégète

Abu-al-Su'ud¹

Titre de l'exégète

Irshad al-'aql al-salim ila mazaya
al-kitab al-karim

Remarques préliminaires

Décès - École

1574 – Sunnite

اسم المفسر

ابو السعود

عنوان التفسير

إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم²

Extrait arabe

فقرات عربية

غير المغضوب عليهم ولا الضالين صفة للموصول على أنه عبارة عن احدى الطوائف المذكورة المشهورة بالإنعام عليهم وباستقامة المسلك ومن ضرورة غير المغضوب عليهم ولا الضالين صفة للموصول على أنه عبارة عن احدى الطوائف المذكورة المشهورة بالإنعام عليهم وباستقامة المسلك ومن ضرورة هذه الشهرة شهرتهم بالمغايرة لما أضيف إليه كلمة غير من المتصفين بضدي الوصفين المذكورين أعنى مطلق المغضوب عليهم والضالين فاكتمت بذلك تعرفا مصححا لوقوعها صفة للمعرفة كما في قولك عليك بالحركة غير السكون وصفوا بذلك تكملة لما قبله وإيدانا بأن السلامة مما ابتلى به أولئك نعمة جلييلة في نفسها أي الذين جمعوا بين النعمة المطلقة التي هي نعمة الإيمان ونعمة السلامة من الغضب والضلال وقيل المراد بالموصول طائفة من المؤمنين لا بأعيانهم فيكون بمعنى النكرة كذى اللام إذا أريد به الجنس في ضمن بعض الأفراد لا بعينه وهو المسمى بالمعهود الذهني وبالمغضوب عليهم والضالين اليهود والنصارى كما ورد في مسند أحمد والترمذي.

Traduction et commentaire

Après une analyse grammaticale du verset 7, cet exégète cite le récit de Mahomet selon lequel les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés

1 <http://goo.gl/jxjSz2>

2 <http://goo.gl/vJDWC3>

Nom de l'exégète

Sadr-al-Muta'allihin Al-Shirazi¹

Décès - École

1640 – Chiite

اسم المفسر

صدر المتألهين الشيرازي

Titre de l'exégète

Tafsir Sadr-al-Muta'allihin

عنوان التفسير

تفسير صدر المتألهين²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

وعند المفسرين: المغضوب عليهم اليهود لقوله تعالى فيهم: مَنْ لَعْنَهُ اللَّهُ وَعَظِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ (المائدة: 60). والضالون النصارى لقوله تعالى: وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77). وقال الحسن البصري: إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْرَأِ الْيَهُودَ عَنِ الضَّلَالَةِ بِإِضَافَتِهَا إِلَى النَّصَارَى، وَلَمْ يَبْرَأِ النَّصَارَى عَنِ الْغَضَبِ بِإِضَافَتِهِ إِلَى الْيَهُودِ، بَلْ كُلٌّ مِنَ الطَّائِفَتَيْنِ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ وَهُم ضَالُّونَ، إِلَّا أَنَّهُ تَعَالَى قَدْ خَصَّ كُلَّ فَرِيقٍ بِسِمَةٍ تُعْرَفُ بِهَا مَعَ كَوْنِهِمْ مُشْتَرِكِينَ فِي صِفَاتٍ كَثِيرَةٍ.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs en raison du verset H-112/5:60, et les gens égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77.

Hassan Al-Basri dit que Dieu n'a pas acquitté les juifs de l'égarement en désignant les chrétiens comme étant les égarés, et il n'a pas acquitté les chrétiens de la colère en désignant les juifs comme étant les gens contre lesquels il est en colère. Dieu est en colère contre les deux groupes et les deux groupes sont égarés, mais il a attribué à chaque communauté un qualificatif qui le spécifie par rapport aux autres même si ces communautés ont de nombreuses caractéristiques communes.

1 <http://goo.gl/zFilxe>

2 <http://goo.gl/BvuQJ1>

Nom de l'exégète

Al-Fayd Al-Kashani¹

Titre de l'exégète

Al-Safi fi tafsir kalam Allah al-wafi

Remarques préliminaires

Décès - École

1680 – Chiite

اسم المفسر

الفيض الكاشاني

عنوان التفسير

الصافي في تفسير كلام الله الوافي²

Extrait arabe

فقرات عربية

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ: في المعاني وتفسير الامام عن أمير المؤمنين عليه السلام: أي قولوا اهدنا صراط الذين أنعمت عليهم بالتوفيق لدينك وطاعتك لا بالمال والصحة فانهم قد يكونون كفاراً أو فاسقاً. وقال: هم الذين قال الله تعالى: ومن يُطع الله والرسول فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن أولئك رفيقاً. غير المَغضُوبِ عَلَيْهِمْ: قال هم اليهود الذين قال الله فيهم من لعنه الله وغضب عليه. وَلَا الضَّالِّينَ: قال هم النصارى الذين قال الله فيهم: قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً. وزاد في تفسير الامام عليه السلام ثم قال أمير المؤمنين عليه السلام كل من كفر بالله فهو مغضوب عليه وضال عن سبيل الله. وفي المعاني عن النبي صلى الله عليه وآله الذين أنعمت عليهم شيعة علي عليه السلام يعني أنعمت عليهم بولاية علي بن ابي طالب عليه السلام لم تغضب عليهم ولم يضلوا. وعن الصادق عليه السلام يعني محمداً وذريته. والقمي عنه عليه السلام أن المغضوب عليهم النصاب، والضالين أهل الشكوك الذين لا يعرفون الإمام. أقول: ويدخل في صراط المنعم عليهم كل وسط واستقامة في اعتقاد أو عمل فهم الذين قالوا: ربنا الله ثم استقاموا. وفي صراط المغضوب عليهم كل تفريط وتقصير ولا سيما إذا كان عن علم كما فعلت اليهود بموسى وعيسى ومحمد وفي صراط الضالين كل افراط وغلو لا سيما إذا كان عن جهل كما فعلت النصارى بعيسى وذلك لأن الغضب يلزمه البعد والطرده والمقتصر هو المدبر المعرض فهو البعيد والضلال هو الغيبة عن المقصود والمفرط هو المقبل المجاوز فهو الذي غاب عنه المطلوب.

Traduction et commentaire

- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: ce sont les gens mentionnés dans le verset H-92/4:69 – les prophètes, les véridiques, les témoins et les vertueux.
 - Les gens contre lesquels Dieu est en colère: ce sont les juifs dont parle le verset H-112/5:60.
 - Les gens égarés: ce sont les chrétiens dont parle le verset H-112/5:77.
- Ali dit que quiconque mécroit en Dieu, Dieu est en colère contre lui et il est égaré du chemin de Dieu. Il est aussi dit que les gens gratifiés sont les adhérents d'Ali, et la gratification consiste en l'octroi de l'imamat à Ali. Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les adversaires d'Ali, et les gens égarés sont ceux qui ne reconnaissent pas l'imam Ali. On dit aussi que les négligents sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, comme les juifs, et ceux qui exagèrent sont les égarés, comme les chrétiens.

1 <http://goo.gl/vtDE36>

2 <http://goo.gl/h1FwIa>

Nom de l'exégète

Hashim Al-Hussayni Al-Bahrayni

Titre de l'exégète

Al-Burhan fi tafsir al-Qu'ran

Remarques préliminaires

Décès - École

1698 – Chiite

اسم المفسر

هاشم الحسيني البحراني¹

عنوان التفسير

البرهان في تفسير القرآن²

Extrait arabe

فقرات عربية

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ الْيَهُودَ وَغَيْرِ الضَّالِّينَ النَّصَارَى. (...) عن معاوية بن وهب، قال: سألت أبا عبد الله (عليه السلام) عن قول الله: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ. قال: هم اليهود والنصارى. (...) قال: قال أمير المؤمنين (عليه السلام): إن الله أمر عباده أن يسألوه طريق المنعم عليهم، وهم الصديقون، والشهداء، والصالحون. وأن يستعيذوا به من طريق المغضوب عليهم، وهم اليهود الذين قال الله فيهم: قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِمَّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ (المائدة: 60). وأن يستعيذوا من طريق الضالين، وهم الذين قال الله فيهم: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77). وهم النصارى. ثم قال أمير المؤمنين (عليه السلام): كل من كفر بالله فهو مغضوب عليه، وضال عن سبيل الله عز وجل. وقال الرضا (عليه السلام) كذلك.

Traduction et commentaire

Cet exégète cite Ali: Dieu a ordonné à ses serviteurs de lui demander le chemin des gens gratifiés, à savoir les prophètes, les véridiques, les témoins et les vertueux (H-92/4:69), et de rechercher sa protection contre le chemin des gens contre lesquels Dieu est en colère, à savoir les juifs dont parle le verset H-112/5:60, et contre le chemin des gens égarés, à savoir les chrétiens dont parle le verset H-112/5:77. Ali dit aussi: quiconque mécroit en Dieu, Dieu est en colère contre lui et il est égaré, hors du chemin de Dieu.

1 <http://goo.gl/6nHcOi>

2 <http://goo.gl/cNComD>

Nom de l'exégète

Isma'il Haqqi

Décès - École

1715 – Sunnite
soufi

اسم المفسر

اسماعيل حقي¹

Titre de l'exégète

Ruh al-bayan fi-tafsir al-Qu'ran

عنوان التفسير

روح البيان في تفسير القرآن²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

والمغضوب عليهم هم اليهود لقوله تعالى في حقهم من لعنه الله وغضب عليه (المائدة: 60) والضالون النصارى لقوله تعالى في حقهم قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيرا (المائدة: 77). وليس المراد تخصيص نسبة الغضب باليهود ونسبة الضلال بالنصارى لأن الغضب قد نسب أيضا إلى النصارى وكذا الضلال قد نسب إلى اليهود في القرآن بل المراد انهما إذا تقابلا فالتعبير بالغضب الذي هو ارادة الانتقام لا محالة باليهود في القرآن بل المراد انهما إذا تقابلا فالتعبير الذي هو ارادة الانتقام لا محالة باليهود أليق لغاية تمردهم في كفرهم من اعتدائهم وقتلهم الانبياء وقولهم قالوا إن الله فقير ونحن أغنياء (آل عمران: 181) وغير ذلك.

Traduction et commentaire

C'est un exégète soufi, mais qui fait mention des juifs et des chrétiens.

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs en raison du verset H-112/5:60. Les gens égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77. Il ne s'agit pas de limiter la colère aux juifs et l'égarément aux chrétiens. En effet, le Coran dirige aussi la colère contre les chrétiens, et qualifie aussi les juifs d'égarés. Mais la colère est plus appropriée pour les juifs à cause de leur orgueil dans la mécréance et parce qu'ils agressent et tuent les prophètes et disent que Dieu est pauvre (H-89/3:181), et d'autres choses encore.

1 <http://goo.gl/9rEz3v>

2 <http://goo.gl/gBxTJE>

Nom de l'exégète

Abd-Allah 'Ali Al-Huwayzi

Titre de l'exégète

Tafsir nour al-thukulayn

Remarques préliminaires

Décès - École

1731 – Chiite

اسم المفسر

عبد الله علي الحويزي¹

عنوان التفسير

تفسير نور الثقلين²

Extrait arabe

فقرات عربية

في تفسير علي بن إبراهيم حدثني أبي عن حماد عن حريز عن أبي عبد الله عليه السلام انه قرأ اهدنا الصراط المستقيم، صراط من أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم وغير الضالين قال: المغضوب عليهم النصاب والضلاليين اليهود النصارى.

وعنه عن ابن أبي عمير عن ابن أذينة عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله: غير المغضوب عليهم وغير الضالين قال: المغضوب عليهم: النصاب، والضلاليين: الشكاك الذين لا يعرفون الامام.

فيمن لا يحضره الفقيه وفيما ذكره الفضل من العلل عن الرضا عليه السلام أنه قال: صراط الذين أنعمت عليهم توكيد في السؤال والرغبة، وذكر لما تقدم من نعمه على أوليائه، ورغبة في مثل تلك النعم غير المغضوب عليهم استعاذة من أن يكون من المعاندين الكافرين المستخفين به وبأمره ونهيه ولا الضالين اعتصام من أن يكون من الذين ضلوا عن سبيله، من غير معرفة وهم يحسبون انهم يحسنون صنعا.

في مجمع البيان وقال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: ان الله تعالى من على بفاتحة الكتاب إلى قوله، غير المغضوب عليهم اليهود ولا الضالين النصارى.

في كتاب الاحتجاج للطبرسي وروينا بالأسانيد المقدم ذكرها عن أبي الحسن العسكري عليه السلام ان أبا الحسن الرضا عليه السلام قال: إن من تجاوز بأمر المؤمنين عليه السلام العبودية فهو من المغضوب عليهم ومن الضالين.

في الاستبصار روى الحسين بن سعيد عن حماد بن عيسى عن معاوية بن وهب قال: قلت لأبي عبد الله عليه السلام: أقول: أمين إذا قال الامام: غير المغضوب عليهم ولا الضالين؟ قال: هم اليهود والنصارى.

Traduction et commentaire

L'exégète cite des sources chiites selon lesquelles les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les adversaires d'Ali, et les gens égarés sont les juifs et les chrétiens, ou les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les adversaires d'Ali, et les gens égarés sont ceux qui ne reconnaissent pas l'imamat d'Ali. Il cite le récit de Mahomet: les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés, ainsi qu'un récit de Abu 'Abd-Allah (Jaafar Al-Sadiq) allant dans le même sens.

1 <http://goo.gl/9sGqAo>

2 <http://goo.gl/3TY4EJ>

Nom de l'exégète

Muhammad Ibn Abd-al-Wahhab¹

Décès - École

1792 – Sunnite

اسم المفسر

محمد بن عبد الوهاب

Titre de l'exégète

Tafsir ayat min al-Qur'an al-karim

عنوان التفسير

تفسير آيات من القرآن الكريم²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

أما قوله: **غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ** فالمغضوب عليهم هم العلماء الذين لم يعملوا بعلمهم، والضالون العاملون بلا علم، فالأول **صفه اليهود** والثاني **صفة النصارى** وكثير من الناس إذا رأى في التفسير أن اليهود مغضوب عليهم وأن **النصارى** ضالون، ظن الجاهل أن ذلك مخصوص بهم، وهو يقر أن ربه فارض عليه أن يدعو بهذا الدعاء، ويتعوذ من طريق أهل هذه الصفات، فيا سبحان الله كيف يعلمه الله ويختار له، ويفرض عليه أن يدعو به دائما مع ظنه أنه لا حذر عليه منه، ولا يتصور أنه يفعله، هذا من ظن سوء بالله.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les savants qui n'agissent pas selon leur savoir, et les égarés sont ceux qui agissent sans savoir. Le premier qualificatif est celui des juifs, et le deuxième est celui des chrétiens. Mais beaucoup de gens ignorants, lorsqu'ils lisent que les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés, pensent que cela ne concerne que ces gens-là, et ne saurait les concerner eux-mêmes. Ce faisant, ils nourrissent une mauvaise opinion de Dieu.

1 <http://goo.gl/PXjyPm>

2 <http://goo.gl/kIic0L>

Nom de l'exégète

Ibn-'Ajiba¹

Décès - École

1808 – Sunnite
soufi

اسم المفسر

ابن عجيبة

Titre de l'exégète

Al-Bahr al-madid fi tafsir al-Qur'an
al-majid

عنوان التفسير

البحر المديد في تفسير القرآن المجيد²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

غير المغضوب عليهم أي: غير طريق الذين غضبت عليهم، فلا تهدنا إليها ولا تسلك بنا سبيلها، بل سلمنا من مواردنا. والمراد بهم: اليهود، كذا فسرها النبي صلى الله عليه وسلم، ويصدق بحسب العموم على كل من غضب الله عليهم، ولا الضالين أي: ولا طريق الضالين، أي: التالفين عن الحق، وهم النصارى كما قال صلى الله عليه وسلم. والتفسيران مأخوذان من كتاب الله تعالى. قال تعالى في شأن اليهود: قَبَأُوا بَعْضَ عَلَى غَضَبِ (البقرة: 90)، وقال في حق النصارى: قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77). قلت: والأحسن أن يقال: غير المغضوب عليهم هم الذين أَوْفَقَهُمْ عن السير اتباع الحطوط والشهوات، فأوقعهم في مَهَاوِي العصيان والمخالفات، ولا الضالين هم الذين حبسهم الجهل والتقليد، فلم تنفذ بصائرهم إلى خالص التوحيد، فنكصوا عن توحيد العيان إلى توحيد البرهان، وهو ضلال عند أهل الشهود والعيان، ولو بلغ في الصلاح غاية الإمكان.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, comme l'a interprété Mahomet, et cela s'applique à tous ceux contre lesquels Dieu est en colère. Les gens égarés sont les chrétiens, comme dit Mahomet. Et les deux interprétations découlent du verset H-87/2:90 à l'encontre des juifs, et du verset H-112/5:77 à l'encontre des chrétiens.

Mais le mieux serait de dire que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les gens qui suivent les passions et sont tombés dans les péchés, et les égarés sont les gens enfermés dans l'ignorance et l'imitation et n'ont pas pu apercevoir l'unicité de Dieu. Ceux-ci sont dans l'égarement quels que soient leurs bonnes actions.

1 <http://goo.gl/pSRO5C>

2 <http://goo.gl/NbdhqT>

Nom de l'exégète

Décès - École

اسم المفسر

Al-Sawi

1825 – Sunnite

الصاوي¹

Titre de l'exégète

عنوان التفسير

Hashiyat Al-Sawi 'ala Tafsir Al-Jalalayn

حاشية الصاوي على تفسير الجلالين²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

قوله: (وهم اليهود) أي لقوله تعالى فيهم من لعنه الله وعضب عليهم (المائدة: 60) الآية، والحديث: إن المغضوب عليهم هم اليهود، وإن الضالين النصارى. قوله: (غير) الضالين أشار بذلك إلى أن لا بمعنى غير فهي صفة، ظهر إعرابها فيما بعدها، ويؤيدها قراءة عمر بن الخطاب وأبي بن كعب، و(غير) الضالين يدل لا وأتى بلا تانياً، لتأكيد معنى النفي المفهوم من غير ولئلا يتوهم عطف الضالين على غير فيكون من وصف الذين أنعمت عليهم والضلال يطلق على الخفاء والغيبة، ومنه قولهم: ضل الماء في اللبن، والهلاك ومنه قوله تعالى: أهدأ ضللنا في الأرض (السجدة: 10) والنسيان ومنه قوله تعالى: أن تضل إحداهما فتذكر إحداهما الأخرى (البقرة: 282) والعدول عن الطريق المستقيم وهو المراد هنا، وفي الضالين مدان: مد لازم على الألف بعد الصاد وقبل اللام المشددة، وعارض على الياء قبل النون للوقف. قوله: (وهم النصارى) أي لقوله تعالى: وأضلوا كثيراً وضلوا عن سواء السبيل (المائدة: 77). قوله: (إفادة أن المهتدين) أي المذكورين بقوله: الذين أنعمت عليهم هو مصدوق غير المغضوب عليهم و(غير) الضالين فمصدوق العبارات الثلاث هم المؤمنون، لكن استشكل بأن تفسير الذين أنعمت عليهم بالفرق الأربعة المذكورة في سورة النساء، لا يشمل بقية المؤمنين، وتفسير المغضوب عليهم والضالين باليهود والنصارى، لا يشمل بقية طوائف الكفار، فمقتضى ذلك، أن بقية المؤمنين ليسوا ممن أنعم الله عليهم، وسائر طوائف الكفار خارجون من وصف الغضب والضلال، فالمبدل منه يخرجهم، والبديل يدخلهم في المبدل منه، والمخلص من هذا الإشكال، أن يفسر المنعم عليهم بجميع المؤمنين، كما درج عليه المفسر في قوله: أنعمت عليهم (الهداية) ويراد من المغضوب عليهم والضالين عموم الكفار اعتباراً بعموم اللفظ لا بخصوص السبب.

Traduction et commentaire

Il s'agit ici une glose grammaticale sur l'exégèse Al-Jalalayn, dont l'auteur reprend le récit de Mahomet selon lequel les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés, mais l'étend à tous les mécréants en raison du caractère général des termes utilisés.

1 <http://goo.gl/bPBqur>

2 <http://goo.gl/69TUDj>

Nom de l'exégète

Al-Chawkani¹

Titre de l'exégète

Fath al-Qadir

Remarques préliminaires

Décès - École

1834 – Zaydite

اسم المفسر

الشوكاني

عنوان التفسير

فتح القدير²

Extrait arabe

فقرات عربية

أخرج ابن جرير وابن أبي حاتم عن ابن عباس في قوله: صراط الذين أنعمت عليهم يقول: طريق من أنعمت عليهم من الملائكة والنبیین والصديقين والشهداء والصالحين الذين أطاعوك وعبدوك وأخرج ابن جرير عن ابن عباس أنهم المؤمنون وأخرج عبد بن حميد عن الربيع بن أنس في قوله: صراط الذين أنعمت عليهم قال النبیین غير المغضوب عليهم قال اليهود ولا الضالین قال النصارى وأخرج عبد بن حميد عن مجاهد مثله وأخرج أيضا عن سعيد بن جبیر مثله وأخرج عبد الرزاق وأحمد في مسنده وعبد بن حميد وابن جرير والبعثي وابن المنذر وأبو الشيخ عن عبد الله بن شقيق قال: (أخبرني من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بوادي القرى على فرس له وسأله رجل من بني القين فقال: من المغضوب عليهم يا رسول الله؟ قال اليهود قال: فمن الضالون؟ قال النصارى) وأخرج ابن مردويه عن عبد الله بن شقيق عن أبي ذر قال: سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكره وأخرجه وكيع وعبد بن حميد وابن جرير عن عبد الله بن شقيق قال: (كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحاصر أهل وادي القرى فقال له رجل) إلى آخره ولم يذكر فيه أخبرني من سمع النبي كالأول وأخرجه البيهقي في الشعب عن عبد الله بن شقيق عن رجل من بني القين عن ابن عم له أنه قال: (أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم) فذكره وأخرجه سفيان بن عيينة في تفسيره وسعيد بن منصور عن إسماعيل بن أبي خالد أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: (المغضوب عليهم: اليهود والضالون: النصارى) وأخرجه أحمد وعبد بن حميد والترمذي وحسنه ابن جرير وابن المنذر وابن أبي حاتم وابن حبان في صحيحه عن عدي بن حاتم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن المغضوب عليهم هم اليهود وإن الضالين النصارى) وأخرج أحمد وأبو داود وابن حبان والحاكم وصححه والطبراني عن الشريد قال: (مر بي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا جالس هكذا وقد وضعت يدي اليسرى خلف ظهري واتكأت على ألية يدي فقال: أتقعد قعدة المغضوب عليهم؟) قال ابن كثير بعد ذكره لحديث عدي بن حاتم: وقد روي حديث عدي هذا من طرق وله ألفاظ كثيرة يطول ذكرها انتهى والمصير إلى هذا التفسير النبوي متعين وهو الذي أطبق عليه أئمة التفسير من السلف قال ابن أبي حاتم: لا أعلم خلافا بين المفسرين في تفسير المغضوب عليهم باليهود والضالين بالنصارى ويشهد لهذا التفسير النبوي آيات من القرآن قال الله تعالى في خطابه لبني إسرائيل في سورة البقرة: بنسما اشتروا به أنفسهم أن يكفروا بما أنزل الله بغيا أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده فباعوا بغيابهم على غضب وعلو غضب وعلو غضب وعلو غضب وللكافرين عذاب مهين وقال في المائدة: قل هل أنبئكم بشر من ذلك مثوبة عند الله من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير وعبد الطاغوت أولئك شر مكانا وأضل عن سواء السبيل.

Traduction et commentaire

Al-Chawkani cite différentes sources rapportant le récit de Mahomet selon lequel les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Il cite Ibn-Hatim disant: je ne connais pas de divergences entre les exégètes quant au fait que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Il ajoute que cette interprétation de Mahomet est corroborée par les versets H-87/2:90 et H-112/5:60.

1 <http://goo.gl/nWJK0L>

2 <http://goo.gl/RuzPw3>

Nom de l'exégète

Al-Alusi¹

Décès - École

1854 – Sunnite

اسم المفسر

الألوسي

Titre de l'exégète

Ruh al-ma'ani

عنوان التفسير

روح المعاني²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

والمراد بالمغضوب عليهم اليهود وبالضالين النصارى وقد روى ذلك أحمد في مسنده وحسنه ابن حبان في صحيحه مرفوعا إلى رسول الله وأخرجه ابن جرير عن ابن عباس وابن مسعود رضي الله تعالى عنهم وقال ابن أبي حاتم: لا أعلم فيه خلافا للمفسرين فمن زعم أن الحمل على ذلك ضعيف لأن منكري الصانع والمشركين أبحث دينا من اليهود والنصارى فكان الاحتراز منهم أولى بل الأولى أن يحمل المغضوب عليهم على كل من أخطأ في الأعمال الظاهرة وهم الفساق ويحمل الضالون على كل من أخطأ في الاعتقاد لأن اللفظ عام والتقييد خلاف الأصل فقد ضل ضلالا بعيدا إن كان قد بلغه ما صح عن رسول الله وإلا فقد تجاسر على تفسير كتاب الله تعالى مع الجهل بأحاديث رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وما قاله في منكري الصانع لا يعتد به لأن من لا دين له لا يعتد بذكره والعجب من الإمام الرازي أنه نقل هذا ولم يتعقبه بشيء سوى أنه زاد في الشطرنج بغلا فقال ويحتمل أن يقال المغضوب عليهم هم الكفار والضالون هم المنافقون وعمله بما في أول البقرة من ذكر المؤمنين ثم الكفار ثم المنافقين فقام ما هنا على ما هناك وهل بعد قول رسول الله الصادق الأمين قول لقائل أو قياس لقائس هيهات هيهات دون ذلك أهوال وأستدل بعضهم على أن المغضوب عليهم هم اليهود بقوله تعالى: من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير وعلى أن الضالين النصارى بقوله تعالى ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا والأولى الاستدلال بالحديث لأن الغضب والضلال وردا جميعا في القرآن لجميع الكفار على العموم فقد قال تعالى ولكن من شرح بالكفر صدرا فعليهم غضب من الله وقال تعالى إن الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله قد ضلوا ضلالا بعيدا وورد لليهود والنصارى جميعا على الخصوص كما ذكره المستدل وإنما قدم سبحانه المغضوب عليهم على الضالين مع أن الضلال في بادئ النظر سبب للغضب إذ يقال ضل فغضب عليه لتقدم زمان المغضوب عليهم وهم اليهود على زمان الضالين وهم النصارى أو لأن الأنعام يقابل بالانتقام ولا يقابل بالضلال فيبينهما تقابل معنوي بناء على أن الأول نصال الخير إلى المنعم عليه والثاني إيصال الشر إلى المغضوب عليه أو لأن اليهود أشد في الكفر والعناد وأعظم في الخبث والفساد وأشد عداوة للذين آمنوا ولذا ضربت عليهم الذلة والمسكنة وورد في الحديث من لم يكن عنده صدقة فليلعن اليهود رواه السلفي والديلمي وابن عدي والنصارى دون ذلك وأقرب للإسلام منهم ولذا وصفوا بالضلال لأن الضال قد يهتدي ومما يدل على أن اليهود أسوأ حالا من النصارى أنهم كفروا بنبيي محمد وعيسى عليه السلام والنصارى كفروا بنبي واحد وهو نبينا صلى الله تعالى عليه وسلم وفضائحهم وفضائعهم أكثر مما عند النصارى كما سنقرؤه وتراه إن شاء الله تعالى وقول النصارى بالثلاث ليس أقطع من قول اليهود إن الله فقير ونحن أغنياء وقولهم يد الله مغلولة وقولهم عزير ابن الله فمن زعم أن النصارى أسوأ حالا متوكنا على ما في دلائل الأسرار لم يعرف أسرار الدلائل وهي بعد العيوق عنه وليست المسألة من الفروع ليكتفي مثلنا فيها بالتقليد المحض لاسيما وفضل الله تعالى ليس بمقصود على البعض وقال بعضهم: تأخير الضالين لموافقة رؤوس الآي ولا بأس بضمه إلى تلك الوجوه وإلا فالإقتصار عليه من ضيق العطن وإنما أسند النعمة إليه تعالى تقربا والمقصود طلب الهداية إلى صراط من ثبت إنعام الله تعالى عليه وتحقق ولذلك أتى بالفعل ماضيا وأنحرف عن ذلك عند ذكر الغضب إلى الغيبة تأديا ولأن منطلب منه الهداية ونسب الأنعام إليه لا يناسب نسبة الغضب إليه لأنه مقام تطف وترفق وتذلل لطلب الإحسان فلا يناسب مواجهته بوصف الانتقام.

Traduction et commentaire

Cet exégète reprend le récit de Mahomet (les juifs sont les gens contre lesquels

1 <http://goo.gl/MnTyMq>

2 <http://goo.gl/q5LJpy>

Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés) ainsi que les versets qui le corroborent. Il conteste qu'on puisse préférer étendre ces qualificatifs aux polythéistes et à ceux qui nient le Créateur, qui seraient ainsi dans une situation pire encore que celle des juifs et des chrétiens. Ceux qui le disent s'arrogent le droit d'interpréter le Coran sans se référer au récit de Mahomet. Il ajoute que les juifs sont pires que les chrétiens parce qu'ils contestent deux prophètes, Jésus et Mahomet, alors que les chrétiens ne contestent que Mahomet.

Nom de l'exégète

Sultan Muhammad Al-Janabadhi

Décès - École

1909 – Chiite

اسم المفسر

سلطان محمد الجناذبي

Titre de l'exégète

Bayan al-sa'adah fi maqadamat al-'ibadah

عنوان التفسير

بيان السعادة في مقامات العبادة¹

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

الإعلاء للإنسان إيتائه ما يلائم إنسانيته والملائم لإنسانيته هي الولاية المخرجة له الى فعليته الانسانية، والفعليات الانسانية من مراتب الولاية والاثار الصادرة والالزمة من فعليته الانسانية من التوسط في الامور المذكورة وهكذا الاعمال المعينة على الخروج المذكور انما هي نعمة باعتبار اتصالها بالنعمة التي هي الولاية (...). والنعمة الصورية ان كانت مرتبطة بالولاية كانت نعمة والأصارت نعمة اذا كانت معينة على الخروج الى الفعليات الغير الانسانية وهكذا كان حال الفعليات الانسانية بعد ما حصلت بالولاية يعنى اذا صارت مسخرة للشيطان بعد ما كانت مسخرة للرحمن صارت نعمة بعد ما كانت نعمة، ولما كان المنعم عليهم بالولاية هم المتوسطين بين التفريط والتقصير في ترك الولاية والافراط المخرج عن حد الولاية وصراتهم كان متوسطاً بين التفريط والافراط في جملة الامور وصفهم بقوله غير المعضوب عليهم ولا الضالين فانه قد قسر المغضوب عليهم بالمفترطين المقصرين والضالون بالمفترطين المتجاوزين لان المفراط المقصر لما لم يبلغ الى الولاية لم يصير مرضياً اصلاً والمفراط في امر الولاية لما صار بالوصول الى حد الولاية مرضياً خرج من المغضوبية لكنه بتجاوزه عن حد الولاية ضل عن طريق الانسانية وعن طريق الرضا فان المعيار للرضا والغضب وللإفراط والتفريط هو الولاية لا غير لأنها حد استقامة الانسان وسبب ارتضائه وقد يقسر المغضوب عليهم بمن لم يبلغ في وصفه مقام النبي (ص) او الامام (ع) والضال بمن وصفهما بما هو فوق ادراكه او فوق مقامهما وبهذا المعنى قسرا باليهود والنصارى وان كان يجوز ان يكون تفسيرهما باليهود والنصارى باعتبار المعنى الاول ويجوز ان يجعل عطف الضالين من قبيل عطف الاوصاف المتعددة لذات واحدة فان المفراط والمفراط كليهما مغضوب عليهما وضالان بمعنى انهما فاقدان للطريق سواء كان فقدان بعد الوجدان او قبل الوجدان، وقد يقسر المغضوب عليهم بالنصاب لشدة غضب الله عليهم والضالون بمن لم يعرف الامام وبمن كان شاكاً فيه.

Traduction et commentaire

Cet exégète chiite rattache les gens gratifiés, les gens contre lesquels Dieu est en colère et les gens égarés au concept de l'imamat d'Ali, qui constitue selon lui le critère de la rectitude et de l'humanité. Il ajoute que le verset 7 a été interprété dans le sens selon lequel les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés, et lie cette interprétation à la perspective chiite. Il mentionne aussi l'opinion selon laquelle les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les adversaires d'Ali, et les gens égarés sont ceux qui ne reconnaissent pas l'imam Ali ou doutent de lui.

1

<http://goo.gl/HZXJ8T>

Nom de l'exégète

Muhammad Ibn-Yussef
Atfiyash

Décès - École

1914 – Ibadite

اسم المفسر

محمد بن يوسف اطفيش¹

Titre de l'exégète

Hamayan al-Zad ila Dar al-Ma'ad

عنوان التفسير

هميان الزاد إلى دار المعاد²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ: أخرج أحمد والترمذي وحسنه وابن حبان في صحيحه عن عدى بن حاتم عنه - صلى الله عليه وسلم - أن المغضوب عليهم هم اليهود، وأن الضالين هم النصارى، وأخرج ابن مردويه عن أبي ذر: سألت النبي - صلى الله عليه وسلم - عن المغضوب عليهم قال: اليهود، وعن الضالين قال: النصارى وكذلك فسر ابن مسعود وابن عباس ومجاهد والسدي وابن زيد والحسن، وذلك واضح من كتاب الله، لأن ذكر غضب الله على اليهود متكرر في كتاب الله كقوله عز وعلا: وباءوا بغضب من الله قل أنبئكم بشر من ذلك مثوبة عند الله الآية، وأما النصارى فمذكورون في الضلال كقوله تعالى: ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً وضلوا عن سواء السبيل وكان محققوهم على هدى حتى ورد شرع رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فأتكروه وضلوا وأضلوا، وأما غير محققهم فضلالهم متفرقة منذ تفرقت أقوالهم في عيسى عليه السلام، والمشركون كلهم مغضوب عليهم وكلهم ضالون، لكن اليهود والنصارى يفرءون التوراة والإنجيل، ويزعمون أنهم يدينون بهما وقد حرفوهما وهم على غير هدى، قيل ذكر كلا بما يغلب عليه، وقيل المعنى غير المغضوب عليهم بالبدعة ولا الضالين عن السنة وذلك أعم، فالنبي صلى الله عليه وسلم ينوي التحرز عن البدعة عما أمر الله وعن سنن الأنبياء من قبله التي لم تنسخ، والصحابة ينوون ذلك، والتحرز عن الخروج عما في القرآن وعما سنه رسول الله - صلى الله عليه وسلم - من وحى وغيره، وغير الصحابة ينوون ذلك كله، والتحرز عن الخروج عما عليه الصحابة، ويجوز أن يقال المغضوب عليهم العصاة والضالون الجاهلون، لأن المنعم عليه من وفق للجمع بين معرفة الحق تعالى لذاته والخير للعمل به، فكان المقابل له من اختلت معرفته أو عمله، والمخل بالمعرفة جاهل ضال وهو مشرك أيضاً. قال الله تعالى: فماذا بعد الحق إلا الضلال والمخل بالعمل فاسق مغضوب عليه منافق أيضاً. قال تعالى في القاتل عمداً: وغضب الله عليه.

Traduction et commentaire

Cet exégète reprend le récit de Mahomet (les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés) et cite les versets du Coran qui le corroborent en ce qui concerne les juifs et les chrétiens. Il ajoute que Dieu est en colère contre tous les polythéistes et ceux-ci sont tous des égarés, mais les juifs et les chrétiens ont la Torah et l'Évangile, prétendant les suivre alors qu'ils les ont falsifiés.

Le qualificatif donné à chacun des deux groupes reflète ce qui prédomine chez ces groupes. Certains estiment que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les gens des sectes, et les gens égarés sont ceux qui s'écartent de la sunnah de Mahomet. On peut aussi dire que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les pécheurs, et les gens égarés sont les ignorants.

1 <http://goo.gl/z4HIOI>

2 <http://goo.gl/gYpPpF>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Muhammad Ibn-Yussef Atfiyyash	1914 – Ibadite	محمد بن يوسف اطفيش ¹
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Taysir al-tafsir		تيسير التفسير ²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ بعلم الدين والعمل به، من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين من كل أمة غير قال سبويه: نعت الذين، لأن الذين كالنكرة، لأنه جنس، ولفظ غير نكرة ولو أضيف إلى معرفة، ولا سيما أنه أضيف لمعرفة هي للجنس فهي كالنكرة، وعندني جواز إبدال لمشتق الوصف وما أول به. الْمُغْضُوب عَلَيْهِم اليهود المخالفين لموسى وعيسى. وَلَا الضَّالِّينَ النصارى المخالفين لها، قال صلى الله عليه وسلم: المغضوب عليهم لتقدمهم زمانا، ولأن الإنعام يقابل بالانتقام، ولأنهم أشد في الكفر والعناد والفساد، وأشد عداوة للذين آمنوا، ولأنهم كفروا بنبيين، عيسى ومحمد صلى الله عليهما وسلم، والنصارى بواحد، وهو سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم، وروى ابن عدى والديلمي والسلفي عنه صلى الله عليه وسلم: من لم يجد صدقة فليعن اليهود.

Traduction et commentaire

Il s'agit d'un résumé de l'exégèse précédente mais avec de nouveaux éléments. Selon cette exégèse, les gens gratifiés le sont par la connaissance de la religion et l'action qui découle de cette connaissance – ce sont les prophètes, les véridiques, les témoins et les vertueux.

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, qui transgressent les instructions de Moïse et Jésus, et les gens égarés sont les chrétiens. Mahomet cite d'abord les gens contre lesquels Dieu est en colère en raison de leur priorité dans le temps, et parce qu'ils sont plus mécréants, plus pervers et plus grands ennemis des croyants, et parce qu'ils ne croient pas à Jésus et à Mahomet, alors que les chrétiens ne refusent de croire qu'à Mahomet. Un récit de Mahomet dit: celui qui ne trouve pas d'aumône à donner, qu'il maudisse les juifs.

1 <http://goo.gl/xAuX38>

2 <http://goo.gl/2v7lgR>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Muhammad Jamal-al-Din Al-Qassimi	1914 – Sunnite	محمد جمال الدين القاسمي¹
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Mahassin al-ta'wil		محاسن التأويل²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية

عَبْرَاتُ الْمُغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قال الأصفهاني: وإنما ذكر تعالى هذه الجملة لأن الكفار قد شاركوا المؤمنين في إنعام كثير عليهم، فبين بالوصف أن المراد بالدعاء ليس هو النعم العامة، بل ذلك نعمة خاصة. ثم إن المراد بالمغضوب عليهم والضالين: كل من حاد عن جادة الإسلام من أي فرقة ونحلة. وتعيين بعض المفسرين فرقة منهم من باب تمثيل العام بأوضح أفرادها وأشهرها، وهذا هو المراد بقول ابن أبي حاتم: لا أعلم بين المفسرين اختلافاً في أن المغضوب عليهم اليهود، والضالين النصارى. (...)

صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين (...). تصريح بأن من دون النعم عليهم فريقان: فريق ضل عن صراط الله، وفريق جاحده، وعاند من يدعو إليه، فكان محفوفاً بالغضب الإلهي، والخزي في هذه الحياة الدنيا. وبإقي القرآن يفصل لنا في أخبار الأمم هذا الإجمال على الوجه الذي يفيد العبرة، فيشرح حال الظالمين الذين قاوموا الحق، وحال الذين حافظوا عليه وصبروا على ما أصابهم في سبيله.

Traduction et commentaire

«Contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés»: Al-Asfahani dit qu'il s'agit de toute personne qui s'écarte du chemin de l'islam, quelle que soit sa religion. La désignation d'un groupe particulier par certains exégètes a valeur d'exemple, en indiquant le groupe chez qui ce caractère est le plus clair et notoire. Dans ce sens, Ibn Abi-Hatim affirme qu'il ne connaît pas de divergence entre les exégètes sur le fait que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens.

«Le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés»: (...) ceci est une déclaration affirmant qu'il existe deux groupes outre les gens gratifiés: un groupe égaré du chemin de Dieu, et un groupe qui mécroit et s'entête face à celui qui appelle à la vérité. De ce fait, Dieu est en colère contre ce groupe et celui-ci est avili dans cette vie.

Le reste du Coran ne fait que détailler les nouvelles des nations selon cette perspective afin d'en tirer une leçon. Il explique la situation des injustes qui se sont opposés à la vérité, et la situation de ceux qui l'ont préservée et ont été patients face aux épreuves qu'ils ont rencontrées dans sa voie.

1 <http://goo.gl/0y8oIr>

2 <http://goo.gl/mnUZn7>

Nom de l'exégète

Muhammad Rashid Rida¹

Titre de l'exégèse

Tafsir al-manar

Remarques préliminaires

Cette exégèse est considérée comme la plus progressiste. Son auteur reprend des leçons données par Muhammad Abduh (décédé en 1905), mais il n'a pas pu la compléter.

Extrait arabe

فقرات عربية

فسر بعضهم المنعم عليهم بالمسلمين، والمغضوب عليهم: باليهود، والضالين بالنصارى (...). وأما وصفه تعالى الذين أنعم عليهم بأنهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين، فالمختار فيه أن المغضوب عليهم هم الذين خرجوا عن الحق بعد علمهم به، والذين بلغهم شرع الله ودينه فرفضوه ولم يتقبلوه، انصرفا عن الدليل، ورضاء بما ورثوه من القيل، ووقفا عند التقليد، وعكوبا على هوى غير رشيد، وغضب الله يفسرونه بلازمه: وهو العقاب، ووافقهم الأستاذ الإمام، والذي ينطبق على مذهب السلف أن يقال: إنه شأن من شأنه تعالى يترتب عليه عقوبته وانتقامه، وإن الضالين هم الذين لم يعرفوا الحق ألينة، أو لم يعرفوه على الوجه الصحيح الذي يقرن به العمل كما سيأتي تفصيله. وقرن المعطوف في قوله (ولا الضالين بلا لما في غير من معنى النفي، أي وغير الضالين، وفيه تأكيد للنفي. وهو يدل على أن الطوائف ثلاث: المنعم عليهم، والمغضوب عليهم، والضالون. ولا شك أن المغضوب عليهم ضالون أيضا لأنهم بنبذهم الحق وراء ظهورهم قد استندبروا الغاية واستقبلوا غير وجهتها، فلا يصلون منها إلى المطلوب، ولا يهتدون فيها إلى مرغوب، ولكن فرقا بين من عرف الحق فأعرض عنه على علم، وبين من لم يظهر له الحق فهو تائه بين الطرق، لا يهتدي إلى الجادة الموصلة منها، وهم من لم تبلغهم الرسالة، أو بلغتهم على وجه لم يتبين لهم فيه الحق. فهؤلاء هم أحق باسم الضالين، فإن الضال حقيقة: هو التائه الواقع في عماية لا يهتدي معها إلى المطلوب، والعماية في الدين: هي الشبهات التي تلبس الحق بالباطل وتشبه الصواب بالخطأ. (...)

استندرك على تفسير المغضوب عليهم والضالين

ورد في الحديث المزفوع تفسير (المغضوب عليهم) باليهود، (الضالين) بالنصارى، رواه أحمد والترمذي وحسنه ابن جبان وصححه غيرهم، ونقلنا عن شيخنا الأستاذ الإمام عزوه إلى بعضهم، أي بعض المفسرين وهو يريد أن بعض المفسرين اختار أن هذا هو المعنى المراد، وهو لم يكن يحفل أن هذا روي مزفوعا، ولكنه كان يعلم - مع هذا - أن أكثر المفسرين فسروا اللفظين بما يدلان عليه لغة حتى بعض أهل الحديث منهم، وكانهم لم يروا أن الحديث صحيح، فقد قال البغوي الملقب بمحبي السنة في تفسيره (معالم التنزيل) بعد تفسيرهما بمذلولهما النجوي، قيل: المغضوب عليهم هم اليهود، والضالون هم النصارى؛ لأن الله تعالى حكم على اليهود بالعصبة فقال: (من لعنه الله وغضب عليه) وحكم على النصارى بالضلال فقال: (ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل) وقال سهل بن عبد الله: غير المغضوب عليهم بالبدعة، ولا الضالين عن السنة فعبر عن هذا القول بقيل الدال على ضعفه عنده ولم يستدل عليه بالحديث.

وقال الحافظ ابن كثير في تفسيره: غير صراط المغضوب عليهم، وهم الذين فسدت إرادتهم فعلموا الحق وعدلوا عنه، ولا صراط الضالين، وهم الذين فقدوا العلم، فهم هائمون في الضلالة لا يهتدون إلى الحق، وأكد الكلام بـ لا ليندل على أن ثم مسلكتين فاسدتين وهما: طريقة اليهود والنصارى.

وبعد كلام طويل في إغراب غير ولا إنما جئ بـ لا لتأكيد النفي لئلا يتوهم أنه مغطوف على (الذين أنعمت عليهم) وللفرق بين الطريقتين لئلا يختب كل واحدة منهما، فإن طريقة أهل الإيمان مشتملة على العلم بالحق والعمل بالحق والعمل به، واليهود فقدوا العمل والنصارى فقدوا العلم، ولهذا كان العصب لليهود، والضلال للنصارى - واستشهد بالآيتين اللتين استشهد بهما النجوي، ثم ذكر الحديث ورواياته وهو عند أحمد والترمذي وكذا ابن جبان من طريق سماك بن حرب عن عدي بن حاتم، قال الترمذي، حسن غريب، لا نعرفه إلا من حديثه، وسماك ضعفه جماعة ووقفه آخرون، وانفقوا على أنه تغير في أجر غيره بل خرف، فما رواه في هذه

1 <http://goo.gl/0WhVrm>

2 <http://goo.gl/3wucQ6>

الْحَالِ فَلَا جِدَالَ فِي رَدِّهِ بِالِاتِّفَاقِ، وَأَخْرَجَهُ ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ أَبِي ذَرٍّ أَيْضًا بِسَنَدٍ، قَالَ الْحَافِظُ فِي الْفَتْحِ، إِنَّهُ حَسَنٌ، وَقَالَ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ: إِنَّهُ لَا يَغْرَفُ فِي تَفْسِيرِهِمَا بِمَا ذَكَرَ خِلَافًا لِمَا يُعْنِي الْمَأْتُورَ، وَمَعَ هَذَا نَقُولُ: إِنَّ مَا ذَكَرَهُ الْمُحَقِّقُونَ مِنَ الْوُجُوهِ الْأُخْرَى لَا يُعَدُّ مُخَالَفَةً لِلْمَأْتُورِ الَّذِي هُوَ مِنْ قَبِيلِ تَفْسِيرِ الْعَامِّ بِبَعْضِ أَفْرَادِهِ، مِنْ قَبِيلِ التَّمَثِيلِ لَا التَّخْصِيسِ، وَلَا الْحَصْرِ بِالْأَوْلَى.

Traduction et commentaire

En raison de l'importance de **cette exégèse, considérée comme la plus progressiste**, nous en avons repris un long passage. Nous en donnons ici un résumé:

Certains ont interprété «les gens contre lesquels Dieu est en colère» comme désignant les juifs, et «les gens égarés» comme désignant les chrétiens. Mais le sens à adopter est que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont ceux qui rejettent la vérité après en avoir pris connaissance, ont eu connaissance de la loi et de la religion de Dieu mais les ont rejetées.

Les gens égarés sont les gens qui n'ont jamais eu connaissance de la vérité ou en ont eu une fausse connaissance. Le premier groupe est aussi égaré puisqu'il rejette la vérité. Mais il existe une différence entre les deux groupes: le premier a eu connaissance de la vérité, et le deuxième n'en a pas eu connaissance.

Un récit de Mahomet dit: «Les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés.» La majorité des exégètes ont interprété les deux expressions dans ce sens en se basant sur le verset H-112/5:60 en ce qui concerne les juifs, et le verset H-112/5:77 en ce qui concerne les chrétiens. Mais ce récit est faible, et la référence aux juifs et aux chrétiens n'est fournie qu'à titre d'exemple, et n'a pas de portée exhaustive.

Nom de l'exégète

Abdel-Rahman Nassir Al-Sa'di¹

Décès - École

1956 – Salafiste

اسم المفسر

عبد الرحمن ناصر السعدي

Titre de l'exégèse

Taysir al-karim al-rahman fi tafsir kalam al-mannan

عنوان التفسير

تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المَنَّان²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية
أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ أَي: دَلَّنَا وَأَرْشِدُنَا وَوَقَفْنَا لِلصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ، وَهُوَ الطَّرِيقُ الْوَاضِحُ الْمُوَصِّلُ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى جَنَّتِهِ، وَهُوَ مَعْرِفَةُ الْحَقِّ وَالْعَمَلُ بِهِ، فَاهْدِنَا إِلَى الصِّرَاطِ وَاهْدِنَا فِي الصِّرَاطِ، فَالْهَدْيَاةُ إِلَى الصِّرَاطِ: لَزُومُ دِينِ الْإِسْلَامِ، وَتَرْكُ مَا سِوَاهُ مِنَ الْأَدْيَانِ، وَالْهَدْيَاةُ فِي الصِّرَاطِ، تَشْمَلُ الْهَدْيَاةَ لِجَمِيعِ التَّفَاصِيلِ الدِّينِيَّةِ عِلْمًا وَعَمَلًا. فَهَذَا الدَّعَاءُ مِنْ أَجْمَعِ الْأَدْعِيَّةِ وَأَنْفَعُهَا لِلْعَبْدِ، وَلِهَذَا وَجِبَ عَلَى الْإِنْسَانِ أَنْ يَدْعُو اللَّهَ بِهِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ مِنْ صَلَاتِهِ، لَضُرُورَتِهِ إِلَى ذَلِكَ. وَهَذَا الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ هُوَ: صِرَاطُ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ. غَيْرَ صِرَاطِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ الَّذِينَ عَرَفُوا الْحَقَّ وَتَرَكُوهُ كَالْيَهُودِ وَنَحْوِهِمْ، وَغَيْرِ صِرَاطِ الضَّالِّينَ الَّذِينَ تَرَكُوا الْحَقَّ عَلَى جَهْلٍ وَضَلَالٍ، كَالنَّصَارَى وَنَحْوِهِمْ.

Traduction et commentaire

- Dirige-nous vers le chemin droit, c.à.d. indique-nous ce chemin qui conduit à Dieu et au paradis, qui consiste à connaître la vérité et à agir en fonction de cette vérité. La direction est le fait de se conformer à la religion musulmane et d'abandonner toute autre religion, et cela implique tous les détails religieux sur le plan de la connaissance et de l'action. Cette invocation est la plus globale et la plus utile au croyant. De ce fait, il faut que le croyant la récite à chaque genuflexion de sa prière, en tant que condition nécessaire de cette dernière.
- Le chemin de ceux que tu as gratifiés: c.à.d. les prophètes, les justes et les témoins.
- Non pas le chemin de ceux contre lesquels Dieu est en colère ayant quitté la vérité après l'avoir connue, comme les juifs et autres gens semblables.
- Non pas le chemin de ceux qui se sont égarés, ayant quitté la vérité par ignorance et égarement, comme les chrétiens, et autres gens semblables.

1 <http://goo.gl/moHcwa>

2 <http://goo.gl/rAOCuk>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Sayyid Quth ¹	1966 – Sunnite	سيد قطب
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Fi dhilal al-Qur'an		في ظلال القرآن ²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية
 اهدنا الصراط المستقيم. وفقنا إلى معرفة الطريق المستقيم الواصل؛ وفقنا للاستقامة عليه بعد معرفته. فالمعرفة والاستقامة كلتاهما ثمرة لهداية الله ورعايته ورحمته. والتوجه إلى الله في هذا الأمر هو ثمرة الاعتقاد بأنه وحده المعين. وهذا الأمر هو أعظم وأول ما يطلب المؤمن من ربه العون فيه. فالهداية إلى الطريق المستقيم هي ضمان السعادة في الدنيا والآخرة عن يقين. وهي في حقيقتها هداية فطرة الإنسان إلى ناموس الله الذي ينسق بين حركة الإنسان وحركة الوجود كله في الاتجاه إلى الله رب العالمين. ويكشف عن طبيعة هذا الصراط المستقيم: صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين. فهو طريق الذين قسم لهم نعمته. لا طريق الذين غضب عليهم لمعرفة الحق ثم حيدتهم عنه. أو الذين ضلوا عن الحق فلم يهتدوا أصلاً إليه. إنه صراط السعداء المهتدين الواصلين

Traduction et commentaire

Dirige-nous vers le chemin droit: aide-nous à connaître le chemin droit qui nous amène (au paradis) et aide-nous à nous y maintenir. La connaissance et la rectitude sont le fruit de la direction de Dieu, sa protection et sa miséricorde, et s'adresser à Dieu dans ce domaine est le fruit de la certitude qu'il est le seul soutien. Ceci est la première chose et la plus importante que le croyant demande à Dieu afin qu'il l'y aide. La direction vers le chemin est la garantie du bonheur dans cette vie et dans l'autre. Elle constitue la direction de la nature de l'homme vers la loi de Dieu, qui ordonne le mouvement de l'homme avec le mouvement de toute la création, vers Dieu, le maître des univers.

Ce qui démontre la nature du droit chemin: le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés. Ceci est le chemin de ceux qui ont eu sa grâce, et non pas le chemin de ceux contre lesquels il est en colère parce qu'ils ont eu connaissance de la vérité mais se sont écartés d'elle, ni le chemin des égarés du chemin, qui n'y ont jamais eu accès. Il est le chemin des heureux, des biens dirigés, et des biens arrivés.

1 <http://goo.gl/fHb3hz>

2 <http://goo.gl/Rr40K4>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibn-Achour¹	1973 – Sunnite	ابن عاشور
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Al-tahrir wal-tanwir		التحرير والتوير²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية

ويشمل المغضوب عليهم والضالون فِرَق الكفر والفسوق والعصيان، فالمغضوب عليهم جنس للفرق التي تعمدت ذلك واستخفت بالديانة عن عمد أو عن تأويل بعيد جداً، والضالون جنس للفرق التي أخطأت الدين عن سوء فهم وقلة إصغاء؛ وكلا الفريقين مذموم لأننا مأمورون باتباع سبيل الحق وصراف الجهد إلى إصابته، واليهود من الفريق الأول والنصارى من الفريق الثاني. وما ورد في الأثر مما ظاهره تفسير المغضوب عليهم باليهود والضالين بالنصارى فهو إشارة إلى أن في الآية تعريضاً بهذين الفريقين اللذين حق عليهما هذان الوصفان لأن كلا منهما صار علماً فيما أريد التعريض به فيه (...)

وإذ قد تقدم ذكر المغضوب عليهم وعلم أن الغضب عليهم لأنهم حادوا عن الصراط الذي هُدى إليه فحرموا أنفسهم من الوصول به إلى مرضاة الله تعالى، وأن الضالين قد ضلوا الصراط، فحصل شبه الاحتباك وهو أن كلا الفريقين نال حظاً من الوصفين إلا أن تعليق كل وصف على الفريق الذي علق عليه يرشد إلى أن الموصوفين بالضالين هم دون المغضوب عليهم في الضلال فالمراد بالمغضوب عليهم غضباً شديداً لأن ضلالهم شنيع. فاليهود مثلاً للفريق الأول والنصارى من جملة الفريق الثاني كما ورد به الحديث عن النبي صلى الله عليه وسلم في جامع الترمذي وحسنه. وما ورد في الأثر من تفسير المغضوب عليهم باليهود والضالين بالنصارى، فهو من قبيل التمثيل بأشهر الفرق التي حق عليها هذان الوصفان، فقد كان العرب يعرفون اليهود في خيبر والنضير وبعض سكان المدينة وفي عرب اليمن. وكانوا يعرفون نصارى العرب مثل تغلب وكتب وبعض قضاة، وكل أولئك بدلوا وغيروا وتكبروا عن الصراط المستقيم الذي أرشدهم الله إليه وتفرقوا في بنيات الطرق على تفاوت في ذلك. فاليهود تملدوا على أنبيائهم وأحبارهم غير مرة وبدلوا الشريعة عمداً فلزمهم وصف المغضوب عليهم وعلق بهم في آيات كثيرة.

والنصارى ضلوا بعد الحواريين وأساءوا فهم معنى التقديس في عيسى عليه السلام فزعموه ابن الله على الحقيقة قال تعالى: قل يا أهل الكتاب لا تغلوا في دينكم غير الحق ولا تتبعوا أهواء قوم قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً وضلوا عن سواء السبيل (المائدة: 77).

Traduction et commentaire

Ibn-Achour explique que les gens contre lesquels Dieu est en colère et les gens égarés sont notamment les mécréants, les pervers et les désobéissants. Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont ceux qui agissent volontairement et se moquent de la religion intentionnellement ou par interprétation très éloignée. Quant aux égarés, il s'agit de gens qui se fourvoient en matière de religion par mauvaise compréhension ou par manque d'attention. Les deux groupes sont reprobés du fait qu'on est tenu de suivre la voie de la vérité et faire un effort pour y parvenir. Les juifs font partie du premier groupe, et les chrétiens du deuxième groupe. Le verset en question les vise parce qu'ils méritent ces deux qualificatifs, et ils sont devenus un exemple de ce qui doit être reprobé.

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont mentionnés en premier parce que leur égarement est grave, et les juifs en sont l'exemple. Quant aux chrétiens, ils sont l'exemple du deuxième groupe. Et lorsque le récit de Mahomet indique que les

1 <http://goo.gl/6ZZRgA>

2 <http://goo.gl/prjKay>

juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés, ceci est donné à titre d'exemple, par référence aux deux groupes qui ont le plus mérité ces qualificatifs.

Les juifs se sont révoltés contre leurs prophètes et leurs rabbins et sont ainsi devenus les gens contre lesquels Dieu est en colère comme l'indiquent différents versets. Quant aux chrétiens, ils se sont égarés après les disciples et ont considéré Jésus comme fils de Dieu. Dieu dit à leur égard: H-112/5:77: «Dis: Ô gens du livre! N'exagérez pas dans votre religion, (Ne dites) que la vérité. Ne suivez pas les désirs des gens qui se sont égarés auparavant, ont égaré beaucoup et se sont égarés de la voie droite.»

Nom de l'exégète

Décès - École

اسم المفسر

Al-Shanqiti¹

1973 – Sunnite

الشنقيطي

Titre de l'exégète

عنوان التفسير

Adwa' al-bayan fi tafsir al-Qur'an

أضواء البيان في تفسير القرآن²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

قال جماهير من علماء التفسير المَعْضُوبِ عَلَيْهِمُ الْيَهُودُ وَالضَّالِّينَ النَّصَارَى. وقد جاء الخبر بذلك عن رسول الله صلى الله عليه وسلم من حديث عدي بن حاتم رضي الله عنه. واليهود والنصارى وإن كانوا ضالين جميعاً مغضوباً عليهم جميعاً، فإن الغضب إنما خص به اليهود، وإن شاركهم النصارى فيه، لأنهم يعرفون الحق وينكرونه ويأتون الباطل عمداً، فكان الغضب أخص صفاتهم. والنصارى جهلة لا يعرفون الحق، فكان الضلال أخص صفاتهم. وعلى هذا فقد يبين أن المَعْضُوبِ عَلَيْهِمُ الْيَهُودُ. قوله تعالى فيهم: فَبَاءُوا بِغَضَبِ عَلِيِّ غَضَبِ (البقرة: 90) هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مَن دَلِكْ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مَن لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ (المائدة: 60) إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعَجَلَ سَبِيلَهُمْ غَضَبٌ (الأعراف: 152) الآية وقد يبين أن الضالين النصارى، قوله تعالى: وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77).

Traduction et commentaire

Les commentateurs disent que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et les gens égarés sont les chrétiens. Ceci est rapporté par un récit de Mahomet. Alors que les juifs et les chrétiens sont tous des égarés et Dieu est en colère contre eux tous, les juifs sont spécifiés comme étant les gens contre lesquels Dieu est en colère parce qu'ils connaissent la vérité mais la nient et adhèrent au faux intentionnellement. Les chrétiens par contre sont des ignorants qui ne connaissent pas la vérité, et de ce fait ils sont qualifiés d'égarés.

Les versets suivants indiquent que les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère: H-87/2:90, H-112/5: 60, M-39/7:152. Et le verset H-112/5:77 indique que les chrétiens sont les égarés.

1 <http://goo.gl/B1k1pz>

2 <http://goo.gl/3BI9MX>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Muhammad Jawad Mughniyah	1979 – Chiite	محمد جواد مغنية ¹
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Tafsir al-mubin		التفسير المبين ²

Remarques préliminaires

Il s'agit de l'un des plus importants savants religieux chiites libanais. Il a notamment présidé le tribunal religieux chiite.

Extrait arabe

فقرات عربية
(6) ﴿إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾: هذه الآية بيان وتفسير للآية قبلها، والمعنى أن المعونة التي نطلبها منك يا إلهنا هي الهداية إلى الطرق المؤدية إلى مرضاتك وجنتك، وليس من شك أن الطريق إلى ذلك معرفة الدين الحنيف والعمل به.
(7) ﴿صِرَاطٌ﴾: هذا الصراط هو عين الصراط الأول وبدل منه، لأنه صراط ﴿الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾: بالخلق والرزق والهداية. إلى الحق والسلامة من غضب الله ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ﴾: ومعنى غضبه تعالى الانتقام منهم وإنزال العقاب بهم ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾: والضلال في الدين الانحراف عن الحق.

Traduction et commentaire

6. «Dirige-nous vers le chemin droit»: ce verset explicite le verset précédent et l'interprète. Il signifie que l'aide que nous te demandons, Seigneur, est la direction vers le chemin qui conduit à ta satisfaction et à ton paradis, et il ne fait pas de doute que le chemin pour y parvenir est la connaissance de la religion musulmane et l'action qui découle de cette connaissance.

7. «Le chemin» est celui mentionné précédemment, c'est le chemin «de ceux que tu as gratifiés» par la création, les moyens de subsistance et la direction vers la vérité et la protection de la colère de Dieu («contre lesquels tu n'es pas en colère»). La colère de Dieu signifie la vengeance et le châtement contre eux, et le passage «qui ne sont pas égarés» évoque l'égarement dans la religion et le fait de dévier de la vérité.

1 <http://goo.gl/rvBWcI>

2 <http://goo.gl/jNH2AG>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Tabataba'i¹	1981 – Chiite	الطباطبائي
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Al-Mizan fi tafsir al-Qur'an		الميزان في تفسير القرآن²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية

أن السبيل إلى الله سبيلان: سبيل قريب وهو سبيل المؤمنين وسبيل بعيد وهو سبيل غيرهم فهذا نحو اختلاف في السبيل وهناك نحو آخر من الاختلاف، قال تعالى: ﴿إن الذين كذبوا بآياتنا واستكبروا عنها لا تفتح لهم أبواب السماء﴾ الأعراف: 40.

ولو لا طروق من متطرق لم يكن للباب معنى فهناك طريق من السفلى إلى العلو، وقال تعالى: ﴿ومن يحل عليه غضبي فقد هوى﴾ طه: 81 والهوي هو السقوط إلى أسفل، فهناك طريق آخر أخذ في السفالة والانحدار، وقال تعالى: ﴿ومن يتبدل الكفر بالإيمان فقد ضل سواء السبيل﴾ البقرة: 108، فعرف الضلال عن سواء السبيل بالشرك لمكان قوله: فقد ضل، وعند ذلك تقسم الناس في طرقهم ثلاثة أقسام: من طريقه إلى فوق وهم الذين يؤمنون بآيات الله ولا يستكبرون عن عبادته، ومن طريقه إلى السفلى وهم المغضوب عليهم، ومن ضل الطريق وهو حيران فيه وهم الضالون، وربما أشعر بهذا التقسيم قوله تعالى: صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين.

والصراط المستقيم لا محالة ليس هو الطريقين الآخرين من الطرق الثلاث أعني: طريق المغضوب عليهم وطريق الضالين فهو من الطريق الأول الذي هو طريق المؤمنين غير المستكبرين إلا أن قوله تعالى: ﴿يرفع الله الذين آمنوا منكم والذين أوتوا العلم درجات﴾ المجادلة: 11. يدل على أن نفس الطريق الأول أيضا يقع فيه انقسام.

وبيانه: أن كل ضلال فهو شرك كالعكس على ما عرفت من قوله تعالى: ﴿ومن يتبدل الكفر بالإيمان فقد ضل سواء السبيل﴾ البقرة: 108. وفي هذا المعنى قوله تعالى ﴿أن لا تعبدوا الشيطان إنه لكم عدو مبين وأن اعبدوني هذا صراط مستقيم ولقد أضل منكم جبلا كثيرا﴾ يس: 62.

والقرآن يعد الشرك ظلما وبالعكس، كما يدل عليه قوله تعالى حكاية عن الشيطان لما قضي الأمر: ﴿إني كفرت بما أشركتمون من قبل إن الظالمين لهم عذاب أليم﴾ إبراهيم: 22. كما يعد الظلم ضلالا في قوله تعالى ﴿الذين آمنوا ولم يلبسوا إيمانهم بظلم أولئك لهم الأمن وهم مهتدون﴾ الأنعام: 82 وهو ظاهر من ترتيب الاهداء والأمن من الضلال أو العذاب الذي يستتبعه الضلال، على ارتفاع الظلم وليس الإيمان به، وبالجملة الضلال والشرك والظلم أمرها واحد وهي متلازمة مصداقا، وهذا هو المراد من قولنا: إن كل واحد منها معرف بالآخر أو هو الآخر، فالمراد المصداق دون المفهوم.

Traduction et commentaire

Cet exégète chiite ne fait aucune mention des chrétiens ou des juifs dans l'interprétation du verset 7. Le chemin droit est celui qui ne comporte ni polythéisme ni injustice ni égarement, ni sur le plan interne, ni sur le plan externe.

1 <http://goo.gl/Csf01t>

2 <http://goo.gl/aJUxzj>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Ibrahim Al-Qattan	1984 – Sunnite	إبراهيم القطان ¹
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Taysir al-Qu'ran		تيسير التفسير ²
Remarques préliminaires		

فقرات عربية

Extrait arabe

اختلف المفسرون في بيان: الذين أنعم الله عليهم، والمغضوب عليهم، والضالين وكتبوا وطولوا في ذلك. وأحسن ما قيل في ذلك ان الآية دلت على أن الناس ثلاث فرق: الفرقة الأولى: أهل الطاعة الذين يؤمنون بالغيب وَيُؤْمِنُونَ الصلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ والذين يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ أولئك على هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (البقرة: 35)، وهؤلاء هم الذين انعم الله عليهم.

الفرقة الثانية: الكافرون: سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ خَتَمَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (البقرة: 67)، وهؤلاء هم أهل النعمة المغضوب عليهم.

الفرقة الثالثة: هم المنافقون الحائرون، المترددون بين إيمانهم الظاهر وكفركهم الباطني في قلوبهم مَرَضٌ فَرَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا (البقرة: 10) فهم وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شِيَابِئِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ (البقرة: 14). وهؤلاء هم الضالون المتحIRON.

Traduction et commentaire

Les exégètes ont divergé sur le sens à donner aux trois groupes. Le mieux qui a été dit est que les gens se divisent en trois catégories:

- Les gens qui obéissent: «Ceux qui croient au secret, élèvent la prière et dépensent de ce que nous leur avons attribué. Ceux qui croient en ce qui est descendu vers toi et ce qui est descendu avant toi, et qui sont convaincus de la vie dernière, ceux-là sont sur une direction de la part de leur Seigneur. Ceux-là sont ceux qui réussiront» (H-87/2:3-5). Ce sont les gens qui sont gratifiés.
- Les mécréants: «Cela est égal, pour ceux qui ont mécré, que tu les avertisses ou que tu ne les avertisses pas, ils ne croient pas. Dieu a scellé leur cœur et leur ouïe, (et a mis) une couverture sur leur vue; et ils auront un très grand châtimeNT» (H-87/2:6-7). Ce sont les gens contre lesquels Dieu est en colère.
- Les hypocrites perplexes, qui vacillent entre la foi externe et la mécréance interne: «Il y a une maladie dans leurs cœurs, et Dieu a accru leur maladie» (H-87/2:10). «Lorsqu'ils rencontrent ceux qui ont cru, ils disent: Nous avons cru. Mais lorsqu'ils reviennent à leurs satans, ils disent: Nous sommes avec vous. Nous ne faisons que nous moquer» (H-87/2:14). Ce sont les égarés perplexes.

1 <http://goo.gl/TW6xN1>

2 <http://goo.gl/Fw8RI2>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Hasanayn Muhammad Makhlof	1990 – Sunnite	حسنين محمد مخلوف ¹
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Kalimat al-Qu'ran tafsir wa-bayan		كلمات القرآن تفسير وبيان ²
Remarques préliminaires		
Ex-mufti d'Égypte		
Extrait arabe		فقرات عربية المغضوب عليهم: اليهود الضالين: النصارى وكذا أشباههم في الضلال

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs.

Les gens égarés sont les chrétiens ainsi que leurs semblables dans l'égarement.

1 <http://goo.gl/YaqX0L>

2 <http://goo.gl/Fk1pqp>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Azhar¹	1998 – Sunnite	الأزهر
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Al-Montakhab: la sélection dans l'exégèse du Coran		المنتخب في تفسير القرآن الكريم ²

Remarques préliminaires

Ce commentaire est publié par l'Azhar, Ministère des waqfs, Conseil supérieur des affaires islamiques. On peut l'acquérir en édition bilingue arabe/français en un volume³.

Extrait arabe

فقرات عربية
وهو طريق عبادك الذين وفقتهم إلى الإيمان بك، ووهبت لهم نعمتي الهداية والرضا، لا طريق الذين استحقوا غضبك وضلوا عن طريق الحق والخير لأنهم أعرضوا عن الإيمان بك والإذعان لهديك

Traduction et commentaire

C'est la voie de Tes serviteurs que Tu as guidés vers la foi en Toi, auxquels Tu as octroyé le bienfait d'être bien guidés et satisfaits, et non la voie de ceux qui ont mérité Ta colère, qui se sont égarés du chemin de la vérité et du bien, car ils se sont détournés de la foi et ont refusé d'être guidés par toi.

Note de Sami Aldeeb: on remarque que ce commentaire évite les termes juifs et chrétiens, mais le sens est clair: il s'agit de ceux qui refusent d'adhérer à la foi musulmane.

1 <http://goo.gl/AGNHRh>

2 <http://goo.gl/6i7dOz>

3 <http://goo.gl/GhdcXo>

Nom de l'exégète

Muhammad Metwalli Al
Sha'arawi¹

Titre de l'exégèse

Khawatir

Remarques préliminaires

Décès - École

1998 – Sunnite

اسم المفسر

محمد متولي الشعراوي

عنوان التفسير

خواتر²

Extrait arabe

فقرات عربية

يقول الحق تبارك وتعالى: صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ. ما معنى الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ؟.. اقرأ الآية الكريمة: وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا (النساء: 69). (...)

وقوله تعالى: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (الفاتحة: 7). أي غير الذين غضبت عليهم يا رب من الذين عصوا. ومنعت عنهم هداية الإعانة. الذين عرفوا المنهج فخالفوه وارتكبوا كل ما حرمة الله فاستحقوا غضبه. ومعنى غير الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (الفاتحة: 7) أي يا رب لا تبسر لنا الطريق الذي نستحق به غضبك. كما استحقه أولئك الذين غيروا وبدلوا في منهج الله ليأخذوا سلطة زمنية في الحياة الدنيا وليأكلوا أموال الناس بالباطل. وقد وردت كلمة الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ (الفاتحة: 7) في القرآن الكريم في قوله تعالى: قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلْ مِنْهُمْ الْفِرْدَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 60).

وقول الله تعالى: ولا الضالين هناك الضال والمضِل. الضال هو الذي ضل الطريق فاتخذ منها غير منهج الله. ومشى في الضلالة بعيدا عن الهدى وعن دين الله. ويقال ضل الطريق أي مشى فيه وهو لا يعرف السبيل إلى ما يريد أن يصل إليه. أي أنه تاه في الدنيا فأصبح وليا للشيطان وابتعد عن طريق الله المستقيم. هذا هو الضال. ولكن المضل هو مَنْ لم يكتف بأنه ابتعد عن منهج الله وسار في الحياة على غير هدى. بل يحاول أن يأخذ غيره إلى الضلالة. يعزي الناس بالكفر وعدم اتباع المنهج والبعد عن طريق الله. وكل واحد من العاصين يأتي يوم القيامة بحمل ذنوبه. إلا المضل فإنه يحمل ذنوبه وذنوب من أضلهم مصداقا لقوله سبحانه: لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ (النحل: 25). أي أنك وانت تقرأ الفاتحة تستعيز بالله أن تكون من الذين ضلوا. ولكن الحق سبحانه وتعالى لم يأت هنا بالمضلين. نقول إنك لكي تكون مضلا لابد أن تكون ضالا أولا. فالاستعاذة من الضلال هنا تشمل الاثنين. لأنك ما دمت قد استعدت من أن تكون ضالا فلن تكون مضلا أبدا.

Traduction et commentaire

- Dirige-nous vers le chemin droit. Qu'est-ce cela signifie? Lis le verset H-92/4:69: «Quiconque obéit à Dieu et à l'envoyé, ceux-là seront avec ceux que Dieu a gratifiés: prophètes, véridiques, témoins et vertueux. Quels bons compagnons que ceux-là!»
- Contre lesquels tu es en colère: c.à.d. ceux qui ont péché et que tu as privés de la direction, qui ont connu la voie mais ne s'y sont pas conformés et ont commis ce que Dieu a interdit, méritant ainsi sa colère. Ce signifie: Seigneur ne nous dirige pas vers le chemin qui nous fait mériter ta colère, comme l'ont mérité ceux qui ont changé la voie de Dieu pour un pouvoir temporel dans cette vie et pour manger les biens d'autrui injustement. Ce terme est mentionné dans le verset H-112/5:60.
- Ceux qui sont égarés: il y a les égarés et ceux qui égarent. L'égaré est celui qui

1 <http://goo.gl/OCPzq8>

2 <http://goo.gl/hffXpF>

s'écarte du chemin de Dieu et prend une autre voie, marchant dans l'égarement. Loin de la direction et de la religion de Dieu (...) Quant à celui qui égare, il ne se satisfait pas de son éloignement de la voie de Dieu, et mène de plus autrui vers l'égarement (...)

L'auteur ne mentionne pas les juifs ou les chrétiens nommément mais, en signalant le verset H-112/5:60, à savoir:

«Vous informerai-je de ce qui est pire que cela, comme rétribution auprès de Dieu? Celui que Dieu a maudit, contre lequel il est en colère, ceux dont il a fait des singes et des porcs, de même que celui qui a adoré les idoles, ceux-là ont la pire situation et sont les plus égarés de la voie droite.»

il établit une référence explicite aux juifs, en raison du verset H-87/2:65, qui fait le lien avec des gens qui transgressent le sabbat (donc des juifs) et sont transformés en singes:

Vous avez connu ceux des vôtres qui transgressèrent le sabbat. Nous leur dîmes: «Soyez des singes humiliés!».

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Muhammad Ibn-al-Uthaymayn¹	2001 – Sunnite	محمد بن العثيمين
Titre de l'exégète		عنوان التفسير
Tafsir al-Qur'an		تفسير القرآن²
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
انقسام الناس إلى ثلاثة أقسام: قسم أنعم الله عليهم؛ وقسم مغضوب عليهم؛ وقسم ضالون؛ وقد سبق بيان هذه الأقسام.
وأسباب الخروج عن الصراط المستقيم: إما الجهل؛ أو العناد؛ والذين سبب خروجهم العناد هم المغضوب عليهم. وعلى رأسهم اليهود؛ والآخرين الذين سبب خروجهم الجهل كل من لا يعلم الحق. وعلى رأسهم النصارى؛ وهذا بالنسبة لحالهم قبل البعثة. أعني النصارى؛ أما بعد البعثة فقد علموا الحق، وخالفوه؛ فصاروا هم، واليهود سواءً. كلهم مغضوب عليهم.

Traduction et commentaire

Les êtres humains se partagent en trois groupes: les gens que Dieu a gratifiés; les gens contre lesquels Dieu est en colère; et les gens qui sont égarés.
La sortie du chemin droit peut être motivée par l'ignorance ou l'entêtement. Ceux sortis par entêtement sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et à leur tête se trouvent les juifs. Les autres, sortis par ignorance, sont ceux qui ne connaissent pas la vérité, et à leur tête se trouvent les chrétiens avant la venue de Mahomet. Mais après la venue de Mahomet les chrétiens ont eu connaissance de la vérité mais ont refusé d'y adhérer. Et ainsi ils sont devenus comme les juifs, et Dieu est en colère contre les deux groupes.

1 <http://goo.gl/6mbp4m>

2 <http://goo.gl/rrQerd>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Mohammed Sayyed Tantaoui¹	2010 – Sunnite	محمد سيد طنطاوي

Titre de l'exégèse	عنوان التفسير
Al-wassit fi tafsir al-Qur'an	الوسيط في تفسير القرآن الكريم²

Remarques préliminaires

Ex-Grand Imam de la mosquée al-Azhar

Extrait arabe فقرات عربية

والمراد بالمغضوب عليهم اليهود. وبالضالين النصارى. وقد ورد هذا التفسير عن النبي صلى الله عليه وسلم في حديث رواه الإمام أحمد في مسنده وابن حبان في صحيحه. ومن المفسرين من قال بأن المراد بالمغضوب عليهم من فسدت إرادتهم حيث علموا الحق ولكنهم تركوه عنادًا وجحودًا، وأن المراد بالضالين من فقدوا العلم فهم تأهون في الضلالات دون أن يهتدوا إلى طريق قويم.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, les égarés sont les chrétiens. Cette interprétation provient de Mahomet, dans un récit rapporté par l'imam Ahmad et Ibn-Habban.

Certains exégètes disent que les gens contre lesquels Dieu est en colère sont ceux qui ont connu la vérité mais s'en sont écartés par entêtement et dénigrement. Quant aux égarés, ce sont ceux qui n'ont pas la connaissance et évoluent dans l'erreur sans pouvoir trouver un chemin droit.

1 <http://goo.gl/5QK7j4>

2 <http://goo.gl/CXJwnG>

Nom de l'exégète

Muhammad Ali Al-Sabouni¹

Décès - École

vivant – Sunnite

اسم المفسر

محمد علي الصابوني

Titre de l'exégète

Sufwat al-tafasir

عنوان التفسير

صفوة التفاسير²

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ أَي دَلَّنَا وَأَرْشَدْنَا يَا رَبِّ إِلَى طَرِيقِكَ الْحَقِّ وَدِينِكَ الْمُسْتَقِيمِ، وَثَبَّتْنَا عَلَى الْإِسْلَامِ الَّذِي بَعَثْتَ بِهِ أَنْبِيََاءَكَ وَرَسَلْتَكَ، وَأَرْسَلْتَ بِهِ خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ، وَاجْعَلْنَا مِمَّنْ سَلَكَ طَرِيقَ الْمُقَرَّبِينَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ أَي طَرِيقَ مَنْ تَفَضَّلْتَ عَلَيْهِمْ بِالْجُودِ وَالْإِنْعَامِ، مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ، وَحَسُنَ أَوْلَانِكَ رَفِيقًا غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ أَي لَا تَجْعَلْنَا يَا اللَّهُ مِنْ زَمْرَةِ أَعْدَائِكَ الْحَائِدِينَ عَنِ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ، السَّالِكِينَ غَيْرَ الْمَنْهَجِ الْقَوِيمِ، مِنَ الْيَهُودِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ أَوْ النَّصَارَى الضَّالِّينَ، الَّذِينَ ضَلُّوا عَنِ شَرِيعَتِكَ الْقُدْسِيَّةِ، فَاسْتَحَقُّوا الْغَضَبَ وَاللَّعْنَةَ الْأَبَدِيَّةَ.

Traduction et commentaire

Dirige-nous vers le chemin droit: c.à.d. guide-nous dans ta voie véridique et ta religion droite, maintiens-nous dans l'islam que tu as envoyé avec les prophètes et tes messagers ainsi qu'avec le dernier des messagers. Fais-nous suivre le chemin de ceux qui sont proches de toi, le chemin de ceux que tu as gratifiés par les grâces, à savoir les prophètes, les véridiques, les témoins et les vertueux. Et non pas le chemin de ceux contre lesquels tu es en colère et qui sont égarés c.-à-d. ne nous place pas parmi tes ennemis qui s'écartent de la voie droite et suivent le sentier qui n'est pas sain, les juifs contre lesquels tu es en colère ou les chrétiens qui sont égarés, qui se sont écartés de ta sainte loi et ont mérité ta colère et la malédiction éternelle.

1 <http://goo.gl/QJVi0y>

2 <http://goo.gl/fdp2Zi>

Nom de l'exégète

Muhammad Ali Al-Sabouni¹

Titre de l'exégète

Tafsir ayat al-ahkam

Remarques préliminaires

Décès - École

vivant – Sunnite

اسم المفسر

محمد علي الصابوني

عنوان التفسير

تفسير آيات الأحكام²

Extrait arabe

فقرات عربية
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ: هم اليهود لقوله تعالى فيهم: وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ (آل عمران: 112) وقوله تعالى: مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ. (المائدة: 60). (...) والمراد بالضالين (النصارى) لقوله تعالى فيهم: فَذُضِلُّوا مِنْ قَبْلِ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77). وقال بعض المفسرين: الأولى أن يُحْمَلِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ عَلَى كُلِّ مَنْ أَخْطَأَ فِي الْأَعْمَالِ الظَّاهِرَةِ وَهُمُ الْفَسَّاقُ، وَيُحْمَلِ الضَّالُّونَ عَلَى كُلِّ مَنْ أَخْطَأَ فِي الْإِعْتِقَادِ، لِأَنَّ اللَّفْظَ عَامٌّ، وَالتَّقْيِيدُ خِلَافُ الْأَصْلِ، وَالْمَنْكُرُونَ لِلصَّانِعِ وَالْمَشْرُوكُونَ أَخْبَثُ دِينًا مِنْ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، فَكَانَ الْإِحْتِرَازُ عَنِ دِينِهِمْ أَوْلَى، وَهَذَا اخْتِيَارُ الْإِمَامِ الْفَخْرِ. وَقَدْ رَدَّهُ الْأَلُوسِيُّ لِأَنَّ تَفْسِيرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَالضَّالِّينَ بِ (اليهود والنصارى) جَاءَ فِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ الْمَأْثُورِ فَلَا يُعْتَدُ بِخِلَافِهِ. وَقَالَ الْقُرْطُبِيُّ: جَمَاهُورُ الْمَفْسِّرِينَ أَنَّ الْمَغْضُوبَ عَلَيْهِمُ الْيَهُودَ، وَالضَّالِّينَ النَّصَارَى، وَجَاءَ ذَلِكَ مَفْسَّرًا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَدِيثِ (عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ) وَقِصَّةِ إِسْلَامِهِ. وَقَالَ أَبُو حَيَّانٍ: وَإِذَا صَحَّ هَذَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجِبَ الْمَصِيرُ إِلَيْهِ. أَقُولُ: مَا ذَكَرَهُ الْفَخْرُ الرَّازِي لَيْسَ فِيهِ رَدٌّ لِلْمَأْثُورِ، بَلْ إِنَّهُ عَمَمَ الْحُكْمَ فَجَعَلَهُ شَامِلًا لِلْيَهُودِ وَالنَّصَارَى وَلِجَمِيعٍ مَنْ انْحَرَفَ عَنِ دِينِ اللَّهِ، وَضَلَّ عَنِ شَرْعِهِ الْقَوِيمِ، حَيْثُ يَدْخُلُ فِي اللَّفْظِ جَمِيعُ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ، وَالْبَيْكُ نَصٌّ كَلَامِ الْإِمَامِ الْفَخْرِ: قَالَ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَيَحْتَمَلُ أَنْ يُقَالَ الْمَغْضُوبُ عَلَيْهِمُ هُمُ الْكُفَّارُ، وَالضَّالُّونَ هُمُ الْمُنَافِقُونَ، وَذَلِكَ لِأَنَّهُ تَعَالَى بِدَأْ بِذِكْرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِمْ فِي خَمْسِ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الْبَقْرَةِ، ثُمَّ أَتْبَعَهُ بِذِكْرِ الْكُفَّارِ، ثُمَّ أَتْبَعَهُ بِذِكْرِ الْمُنَافِقِينَ، فَكَذَا هُنَا بِدَأْ بِذِكْرِ الْمُؤْمِنِينَ وَهُوَ قَوْلُهُ: أُنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ أَعْبَهُ بِذِكْرِ الْكُفَّارِ وَهُوَ قَوْلُهُ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ ثُمَّ أَتْبَعَهُ بِذِكْرِ الْمُنَافِقِينَ وَهُوَ قَوْلُهُ: وَلَا الضَّالِّينَ.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs à cause du verset H-89/3:112 et du verset H-112/5:60. Les égarés sont les chrétiens en raison du verset H-112/5:77.

Certains exégètes estiment qu'il serait préférable d'attribuer le qualificatif «ceux contre qui Dieu est en colère» à toute personne qui commet un péché apparent, comme les pervers, et le qualificatif «égarés» à toute personne qui se trompe dans la croyance, parce que le sens est général, et la restriction est contraire au principe, et ceux qui nient le créateur et les polythéistes sont plus pernicious que les juifs et les chrétiens. À plus forte raison on doit se garder de leur religion.

C'est l'opinion d'Al-Razi. Mais Al-Alusi a rejeté cette objection en disant que l'interprétation des gens contre lesquels Dieu est en colère, et des gens égarés se trouve dans un récit authentique de Mahomet. Toutefois, ce que dit Al-Razi ne récuse pas le récit de Mahomet et ne fait que généraliser le jugement aux juifs, aux chrétiens et à tous ceux qui dévient de la religion de Dieu et s'égarer hors de la loi droite, ce qui inclut tous les mécréants et tous les hypocrites.

Voilà le texte d'Al-Razi: Il est aussi possible de qualifier les mécréants de gens contre lesquels Dieu est en colère, et les hypocrites d'égarés. Ceci découle du fait

1 <http://goo.gl/8Tdkrq>

2 <http://goo.gl/O5DK49>

que Dieu a commencé par la mention des croyants, qu'il a loués dans les cinq versets au début du chapitre 2, et qu'ensuite il a parlé des mécréants (verset 6), et ensuite des hypocrites (verset 8). Ici aussi il a commencé par les croyants, suivis des gens contre lesquels Dieu est en colère, puis des hypocrites: le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés.

Nom de l'exégète

Al-Khalili¹

Titre de l'exégète

Jawahir al-tafsir

Remarques préliminaires

Cet exégète est le grand mufti d'Oman.

Extrait arabe

فقرات عربية

وجمهور المفسرين: على أن المراد بالمغضوب عليهم اليهود وبالضالين النصارى، وذكر ابن أبي حاتم أنه لا يعلم خلافا بين المفسرين في ذلك، وهو من التفسير المأثور عن الرسول صلى الله عليه وسلم، فقد أخرج عبد الرزاق وأحمد في مسنده وعبد بن حميد وابن جرير والبغوي وابن المنذر وأبو الشيخ عن عبد الله بن شقيق قال: أخبرني من سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يوادى القرى على فرس له، ويسأله رجل من بني القين فقال: من المغضوب عليهم يا رسول الله؟ قال: (اليهود) قال فمن الضالون؟ قال: (النصارى) وأخرجه ابن مردويه عن عبد الله بن شقيق عن أبي ذر رضي الله عنه أنه سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك فأجابه بما ذكر، وأخرج البيهقي عن عبد الله بن شقيق عن رجل من بني القين أنه أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فسأله. إله وأخرج وكيع وعبد بن حميد وابن جرير عن عبد الله بن شقيق قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحاصر أهل وادي القرى فقال له رجل. إله، وأخرج أحمد وعبد بن حميد والترمذي وحسنه وابن جرير وابن المنذر وابن أبي حاتم وابن حبان في صحيحه عن عدي بن حاتم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن المغضوب عليهم هم اليهود وإن الضالين هم النصارى وأخرج أحمد وأبو داود وابن حبان والحاكم وصححه والطبراني عن الشريد قال: مرّ بي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا جالس هكذا، وقد وضعت يدي اليسرى خلف ظهري واتكأت على ألية يدي فقال: أتقعد قعدة المغضوب عليهم وهذا التفسير مروى عن جماعة من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم منهم ابن مسعود وابن عباس رضي الله عنهما وروى عن الربيع بن أنس وعبد الرحمن بن زيد بن أسلم وكثير من أئمة التابعين فمن بعدهم، قال الشوكاني: والمصير إلى هذا التفسير النبوي متعين وهو الذي أطبق عليه أئمة التفسير من السلف.

وعضد هذا التفسير باقتران ذكر اليهود بالغضب وذكر النصارى بالضلال في عدة آيات من الكتاب نحو قوله عز وجل: بِئْسَمَا أَنتَرُوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ (البقرة: 90) وقوله: قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَلِكَ مُتَّبِعَةً عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 60) وقوله عز من قائل: لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ (المائدة: 78) وقوله تعالى: قُلْ يَا هَلْهُنَّ الْكُتُبُ لَا تَعْلَمُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (المائدة: 77)، والأولى - كما قال الألوسي: الاستدلال بالحديث، لأن الغضب والضلال وردا في القرآن لجميع الكفار على العموم قال تعالى: وَلَٰكِنْ مِّنْ شَرِّهِمْ بِالْكَفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ (النحل: 106) وقال: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا (النساء: 167) وقال إن هُمُ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا (الفرقان: 44).

واليهود والنصارى جميعا جديرون بوصف الضلال، حقيقون بالغضب، لذا يتوجه السؤال عن وصف اليهود بالمغضوب عليهم والنصارى بالضالين وأجاب عنه ابن جرير: بأن الله وسم لعباده كل فريق بما تكررت العبارة عنه به وفهم به امره ولم يره ابن عطية هذه الإجابة تشفي غليلا - وإنها كذلك - لذلك عدل عنها إلى الجواب، بأن أفاعيل اليهود من اعتدائهم وتعنتهم وكفرهم، مع رؤيتهم الآيات، وقتلهم الأنبياء بغير حق أمور توجب الغضب في عرف الناس فسمى الله ما أحل بهم غضبا، والنصارى لم تصدر منهم هذه الأشياء، وإنما ضلوا من أول أمرهم، دون أن يقع منهم ما يوجب غضبا خاصا بأفاعيلهم في عرف الناس بل، الغضب العام الذي يستحقه كل كافر، فلذلك وصفت كل واحدة من الطائفتين بما وصفت به.

ونقل الفخر الرازي تضعيف هذا التفسير، لأن منكري الصانع والمشركين أخبث ديننا من اليهود والنصارى، فكان الإحتراز عن دينهم أولى، واختار الفخر أن يحمل المغضوب عليهم على كل من أخطأ في الأعمال

1 <http://goo.gl/IQV6Fz>

2 <http://goo.gl/mGPntv>

الظاهرة وهم الفساق، ويحمل الضالون على كل من أخطأ في الإعتقاد، لأن اللفظ عام والتقييد خلاف الأصل، وذكر وجهها آخر وهو أن المغضوب عليهم الكفار، والضالين المنافقون، لأن الله تعالى بدأ بذكر المؤمنين والتناء عليهم في أوائل البقرة ثم ثنى بذكر الكفار وتوعدهم، ثم تلت بذكر المنافقين وتصوير أحوالهم، فيحتمل أن يكون المغضوب عليهم هنا الكفار والضالون المنافقين كما أن المنعم عليهم المؤمنون، ورد ذلك الألوسي بأنه لا قول لقائل، ولا قياس لقياس بعد قول رسول الله صلى الله عليه وسلم الصادق الأمين، وحكى القرطبي أن المغضوب عليهم هم متبعو البدع، والضالين هم الذين ضلوا عن سنن الهدى وذكر عن السلميّ في حقايقه، والماوردي في تفسيره، أنهما حكيا: بأن المغضوب عليهم من أسقط فرض هذه السورة في الصلاة، والضالين من ضل عن بركة قراءتها. قال القرطبي: وليس بشيء، ونقل عن الماوردي قوله: وهذا وجه مردود لأن ما تعارضت فيه الأخبار وتقابلت فيه الآثار، وانتشر فيه الخلاف، لم يجز أن يطلق عليه هذا الحكم.

ويرى بعض المفسرين أن المغضوب عليهم هم الذين نبذوا الحق وراء ظهورهم بعد معرفتهم به، وقيام حجة عليهم، والضالين هم الذين لم يعرفوا الحق رأساً، أو عرفوه على غير وجهه الصحيح، ومن بين القائلين بذلك الإمام محمد عبده، وأوضح أن المغضوب عليهم ضالون أيضاً، لأنهم نبذهم الحق وراء ظهورهم قد استدبروا الغاية واستقبلوا غير وجهتها، فلا يصلون منها إلى مطلوب ولا يهتدون فيه إلى مرغوب، ولكن فرقاً بين من عرف الحق فأعرض عنه على علم، وبين من لم يظهر له الحق فهو تائه بين الطرق لا يهتدي إلى الجادة الموصلة منها، وهم من لم تبلغهم الرسالة، أو بلغتهم على وجه لم يتبين لهم فيه الحق، فهؤلاء هم أحق باسم الضالين، فإن الضال حقيقة هو التائه الواقع في عمابة، لا يهتدي معها إلى المطلوب، والعمابة في الدين هي الشبهات التي تلبس الحق بالباطل، وتشبه الصواب بالخطأ.

Traduction et commentaire

Cet exégète consacre de nombreuses pages à l'interprétation du verset 7. Nous en avons cité les éléments les plus intéressants dont nous donnons un résumé.

La majorité des exégètes disent que les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés, et Ibn Abi-Hatim dit qu'il ne connaît pas de divergence entre les exégètes dans ce domaine. Ceci se base sur un récit de Mahomet cité par différentes sources et c'est corroboré par plusieurs versets qui considèrent les juifs comme les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens comme les gens égarés, dont les versets suivants: **H-87/2:90**, **H-112/5:60**, **H-112/5:77** et **H-112/5:78**.

Al-Alusi estime qu'il est préférable d'interpréter le verset 7 à la lumière du récit de Mahomet car le Coran utilise les termes colère et égarement pour les mécréants de façon générale, comme dans les versets **M-70/16:106**, **H-92/4:167** et **M-42/25:44**.

Tant les juifs que les chrétiens méritent le qualificatif de gens contre lesquels Dieu est en colère, et de gens égarés. Pourquoi alors avoir attribué le premier qualificatif aux juifs, et le deuxième aux chrétiens? Al-Tabari répond que Dieu a attribué à chaque groupe le qualificatif qui le caractérise. Mais Ibn-'Atiyyah estime que l'attribution du premier qualificatif aux juifs est dû à leurs agissements, aux meurtres des prophètes, à leur entêtement et à leur hostilité, ce qui n'est pas le cas des chrétiens, qui se sont égarés sans commettre de crime qui, en soi, mériterait la colère de Dieu.

L'exégète passe ensuite en revue l'opinion d'Al-Razi et son rejet par Al-Alusi. Il rapporte aussi l'opinion d'Al-Qurtubi et l'exégèse Al-Manar citées ici plus haut.

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Abu-Bakr Al-Jaza'iri	vivant – Sala- fiste	أبو بكر الجزائري ¹

Titre de l'exégèse	عنوان التفسير
Aysar al-tafassir	أيسر التفاسير ²

Remarques préliminaires

Cet exégète d'origine algérienne enseignait dans la Mosquée du prophète à Médine.

Extrait arabe

فقرات عربية
المغضوب عليهم: من غضب الله تعالى عليهم لكفرهم وفسادهم في الأرض كاليهود.
الضالين: من اخطأوا طريق الحق فعبدوا الله بما لم يشرعه كالنصارى.
معنى الآية:

لما سأل المؤمن ربّه الصراط المستقيم وبينه بأنه صراط من أنعم عليهم بنعمة الإيمان والعلم والعمل. ومبالغة في طلب الهداية إلى الحق، وخوفاً من الغواية استثنى كلاً من طريق المغضوب عليهم، والضالين.

Traduction et commentaire

Les gens contre lesquels Dieu est en colère: à cause de leur mécréance et leur corruption dans la terre, comme les juifs.

Les gens égarés: ceux qui se sont détournés du chemin de la vérité et n'ont pas adoré Dieu conformément à qu'il a prescrit, comme les chrétiens.

Sens du verset: après avoir demandé à Dieu de le diriger sur le chemin droit, en indiquant qu'il s'agit du chemin de ceux qui sont gratifiés de la loi, de la connaissance et de l'action, il a exclu le chemin de ceux contre qui Dieu est en colère et des égarés, et cela afin d'insister sur la demande de la direction vers la vérité, par crainte de se tromper.

1 <http://goo.gl/ga0l5Z>

2 <http://goo.gl/w6otT8>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
As'ad Homad	vivant – Sunnite	أسعد حومد
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Aysar al-tafassir		أيسر التفاسير ¹
Remarques préliminaires		

Extrait arabe فقرات عربية
صِرَاطٌ - وَهُوَ طَرِيقُ عِبَادِكَ الَّذِينَ وَفَّقْتَهُمْ إِلَى الْإِيمَانِ بِكَ، وَوَهَبْتَ لَهُمُ الْهَدَايَةَ وَالرِّضَا مِنْكَ، لَا طَرِيقُ الَّذِينَ اسْتَحَقُّوا غَضَبَكَ، وَضَلُّوا طَرِيقَ الْحَقِّ وَالْخَيْرِ لِأَنَّهُمْ أَعْرَضُوا عَنِ الْإِيمَانِ بِكَ، وَالْإِدْعَانِ لِهَدْيِكَ.

Traduction et commentaire

Le chemin: c'est le chemin de tes croyants que tu as menés vers la foi en toi et auxquels tu as accordé la direction et dont tu es satisfait, et non pas le chemin de ceux qui méritent ta colère et se sont égarés du chemin de la vérité et du bien parce qu'ils ont délaissé la foi en toi et la soumission à ta direction.

¹ <http://goo.gl/HZXEqA>

Nom de l'exégète

Abd-al-Rahman Mu-
hammad Abd-al-Rahim
Al-Qammash

Décès - École

vivant – Sunnite

اسم المفسر

عبد الرحمن محمد عبد الحميد
القماش

Titre de l'exégète

Jami' lata'if al-tafsir

عنوان التفسير

جامع لطائف التفسير¹

Remarques préliminaires

L'exégète est un imam dans une mosquée de Ras al-Khaymah, aux Émirats arabes unis.

Extrait arabe

فقرات عربية

قال القرطبي -رحمه الله-: اختلف في المغضوب عليهم والضالين من هم؟ فالجمهور أن المغضوب عليهم اليهود، والضالين النصارى، وجاء ذلك مفسراً عن النبي -صلى الله عليه وسلم- في حديث عدي بن حاتم وقصة إسلامه أخرجه أبو داود الطيالسي في مسنده، والترمذي في جامعه، وشهد لهذا التفسير أيضاً قوله سبحانه في اليهود وباءوا بغضب من الله (آل عمران: 112) وقال: وغضب الله عليهم (الفتح: 6) وقال في النصارى: قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً وضلوا عن سواء السبيل (المائدة: 77). وقيل المغضوب عليهم المشركون، والضالين المنافقون، وقيل: (المغضوب عليهم) من أسقط فرض هذه السورة في الصلاة (والضالين) عن بركة قراءتها حكاها السلمي في حقايقه والماوردي في تفسيره، وليس بشيء. قال الماوردي: وهذا وجه مردود، لأن ما تعارضت فيه الأخبار وتقابلت فيه الآثار وانتشر فيه الخلاف لم يجز أن يطلق عليه هذا الحكم، وقيل: (المغضوب عليهم) باتباع البدع (والضالين) عن سنن الهدى، ثم قال -رحمه الله- وهذا حسن، وتفسير النبي -صلى الله عليه وسلم- أولى وأعلى وأحسن.

وقال ابن أبي حاتم في تفسيره: ولا أعلم في هذا الحرف اختلافاً بين المفسرين. أ هـ. وقال ابن جزي -رحمه الله- مرجحاً القول الأول بقوله: والأول أرجح لأربعة أوجه روايته عن النبي -صلى الله عليه وسلم-، وجلالة شأنه، وذكر (ولا) في قوله ولا الضالين دليل على تغاير الطائفتين، وأن الغضب صفة اليهود في مواضع من القرآن، كقوله فبأوا بغضب والضلال صفة النصارى لاختلاف أقوالهم الفاسدة في عيسى ابن مريم -عليه السلام- ولقول الله فيه قد ضلوا من قبل وأضلوا كثيراً وضلوا عن سواء السبيل

قال الطبري: فإن قال قائل أليس الضلال من صفة اليهود، كما أن النصارى عليهم غضب فلم يخص كل فريق بذكر شيء مفرد؟ قيل: هم كذلك ولكن رسم الله لعباده كل فريق بما قد تكررت العبارة عنه به وفهم به أمره.

قال القاضي أبو محمد عبد الحق: وهذا غير شاف، والقول في ذلك أن أفاعيل اليهود من اعتدائهم، وتعتنهم، وكفرهم مع رؤيتهم الآيات، وقتلهم الأنبياء أمور توجب الغضب في عرفنا، فسمى تعالى ما أحل بهم غضباً، والنصارى لم يقع لهم شيء من ذلك، إنما ضلوا من أول كفرهم دون أن يقع منهم ما يوجب غضباً خاصاً بأفاعيلهم، بل هو الذي يعم كل كافر وإن اجتهد، فلماذا تفرقت العبارة عن الطائفتين بما ذكر.

دلت هذه الآية الكريمة على أن المكلفين ثلاث فرق: أهل الطاعة، واليهيم الإشارة بقوله: أنعمت عليهم وأهل المعصية واليهيم الإشارة بقوله غير المغضوب عليهم، وأهل الجهل في دين الله والكفر واليهيم الإشارة بقوله ولا الضالين.

وتأمل كيف قال: المغضوب عليهم ولا الضالين، ولم يقل اليهود والنصارى، مع أنهم هم الموصوفون بذلك تجريباً لوصفهم بالغضب والضلال الذي به غابروا المنعم عليهم ولم يكونوا منهم بسبيل، لأن الإنعام المطلق ينافي الغضب والضلال، فلا يثبت لمغضوب عليه ولا لضال، فتبارك من أودع في كلامه من الأسرار ما يشهد بأنه تنزيل من حكيم حميد.

لم قدم المغضوب عليهم على الضالين؟ وأما تقديم المغضوب عليهم على الضالين فلوجه:

أحدها: أنهم متقدمون عليهم بالزمان.

الثاني: أنهم كانوا الذين يلون النبي -صلى الله عليه وسلم- من أهل الكتابين فإنهم كانوا جيرانه في المدينة، والنصارى كانت ديارهم نائية عنه، ولهذا تجد خطاب اليهود والكلام معهم في القرآن الكريم أكثر من خطاب

النصارى كما في سورة (البقرة والمائدة وآل عمران). وغيرها من السور.
الثالث: أن اليهود أغلظ كفراً من النصارى، ولهذا كان الغضب أخص بهم واللعنة والعقوبة، فإن كفرهم عن
عناد وبغي كما تقدم فالتحذير من سبيلهم، والبعد منها أحق وأهم بالتقديم، وليس عقوبة من جهل كعقوبة من
علم.

Traduction et commentaire

Cet exégète, dont nous ne publions que des extraits, ne fait que passer en revue les différentes opinions exprimées par les exégètes classiques et modernes et cite le récit de Mahomet – les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés – ainsi que les versets du Coran qui le corroborent. Il présente les opinions d’Al-Qurtubi, d’Al-Mawerdi, de Tabari, d’Ibn-Juzay et de nombreux autres.

Nom de l'exégète

Muhammad Jamil Zay-nou

Décès - École

vivant – Sunnite

اسم المفسر

محمد بن جميل زينو

Titre de l'exégèse

Tafsir wa-bayan li'a'dham surah fil-Qur'an

عنوان التفسير

تفسير وبيان لأعظم سورة في القرآن

Remarques préliminaires

Extrait arabe

فقرات عربية

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مفسر للصرراط المستقيم، والذين أنعم الله عليهم هم المذكورون في قوله الله تعالى: وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا.

وقال الضحاك عن ابن عباس: صراط الذين أنعمت عليهم بطاعتك وعبادتك من ملائكتك وأنبيائك والصدّيقين والشهداء والصالحين وذلك نظير ما قال ربنا في الآية السابقة. من هداية الآية:

الترغيب في طلب الهداية إلى الصراط المستقيم: صراط الذين أنعمت عليهم من النبيين والصدّيقين والشهداء والصالحين.

الترغيب في سلوك سبيل الصالحين - الذين مدحهم الله وأثنى عليهم - وموالاتهم، والسير على طريقهم.

غير المغضوب عليهم ولا الضالّين:

قوله تعالى: غير المغضوب عليهم ولا الضالّين: أي غير صراط المغضوب عليهم: المغضوب عليهم: هم الذين فسدت إرادتهم فعلموا الحق وعدلوا عنه.

وغير صراط الضالّين: وهم الذين فقدوا العلم هائمون في الضلالة، لا يهتدون إلى الحق وأكد الكلام بـ (لا) ليدل أن ثم مسلكين فاسدين وهما: طريقة اليهود وطريقة النصارى.

وإن طريقة أهل الإيمان مشتملة على العلم والعمل به، واليهود فقدوا العمل والنصارى فقدوا العلم، ولهذا كان الغضب لليهود، والضلالة للنصارى، لأن من علم وترك استحق الغضب بخلاف من لم يعلم. والنصارى كما كانوا قاصدين شيئاً لكنهم لا يهتدون إليه لأنهم لم يأتوا الأمر من بابه وهو اتباع الحق فضلوا، وكل من اليهود والنصارى ضال مغضوب عليهم.

لكن أخص أوصاف اليهود الغضب عليهم: قال تعالى عنهم: مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ. وأخص أوصاف النصارى الضلال كما قال تعالى: قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ.

روى حماد بن سلمة عن عدي بن حاتم قال: (سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قوله تعالى: غير المغضوب عليهم قال اليهود. ولا الضالّين قال النصارى هم الضالون وروى ابن مردويه عن أبي ذر قال: (سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المغضوب عليهم قال: اليهود، قلت: ولا الضالّين قال: النصارى.) من هداية الآية:

التحذير من صراط المغضوب عليهم، وهم اليهود الذين فسدت إرادتهم فعرفوا الحق وعدلوا عنه، ولم يعملوا به، لأن من علم الحق وتركه استحق الغضب من الله تعالى.

التحذير من صراط الضالّين: وهم النصارى الذين فقدوا العلم، فهموا في الضلال، لا يهتدون إلى الحق، فعلى المسلمين ألا يتركوا العلم والعمل، حتى لا يكونوا مثل النصارى واليهود.

التحذير من طريقة اليهود والنصارى، والترهيب من سلوك سبيل الغاوين والبراءة منهم.

التحذير من ترك العمل الذي وقع فيه اليهود، والتحذير من ترك العلم الذي وقع فيه النصارى.

Traduction et commentaire

Cet exégète dit que le verset 7 indique deux chemins vicieux, celui des juifs et celui des chrétiens. Le chemin des croyants comporte la connaissance et l'action en

fonction de cette connaissance, alors que les juifs ont perdu l'action et les chrétiens ont perdu la connaissance. C'est la raison pour laquelle Dieu est en colère contre les juifs, et les chrétiens sont des égarés, parce que le pécheur qui a la connaissance mérite la colère, contrairement à celui qui n'a pas la connaissance.

Tant les juifs que les chrétiens sont des égarés, mais les juifs sont spécifiés comme étant les gens contre lesquels Dieu est en colère en raison du verset H-112/5:60, et les chrétiens sont spécifiés comme des égarés en raison du verset H-112/5:77.

L'exégète cite ensuite le récit de Mahomet: les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés. Pour lui, le verset 7 nous met en garde contre le chemin des gens qui suscitent la colère de Dieu, les juifs, et du chemin des égarés, les chrétiens.

Nom de l'exégète

Mustafa Al-'Adawi

Titre de l'exégète

Silsilat al-tafsir li-Mustafa Al-'Adawi

Remarques préliminaires

Décès - École

vivant – Sunnite

اسم المفسر

مصطفى العدوي

عنوان التفسير

سلسلة التفسير لمصطفى العدوي¹

Extrait arabe

فقرات عربية

تفسير قوله تعالى: ألم تر إلي الذين تولوا قوماً غضب الله عليهم. ثم قال سبحانه: ألم تر إلي الذين تولوا قوماً غضب الله عليهم (المجادلة: 14)، القوم الذين غضب الله عليهم هم اليهود، والقوم الذين تولوهم هم المنافقون، فالمنافقون تولوا اليهود، وصادقوهم، وناصروهم، وواعدوهم بالنصرة، فالآية في شأن المنافقين، ألم تر إلي هؤلاء المنافقين الذين تولوا وناصروا وأزروا قوماً غضب الله عليهم وهم اليهود؟ وقد وسم اليهود بأنهم مغضوب عليهم في عدة آيات، فقد فسر النبي صلى الله عليه وسلم قوله تعالى: (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ) (الفاطحة: 7) قال: المغضوب عليهم هم اليهود، وكذلك قال الله سبحانه: قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ (المائدة: 60)، وهؤلاء اليهود؛ لأن الله عز وجل مسح اليهود إلى قردة وخنزير، فالمغضوب عليهم هم اليهود، فلماذا خصوا بغضب الله عليهم، مع أن أهل الكفر كذلك مغضوب عليهم، والنصارى كذلك مغضوب عليهم؟ لماذا وصفوا ووسموا بهذه السمة والوصف؟ قال كثير من أهل العلم: لأنهم كفروا وجدوا نبوة الرسول صلى الله عليه وسلم على علم. (...)

وتفسير الرسول عليه الصلاة والسلام لقوله تعالى: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (الفاطحة: 7) بأن (غير المغضوب عليهم) هم اليهود، و(الضالين) النصارى؛ ليس معناه أن النصارى غير مغضوب عليهم، بل هم كذلك مغضوب عليهم، وليس معناه أن اليهود غير ضالين، بل هم ضالون أيضاً، ولكنهم اختصوا بمزيد من غضب الله تعالى واللعنة عليهم جميعاً.

Traduction et commentaire

Cet exégète aborde le verset 7 dans le cadre de l'étude du verset 105/58:14: «N'as-tu pas vu ceux qui se sont alliés à des gens contre qui Dieu est en colère? Ils ne sont ni des vôtres, ni des leurs. Ils jurent mensongèrement, alors qu'ils savent.» Les gens contre lesquels Dieu est en colère sont les juifs, et leurs alliés sont les hypocrites. Les gens ont été qualifiés de la sorte dans différents versets, et Mahomet a interprété le verset 7 de la Fatiha dans le récit qui dit: «Les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, et les chrétiens sont les gens égarés.» Dieu dit de même dans le verset H-112/5:60. Et si le récit de Mahomet a spécifié que les juifs sont les gens contre lesquels Dieu est en colère, c'est parce que Dieu leur a réservé bien plus de colère et de malédiction, sur eux tous.

1

<http://goo.gl/twfQZ6>

Nom de l'exégète

Abd-Allah Ibn Abd-al-Muhsin Al-Turki¹

Titre de l'exégète

Al-Tafsir al-muyassar

Remarques préliminaires

Exégèse réalisée par des professeurs sous la direction d'Al-Turki, ex-recteur de l'Université Muhammad Ibn-Sa'ud et ex-ministre saoudien des affaires religieuses.

Extrait arabe

فقرات عربية
أهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ: دُلَّنَا، وَأرشدْنَا، ووقفْنَا إلى الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ، وثبتْنَا عليه حتى نلقَاكَ، وهو الإسلام، الذي هو الطَّرِيقُ الْوَاضِحُ الْمَوْصَلُ إِلَى رِضْوَانِ اللَّهِ وَإِلَى جَنَّتِهِ، الَّذِي دَلَّ عَلَيْهِ خَاتَمُ رَسَلِهِ وَأَنْبِيَآئِهِ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَا سَبِيلَ إِلَى سَعَادَةِ الْعَبْدِ إِلَّا بِالْإِسْتِقَامَةِ عَلَيْهِ. صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ: طَرِيقَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشَّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ، فَهَمَّ أَهْلُ الْهَدَايَةِ وَالْإِسْتِقَامَةِ، وَلَا تَجْعَلْنَا مِمَّنْ سَلَكَ طَرِيقَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ، الَّذِينَ عَرَفُوا الْحَقَّ وَلَمْ يَعْمَلُوا بِهِ، وَهَمَّ الْيَهُودُ، وَمَنْ كَانَ عَلَى شَاكَلَتِهِمْ، وَالضَّالِّينَ، وَهَمَّ الَّذِينَ لَمْ يَهْتَدُوا، فَضَلُّوا الطَّرِيقَ، وَهَمَّ النَّصَارَى، وَمَنْ اتَّبَعَ سُنَّتَهُمْ. وَفِي هَذَا الدَّعَاءِ شِفَاءٌ لِقَلْبِ الْمُسْلِمِ مِنْ مَرَضِ الْجُحُودِ وَالْجَهْلِ وَالضَّلَالِ، وَدَلَالَةٌ عَلَى أَنَّ أَعْظَمَ نِعْمَةٍ عَلَى الْإِطْلَاقِ هِيَ نِعْمَةُ الْإِسْلَامِ، فَمَنْ كَانَ أَعْرَفَ لِلْحَقِّ وَأَتْبَعَ لَهُ، كَانَ أَوْلَى بِالصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ، وَلَا رَيْبَ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمُ أَوْلَى النَّاسِ بِذَلِكَ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، فَدَلَّتِ الْآيَةُ عَلَى فَضْلِهِمْ، وَعَظِيمِ مَنْزِلَتِهِمْ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ.

Traduction et commentaire

«Dirige-nous vers le chemin droit»: conduis-nous vers le chemin droit et maintiens-nous sur ce chemin jusqu'à ta rencontre, et ce chemin est l'islam, le chemin clair qui conduit à la satisfaction de Dieu et à son paradis qu'a indiqué le sceau de ses messagers et de ses prophètes Mahomet. Il n'existe aucun autre moyen pour atteindre le bonheur du serviteur qu'en y demeurant. «Le chemin de ceux que tu as gratifiés, contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés»: le chemin de ceux que tu as gratifiés parmi les prophètes, les véridiques, les témoins et les vertueux (H-92/4:69). Ce sont eux les gens de la bonne direction et de la rectitude. Ne nous place pas parmi ceux qui suivent le chemin de ceux contre lesquels tu es en colère, qui ont connu la vérité mais n'ont pas agi en fonction d'elle, à savoir les juifs et ceux qui leurs ressemblent, ni le chemin de ceux qui n'ont pas été dans la bonne direction, à savoir les chrétiens et ceux qui suivent leurs lois. Cette invocation est un remède pour le cœur du musulman, contre la maladie du dénigrement, de l'ignorance et de l'égarement, et une preuve que la grâce de l'islam est la plus importante dans l'absolu. Celui qui connaît la vérité et la suit est digne du chemin droit, et il ne fait pas de doute que les compagnons de Mahomet sont les plus dignes après les prophètes. Ce verset ainsi indique leur mérite.

1 <http://goo.gl/t9fTiX>

2 <http://goo.gl/l3wHQK>

Nom de l'exégète	Décès - École	اسم المفسر
Saleh Al Al-Shaykh¹	vivant – Sunnite	صالح آل الشيخ
Titre de l'exégèse		عنوان التفسير
Manahij al-mufassirin		مناهج المفسرين²

Remarques préliminaires

Ministre des affaires religieuses en Arabie saoudite

Extrait arabe

فقرات عربية

والنبي صلى الله عليه وسلم لم ينقل عنه من التفسير الشيء الكثير وإنما نقل عنه تفسير كثير من الآيات ولكنه ليس بالأكثر والصحابة رضوان الله عليهم نقل عنهم من التفسير أكثر مما نقل عن النبي صلى الله عليه وسلم فالنبي صلى الله عليه وسلم فسر آيات كثير بحسب الحاجة ففسر مثلا قوله جلّ وعلا للذين أحسنوا الحسنى وزيادة بأنّ الزيادة هي النظر لوجه الله الكريم جلّ وعلا وفسر قوله تعالى غير المغضوب عليهم ولا الضالين بأنّ المغضوب عليهم هم اليهود والضالون هم النصارى.

Traduction et commentaire

Il n'y a pas eu beaucoup d'exégèses provenant de Mahomet, on en connaît davantage venant de ses compagnons. Il lui est arrivé d'interpréter certains versets selon les besoins. Ainsi il a interprété «contre lesquels tu n'es pas en colère et qui ne sont pas égarés» comme faisant référence au juifs pour les gens contre lesquels Dieu est en colère et aux chrétiens pour les gens égarés.

¹ <http://goo.gl/fMqalz>

² <http://goo.gl/IKtWWs>